

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Arda DİLMAÇ

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN
AVRUPA BİRLİĞİ YAKLAŞIMI: 2002 – 2015

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Arda DİLMAÇ

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN
AVRUPA BİRLİĞİ YAKLAŞIMI: 2002 – 2015

Danışman

Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Arda DİLMAÇ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Ummahan KAYGISIZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : B. Esra ÇAYHAN (İmza)

Üye : Ramazan İZOL (İmza)

Tez Başlığı: Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin Avrupa Birliği Yaklaşımı: 2002 – 2015

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 23/06/2016

Mezuniyet Tarihi : 14/07/2016

(İmza)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin Avrupa Birliği Yaklaşımı: 2002 – 2015” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Arda DİLMAÇ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

1.1 Avrupa Birliği Öncesi Birleşme Fikirleri	4
1.2 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Birleşme Fikirleri	7
1.3 Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ve Birleşme	9
1.4 Değerlendirme	11

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLERİ TARİHİ

2.1 Avrupa Topluluğuna İlk Başvuru ve Sonrası Dönem	13
2.2 1980 Darbesi ve Sonrası Dönem	14
2.3 Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinin Temel Dinamikleri	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ YAKLAŞIMI

3.1 Adalet ve Kalkınma Partisi ve Refah Partisi Arasındaki Ayrım	23
3.2 58. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler	26
3.2.1 AKP ve 58. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği	28
3.2.2 58. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri	32
3.2.3 58. Hükümet'in Dönemi Dış Politika Gelişmeleri	34
3.2.4 58. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri	38
3.2.5 Değerlendirme	38
3.3 59. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler	40
3.3.1 AKP ve 59. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği	41
3.3.2 59. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri	46
3.3.3 Müzakereye Giden Yol ve Müzakere Süreci	52

3.3.4	Avrupa Birliği ile Üye Ülkelerdeki İç Politika Gelişmeleri	55
3.3.5	Değerlendirme	61
3.4	60. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler	62
3.4.1	AKP ve 60. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği	64
3.4.2	60. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri	68
3.4.3	60. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri	74
3.4.4	60. Hükümet Dönemi Avrupa Birliği ve Dış Politika Gelişmeleri	79
3.4.5	Değerlendirme	83
3.5	61. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler	84
3.5.1	AKP ve 61. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği	85
3.5.2	61. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri	89
3.5.3	61. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri	93
3.5.4	61. Hükümet Dönemi Avrupa Birliği ve Dış Politika Gelişmeleri	97
3.5.5	Değerlendirme	103
3.6	62. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler	105
3.6.1	AKP ve 62. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği	106
3.6.2	62. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri	109
3.6.3	62. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri	112
3.6.4	62. Hükümet Dönemi Avrupa Birliği ve Dış Politika Gelişmeleri	117
3.6.5	Haziran 2015 Türkiye Genel Seçimleri ve Sonrası Dönem	121
3.6.6	Değerlendirme	124
	SONUÇ	126
	KAYNAKÇA	139
	ÖZGEÇMİŞ	154

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliğid
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BİMER	Başbakanlık İletişim Merkezi
çev.	Çevirmen
DEP	Demokrasi Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
ed.	Editör
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EMASYA	Emniyet, Asayiş, Yardımlaşma Protokolü
G-8	Group Eight
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı

KDP	Kalkınma ve Demokratikleşme Programı
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OHAL	Olağanüstü Hal Uygulaması
PASOK	Panhelenik Sosyalist Hareket
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RG	Resmi Gazete
RP	Refah Partisi
SİYAK	Siyasi İşler Alt Komitesi
SP	Saadet Partisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TAİEX	Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP	Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

ÖZET

Çalışmanın konusu 2002-2015 dönemleri arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin Avrupa Birliği yaklaşımlarının incelenmesidir. Esasen 58., 59., 60., 61. ve 62. Türkiye Hükümetlerinin kapsamaktadır. Bu bağlamda Hükümetlerin belgeleri, AKP'nin yayınları ve AKP'li milletvekillerinin söylemleri irdelenecektir. Bunun yanında AKP'nin AB'ye yaklaşımını etkileyen iç ve dış gelişmeler de anlatılacaktır. Ayrıca çalışmada AKP Hükümetleri ve AB arasındaki ilişkilerdeki ilerlemeler ve duraklamalar da değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Avrupa bütünleşme sürecinin tarihi ve Avrupa Birliği'nin tarihi kısaca izah edilecektir. Sonra ikinci bölüm olarak Türkiye ile Avrupa Toplulukları (Birliği) arasında 1957'den AKP seçimi kazandığı 2002 yılları arası dönemdeki ilişki anlatılacaktır. Üçüncü bölümde AKP Hükümetlerinin AB'ye dair yaklaşımları incelenecektir. Son olarak da çalışma AKP'nin beş Hükümetinin AB'ye karşı genel bakışının değerlendirilmesini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Adalet ve Kalkınma Partisi, Türk Hükümetleri, Avrupa Birliği, Müzakere Süreci, Avrupalılaştırma Süreci

SUMMARY
THE APPROACH OF THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY'S
GOVERNMENTS TO EUROPEAN UNION: 2002 – 2015

The main topic of this study is to analyse the approaches of Justice and Development Party Governments' to the European Union during the 2002-2015. Essentially the study involves the 58th, 59th, 60th, 61th and 62th Governments of Turkey. In this regard, the documents of the Governments, the publications of the JDP and the speeches of the JDP's deputies are examined. Moreover, the internal and external issues, which can affect the view of JDP, are defined and explained. Furthermore, the study also assesses the developments and stagnations of the relations between JDP's Government and European Union.

In the first stage of the study, the history of the European integration process and European Union are described briefly. Then, the history of relations between Turkey and European Communities (Union) since 1957 to the 2002, when the JDP won the election, is investigated as a second phase. Third stage of the study is to analyse the approaches of the JDP's Governments to the European Union. Finally, the study involves the evaluation of the JDP's five Governments' views to the European Union.

Keywords: Justice and Development Party, Turkish Governments, European Union, Negotiation Process, Europeanization Process

ÖNSÖZ

Lisans ile Yüksek Lisans eğitimim ve tez projemin gerçekleşmesi sürecinde desteklerini benden esirgemeyen Dokuz Eylül Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesin'deki değerli hocalarıma;

Tez çalışmamın en başından itibaren her aşamada görüş ve önerileriyle yanımda olan, bu süreçte bilgi ve tecrübeleriyle bana hep yol gösteren Prof. Dr. Behire Esra ÇAYHAN'a;

Bu süreçte ihtiyacım olan her anda yanımda olan Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndaki tüm değerli hocaları ve arkadaşlarıma,

Yüksek Lisans eğitimim süresince göstermiş oldukları yardımlar için Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü çalışanlarına,

Kaynak erişimi konusunda gösterdikleri duyarlılık ve yardımseverliklerinden ötürü İktisadi Kalkınma Vakfı çalışanlarına;

Son olarak da hayatımın her anında bana sabır ve anlayışla destek olan, sevgi ve emekleriyle hep güçlü olduğumu hissettiğim rahmetli babama, akıl hocam rahmetli dedem ile annem ve ablama en içten sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Arda DİLMAÇ

Antalya, 2016

GİRİŞ

Avrupa Birliği ekonomik bütünleşme amacıyla kurulmuş ulus-üstü bir birliktir. Geniş bir açıdan bakılacak olursa Avrupa Birliği'nin kuruluşunda sadece ekonomik amaçlar bulunmamaktadır. Bu hedefin yanı sıra iki adet büyük ve kanlı savaş geçirmiş olan Avrupa kıtasında gerek tekrardan büyük bir topyekün savaş çıkmasını önleme gerekse de savaşlardan dolayı çökmüş olan kıtanın yeniden ayağa kalmasını sağlama amacı vardır. Zaten Avrupa kıtasında tek bir ülke hayali de tarihin birçok döneminde zikredilmiştir.

Kıta Avrupası'nda savaşların önlenmesi ve sürekli bir barışın inşa edilmesi amacını güden fikirler dönemin düşünleri ve yazar tarafından kaleme dökülmüştür. Fakat milletlerarası bir toplumun oluşturulmasına dair somut örnek için 20. yüzyılın ortalarını beklemek gerekmiştir. Birçok fikri ve kurumsal denemelerin sonrasında patlak veren iki dünya savaşının ardından ders çıkartan Avrupa halkları 1957 yılında somut bir adım atarak bugün 28 üyeli ve yaklaşık 500 milyonluk nüfusa sahip bir birlik oluşturabilmişlerdir.

Birliğin kuruluşunun ilk dönemlerinde ortak pazar ve gümrük birliği hedefleriyle yola çıkan Topluluk ilerleyen dönemlerde "Ekonomik ve Parasal Birlik" seviyesine ulaşmış ve ortak bir para birimine geçilmiştir. Bu ekonomik birliğin ilk kurulduğu zamanın akabinde Türkiye de üye olabilmek için başvurusunu yapmış ve 1963 senesinde üyelik adına uzun bir yolculuğun ilk adımını atmıştır. Zaman zaman yavaşlayan ve hızlanan ilişkiler 1995 yılında ilk sonucunu vermiş ve Gümrük Birliği'ne giriş sağlanmıştır. Birliğe tam üyelik konusunda da istekli olan Türkiye, gerekli başvurularını yaparak 2005 senesinde tam üyelik adına müzakerelere başlamak için onay almıştır.

Kasım 2002 seçimlerinde iktidar partisi olarak başa geçen Adalet ve Kalkınma Partisi, Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda çok istekli bir tutum sergilemiştir. 58. Hükümet'ten bu yana tam üyeliğe ulaşmak adına demokratik ve hukuksal açıdan ülke içerisinde gelişmeler görülmektedir. Özellikle 2005 senesinde müzakerelerin başlaması kararı hızlı bir değişim sürecini de başlatmıştır. 59. ve 60. Hükümetler döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi, demokratikleşme için adımlar atmıştır. Sonraki Hükümetler döneminde gözle görülür bir yavaşlama olsa da yine dönem dönem buna benzer adımlar atıldığına şahit olunmuştur. Bu Hükümetler sadece ülke içinde çalışmalar sergilememiş, aynı zamanda yurt dışında da Türkiye'nin Birliğe tam üye olması adına bazı sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Kıbrıs Meselesi üzerinden gerek Türkiye ile Yunanistan gerekse Türkiye ile Kıbrıs arasındaki gerginlik ülkenin Birliğe katılımı konusunda önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bunun yanı sıra hem Türkiye içindeki dinamiklerin değişmesi hem de Birlik içinde gerçekleşen birtakım olaylar Birlik ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ilerlemesine veya durma noktasına gelmesine sebebiyet vermektedir. Üye ülkelerin kendi içlerindeki politik değişimler ve yine üye devletlerin Türkiye karşısındaki tutumlar müzakere sürecinin hızında belirleyici rol oynamaktadır.

Bu çalışmasının amacı, 2002 seçimlerinden bu yana iktidarı elinden bulduran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Avrupa Birliği'ne katılım konusundaki yaklaşımını ve tutumunu incelemek, bu dönem içerisinde ilişkilere olumlu ya da olumsuz anlamda etki eden etmenleri araştırmak ve bu bilgiler ışığında AKP ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. 1959 senesinden günümüze kadar süren uzun ve meşakkatli yolda Türkiye'deki hükümetler Avrupa Birliği'ne katılım konusuna olumlu bakmıştır. Fakat müzakerelere başlanması AKP dönemine denk gelmiştir. Avrupa Birliği kapısındaki bu süreci yaşayan AKP Hükümetlerinin üyelik konusundaki tutumu incelenmesi gereken bir husustur.

Çalışma içerisinde AB sürecinin AKP Hükümetleri için amacı ve önemi incelemiştir. Ayrıca AKP Hükümetlerinin AB süreci kapsamında hedefleri ve beklentileri ile sürece etkisi olan gelişmeler de değerlendirilmiştir. Diğer bir ifade ile AKP Hükümetleri AB sürecine nasıl bir anlam yüklediği, süreç kapsamında gerek iç politikada gerekse dış politikada hangi adımların atıldığı, bu süreç boyunca meydana gelen gelişmelerin AKP Hükümetlerinin yaklaşımlarına yaptığı etki ve bu etkiye karşı Hükümetlerin sergilediği tutumlar araştırılmıştır.

Çalışmanın kapsamında 2002 seçimlerinde kurulan 58. Hükümet ve 2002 – 2015 arası dönemdeki diğer dört Hükümet bulunmaktadır. Bu Hükümetler süresinde gerçekleşen siyasi reformlar, anayasal ve yasal değişimler irdelenecektir. Ayrıca Hükümetlerin gerek seçim dönemindeki söylemleri gerekse hükümeti kurduktan sonraki programları ve tutumları da çalışmanın içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yine Hükümet içerisinde bulunan siyasilerin de Avrupa Birliği'ne dair söylemleri de çalışmanın bir başka dayanağıdır. Diğer taraftan, Birlik tarafından Türkiye'ye dair raporlar ve birlik kurumların zaman zaman Türkiye hakkında yaptığı açıklamalar da tez içerisinde incelenip karşılaştırılacaktır. Öte yandan yine AKP Hükümetleri dönemindeki hem Birlik içerisindeki hem de Türkiye içerisindeki siyasal ve toplumsal dinamikler de değerlendirilerek Hükümetlerin Avrupa Birliği'ne bakış açısına ve tam üyelik sürecine yaptığı etkiler tahlil edilecektir.

Bu çalışma içerisinde yararlanılan literatürde AKP tarafından ve AB tarafından çıkarılan raporlar, konuya dair basılı kitaplar, tezler ve makaleler bulunmaktadır. Ayrıca ilgili kurumların internet siteleri ve gazete haberleri de çalışmanın içerisinde yer almaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Avrupa Birliği'nin fikirselle ve tarihselle yapısına değinilecek; ikinci bölümde Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinden kısaca bahsedilecektir. Üçüncü bölümde ise yazının temel düşüncesine de oluşturan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Avrupa Birliği'ne dair tutum ve yaklaşımları incelenecek, bu ilişkinin ilerlemesi ve duraklamasına etki eden etmenler değeriendirilecektir. Ayrıca ilişki kapsamında dönemin Hükümetleri tarafından yapılan hukuki ve siyasal atılımlar, kat edilen mesafe, yaşanan sorunlar ve gelinen nokta da çalışma içerisinde yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin Avrupa Birliği yaklaşımı, AB'ye üyelik sürecine yüklediği anlam, süreç kapsamında atılan adımlar, süreçten beklentileri ve çalışma kapsamı süresince ilişkilerdeki ilerlemeler ile duraklamalar değeriendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

1.1 Avrupa Birliği Öncesi Birleşme Fikirleri

Avrupa Birliği'nin bütünleşme konusundaki ilk adımları 20. yüzyılın ortalarında olsa bile daha eski dönemlerdeki adımlardan da bahsetmek gerekir. Tarih arenasında kıta Avrupası üzerinde birleşik Avrupa fikrini barındıran imparatorluk veya girişimler olmuştur. Dahası fikirsel anlamda bu veya buna benzer talepleri dile getiren filozof ve yazarlar da bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Birliği'nin tarihin eski dönemlerindeki girişimlerinden ve fikirlerden bahsedilecektir. Bölümün devamında da Avrupa Birliği'nin 1952 senesinden günümüze kadar olan tarihine de kısaca değinilecektir.

Öncelikle kuruluş amacı doğrultusunda AB gibi belli başlı hedefleri belirleyen siyasal yapılar da bulunmaktadır. Ayrıca böyle bir bütünleşme amacı hedefleyen liderler de vardır. Bu liderlere örnek olarak Şarlman, Napolyon ve Hitler aklı ilk gelen isimlerdir.¹ Şarlman tarafından kurulan “Kutsal Roma İmparatorluğu” Avrupa Birliği fikrine en uygun ilk örnek olarak gösterilebilir.

Şarlman tarafından 800 yılında kurulan “Kutsal Roma Germen İmparatorluğu”, kıtada bütünleşme fikrine dair önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Fransa sınırlarında bulunan Bretonya bölgesi hariç Almanya'nın büyük bir kısmı, Hollanda, Belçika ve Kuzey İtalya'nın bir kısmını içeren bölgede kurulan bu İmparatorluk günümüzdeki Avrupa Birliği'nin oluşturulduğu ilk dönemki sınırlarına yakındır.² Şarlman, bu imparatorluğu büyütürken siyasal bütünleşme dayanağı olarak Hristiyan olmayı önkoşul olarak görmüştür. Dahası Müslümanların elinde bulunan İspanya toprakları hariç kıtanın büyük kısmını elinde tutmuş ve “Hristiyanlar Topluluğu” şeklinde yoluna devam etmiştir.³ İmparatorluk, kuruluş fikri anlamında AB ile tam uyuşmasa da kıtada tek bir birlik oluşturulması konusundaki ilk somut örnektir. İlerleyen yıllarda ise Birlik oluşturulması konusunda fikirsel anlamda birçok girişim olmuştur.

¹ Çayhan, 2003: 43

² Roskin, 2011: 292-295

³ Erhan ve Akdemir, 2008: 15-16

Avrupa'nın bütünleşmesi fikrini taşıyan federal veya konfederal planlar dönem dönem ifade edilmiştir. Birleşik Avrupa fikrini Saint-Pierre ve Victor Hugo'dan, devamlı bir barışın inşası amacıyla bütünleşme fikirlerini de Kant, Voltaire, Montesquieu, Saint Simon ve Proudhon gibi düşünürlerden duymuştuk.⁴ Aydınlanma çağı'nın önemli düşünürlerinden olan Jean Jacques Rousseau da Avrupa'da sürekli bir barışın inşa edilebilmesi için federal veya konfederal milletlerarası bir toplumun ihtiyacından bahsetmektedir.⁵ “Rousseau'nun çalışması bugünkü Avrupa Birliği'nin düşünsel ve teorik altyapısını hazırlayarak, Avrupa'da ulus devletlerin birbirleriyle eş güdüm içinde ortak önlemler alacakları yeni bir devletler sistemi modelini ortaya koymaktadır.”⁶ Diğer bir ifade ile Rousseau tarafından ifade edilen kıtada bütünleşmiş ve birçok ulusu kapsayıcı bir yapının oluşabilmesi için ülkelerin birlik şeklinde hareket etmesi gerekmektedir.

Ayrıca bu dönemlerde Birleşik Avrupa fikirleri şair Dante, gazeteci Pierre Dubois, yazar Abbe de Saint Pierre ve yazar Victor Hugo tarafından da belirtilmiştir. Dante tarafında yazılan “Monarchia” isimli eserde Roma İmparatorluğu'nun tekrardan ayaklanması ve savaşların azaltılması için bir birlik fikri beyan edilmiştir. Pierre Dubois ise uyumsuzluk çözülmesi için bir konsey kurulması önerisini ortaya atmıştır. Saint Pierre tarafından da yine savaşların önlenip kalıcı bir barışın sağlanması için Avrupa'da bir örgütlenme teklifi sunulmuştur. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Victor Hugo, Avrupa'da devrimci rüzgarların estiği bir dönemde, Paris'te düzenlenen Barış Konferansı'nda bütünleşme konusundaki fikirleri şu şekilde ifade etmiştir: “Bir gün gelecek, siz Fransa, siz Rusya, siz İtalya, siz Almanya bu kıtanın bütün ulusları ayırıcı özelliklerinizi ve parlak bireyseliğinizi kaybetmeden daha üstün birimin şemsiyesi altında birleşeceksiniz.”⁷ Görüldüğü üzere yukarıdaki kişiler tarafından beyan edilen bu düşünceler sadece bir birlik oluşturulmasını öngörmemektedir. Savaşların önlenip barışın inşası ve anlaşmazlıkları önlemek gibi günümüzdeki Avrupa Birliği'nin de temel hedefleri arasında sayılabilecek değerler ve hedefler bulunmaktadır. Ayrıca Pierre Dubois tarafından önerilen konsey fikri de bütünleşmiş Avrupa'nın devamı konusunda önemli bir dayanak noktasıdır. Victor Hugo'nun yaklaşımında ise birleşmenin sınırlarının Rusya topraklarını da kapsayacak bir biçimde çizilebileceği görülmektedir.

⁴ Canbolat, 2006: 98

⁵ Gönlübol, 1964: 30-31

⁶ Canbolat, (2006): 100

⁷ Erhan ve Akdemir, 2008: 16-17

Avrupa'nın bütünleşmesi konusuna katkı sağlayan yazarlara bir ek olarak kıta Avrupası'nda doğmuş fakat günümüzde doğduğu topraklar (Kaliningrad - Königsberg) Rusya'ya bağlı olan Prusyalı filozof İmmanuel Kant gösterilebilir. Kant, kıta Avrupası'ndaki kralların "Kalıcı Barış Birliği" üzerinden farklılıkları konusunda uzlaşabilecekleri fikrini beyan etmiştir.⁸ Hatta Kant 1795 yılında kaleme aldığı "Perpetual Peace" isimli eserinde kalıcı barışın sağlanması adına Avrupa'nın yeknesak hareket etmesi gerektiğini vurgularken "Avrupa Birleşik Devletleri" ifadesini kullanmıştır.⁹ Aslında İmmanuel Kant'ın bahsettiği bu kalıcı barış, evrensel bir tabir olarak kullanılmaktadır. Fakat bu noktada Kant'ın kıtaya "bütünleşmiş bir Avrupa" şeklinde bakması Avrupa Birliği'nin kuruluş fikirlerinin bu dönemlere kadar uzandığı göstermektedir.

Avrupa'da bütünleşme ideali düşünsel anlamda Orta Çağ ve Yeni Çağ Avrupası'nda birçok kez dile getirilmiştir. Çoğunlukla savaşların engellenmesi, kıtada çatışmaya neden olabilecek uyuşmazlıkların çözümü ve devamlı bir barışın inşa edilmesi gibi sebeplere dayanan bu idealin altında Roma İmparatorluğu'nun şaşaalı dönemlerine tekrardan ulaşma arzusu da yatmaktadır. Bu dönemlerde sadece fikir anlamında değil, sistem anlamında da bütünleşik Avrupa denemelerinden bahsetmek mümkündür. Doğrudan tüm kıtaya hükmeden bir birleşik sistem değil de, kıta içerisinde dar anlamda bütünleşme denemeleri mevcuttur.

19. yüzyıl Avrupası'nda iki ayrı birleşme Avrupa Birliği entegrasyonu sürecine örnek teşkil etmektedir. 1834 yılında Alman devletlerin kendi aralarında ticari engelleri kaldırmayı hedefledikleri ve aşamalı olarak ekonomik bir bütünleşmeyi hedefleyen Gümrük Birliği (Zollverein) oluşturulması mevcut Alman devletleri arasında devlet üstü bir otorite kurulmasına dair başarılı bir örnektir.¹⁰ Zaten bu mevcut Gümrük Birliği birleşmesi kıta üzerinde Alman devletlerinin bir araya gelip resmi anlamda Almanya Birleşmesi ile sonuçlanmış, ekonomik birleşme düşüncesi siyasi birleşmeyi de sonuç olarak getirmiştir.

Kıtada birleşme düşüncesine destek olarak yorumlanabilecek bir diğer sistem ise İtalya'nın Birleşmesidir. Bu sefer ekonomik değil milliyetçilik rüzgarıyla yola çıkan İtalyan devletler gereken düşünce aşamasını elde ettikten sonra Avusturya egemenliğinden kurtulmak ve bütünleşmek adına 1938-1970 yıllarında sarf ettikleri çabalar meyvelerini vermiş; İtalya'nın

⁸ Roskin, 2011: 296

⁹ <https://archive.org/stream/perpetualpeaceap00kantuoft#page/92/mode/2up/search/europe> (erişim tarihi: 10.03.2016).

¹⁰ Bozkurt, 2001: 45

Birleşmesi gerçekleşmiştir.¹¹ Bu yüzyıl içerisinde meydana gelen bu iki birleşme, Avrupa’da ekonomik ve siyasal anlamda birleşme için ayrıcalıklı bir yere sahiptir ve öncü niteliği taşımaktadır.¹² Sonuç olarak gerek fikirsel anlamda gerekse bu önemli iki örnek göz önünde bulundurularak Avrupa Birleşmesi anlamındaki ilk çalışmaların İkinci Dünya Savaşı öncesinde de var olduğunu söylemek mümkündür. Fakat kıtasal anlamda bütünleşmenin gerçekleşmesi adına atılacak adımlar için 20. yüzyılın ortalarının beklenmesi gerekmektedir.

1.2 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Birleşme Fikirleri

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile Avrupa için yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle iki kanlı topyekün savaş atlatan kıtada yeniden inşa çalışmaları başlamıştır. Bu yeni inşa sürecinde Avrupalı politikacılar önceki dönemlerde yaptığı hatalardan da uzak durmak istemektedirler. Bunun yanında da kaybettikleri o eski büyük ve güçlü Avrupa dönemini de tekrar yaratmak gibi bir amaçları bulunmaktadır.

İki dünya savaşı atlama Avrupa için baya bir maliyetli olmuştur. Hem maddi anlamda büyük kayıplar yaşamış hem de oldukça fazla sayıda nüfus kaybına şahit olmuşlardır. İşte bu dersler ışığında kıtada meydana gelecek ya da kıtayı etkileyecek yeni Dünya Savaşı(nı) önlemek amacıyla yeni girişimlere ihtiyaç kendini hissettirmiştir. Yine savaş sonrası ortaya çıkan “komünizm” akımının da Avrupa’da ve Avrupa kıtası dışında yayılmasını bertaraf etmek gerekmektedir.¹³ Ayrıca iki dünya savaşı sonucunda Avrupa, dünya üzerindeki hakimiyetini kaybetmiş, iki yükselen büyük gücün (Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği) arkasında kalmıştır. Daha da önemlisi kendi kıtasından önemli bir parçayı da Sosyalist Bloğa kaybetmiştir. İşte bu sebeplerden ötürü Avrupa’da sürdürülebilir bir barışın sağlanması için Avrupalı liderler birlikte hareket etme ihtiyacını hissetmişlerdir.¹⁴ Bu birlikte hareket etme ihtiyacı sonucunda milletlerarası ve ulus-üstü birleşme örnekleri kendilerini göstermeye başlamıştır.

Edward Herriot öncülüğünde Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında oluşturulan BeNeLüks (Birliği) ismiyle bilinen ekonomik birlik Avrupa Birliği’nin meydana gelmesinde önemli bir adımdır.¹⁵ Bu adımın devamında güvenlik çerçevesinde kıtada bazı girişimler

¹¹ Akdemir, 2012: 39

¹² Canbolat, 2006: 107

¹³ Türkkân, 2003: 24-25

¹⁴ Çayhan, 2003: 43

¹⁵ Canbolat, 2004: 154

olmuştur; ama istenen sonuç alınamamıştır. BeNeLüks ülkeleri tarafından kurulan ve Batı Almaya ve İtalya'nın katılımıyla oluşturulan kolektif savunma örgütü Batı Avrupa Birliği uzun süre işlevsiz bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Yine BAB üyelerinin yanına Fransa'nın eklenmesiyle oluşturulan Avrupa Savunma Teşkilatı ise Fransız Ulusal Mahkemesi tarafından onaylanmadığı için ölü doğmuş bir örgüt olarak kıta tarihinde yer almaktadır.¹⁶ Avrupa'da bölgesel bir birlik oluşturulmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin katkısına ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle savunma amaçlı olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur. Ardından da Avrupa'nın hem yeniden ayağa kalkması hem de kıtada ekonomik bir birlik oluşturulması için gereken finansman da ABD tarafından karşılanmıştır.

Ekonomik toparlanma adına bir araya gelebilecek olan Avrupa devletlerine yardıma bulunma fikri Amerikan Dışişleri Bakanı tarafından açıklanmıştır. Bu sebepten ötürü planı açıklayan bakanın adı plana ismini vermiştir. Marshall Planı'nın altında Avrupa'yı yeniden yapılandırma ve Avrupa'daki demokratik ve ABD dostu rejimleri olası risklerden koruma fikri yatıyordu.¹⁷ “George Marshall 1947 yılında Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada; Avrupa'nın ekonomik sorunlarının çözümünde yardımcı olacaklarını, ancak bunun için Avrupa'nın ekonomik kaynaklarını ortaklaşa kullanarak kendi aralarında işbirliğine hazır olmaları gerektiğini vurguluyordu”.¹⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere ABD bu yardımları Avrupa'ya yaparken önkoşul olarak kıta devletlerinin birlikte hareket etmelerini talep etmektedir.

Marshall Planı, kıtada iki dünya savaşı sonucunda ortaya çıkan “kolektif işbirliği” düşüncesine ulaşma ivmesini hızlandırmıştır. Özellikle Avrupalı liderler, kıtada bütünleşme idealinin gerçekleşmesi yolunun ekonomik işbirliğinden geçtiği fark etmiş ve bu konuya dair çalışmalar başlatılmıştır.¹⁹ Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından açıklanan “Avrupa federasyonunun ilk somut temeli olarak” yorumlayabileceğimiz bildirge ile Fransa ve Almanya başta olmak üzere Avrupalı ülkelere kömür ve çelik üretiminde bir birleşme çağrısı yapılmıştır.²⁰

Bu gelişmelerin ışığında Avrupa'da kurulacak olan bu ekonomik birleşmenin nasıl olacağına dair farklı siyasal projeler ortaya atılmıştır. Winston Churchill tarafından “Birleşik

¹⁶ Çayhan, 2003: 43-44

¹⁷ Roberts, 2010: 686

¹⁸ Canbolat, 2006: 112

¹⁹ Erhan ve Akdemir, (2008): 22

²⁰ Bilici, 2013: 33

Avrupa Devletleri”²¹ fikri beyan edilmiştir. Ama nasıl bir birleşme olacağı konusunda tartışmalar iki ayrı siyasi akımda toplanmaktadır. Liberal proje veya “Monnet Projesi” olarak adlandırabileceğimiz kıtadaki Anglosaksonlara ve özellikle de ABD’ye dayanan federalist bir “Atlantikçi” proje bulunmaktadır. Diğer taraftan ise cumhuriyetçi proje olarak isimlendirebileceğimiz Almanya-Fransa eksenli ulusal devletleri koruyan ve onları bir araya getiren konfederalist bir proje Fransa Devlet Başkanı Charles de Gaulle tarafından ortaya atılmıştır.²² Bu iki akımın mücadelesi arasından somut bir antlaşma çıkmış ve Avrupa bütünleşmesi adına en ciddi adım atılmıştır.

1.3 Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Birleşme

Sadece ekonomik hedefleri değil güvenlik endişelerini de içinde barındıran bütünleşme idealleri “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) kurulması fikri ile ortaya çıkmıştır. Böylelikle ülkeler arası ekonomik iş birliği üzerinden sıkı bir ilişki kurmak, diğer bir ifade ile “diyalog kapılarını açık bırakmak” sağlanmıştır.²³

Avrupa kıtasında barışın sağlanması ekonomik gelişme için Avrupalı iki önemli devletin (Almanya ve Fransa) “barıştırılmasını” vurgulayan Schuman ve Monnet gibi politikacıların adımlarına cevap veren altı ülkenin (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) Paris’te bir araya gelmesiyle 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu oluşturulmuştur.²⁴ Bu Topluluk Avrupa’da birleşmeye ve ekonomik işbirliğine dair en önemli adımdır. “50 yıl süreli” olarak kurulan bu Topluluğun hukuki varlığı 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiş ve yetkileri Avrupa Ekonomik Topluluğu’na devredilmiştir. Kömür ile çelik sektörlerindeki bu birleşme diğer ekonomik sektörleri de kapsayacak bir şekil halini alması amacıyla üye ülkeler tarafından kurulan iki ayrı Topluluk daha (Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)) 1957 senesinde kurulmuş ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu üç ayrı Topluluk ise 1 Temmuz 1967 tarihinde Füzyon Antlaşması çerçevesi ile “Avrupa Toplulukları” şeklinde anılmaya başlanmıştır.²⁵ AET ile gerçekleştirmek istenen hedef “gümrük birliği” ve “ortak pazar”dır. Gümrük Birliği hedefine

²¹ Dinan, 2009: 45

²² Akalın, 2006: 4

²³ İyikan, 2009: 37

²⁴ Mercül vd, 2005: 301

²⁵ Bilici, 2013: 33-34

1969 yılında ulaşılabilmiş, “Ortak Pazar” hedefinden ise sadece tarım politikasında ilerlemeler kaydedilebilmiştir.²⁶

1960’lı yıllara gelindiğinde bu Topluluk, kat ettiği ekonomik başarılar sebebiyle diğer Avrupa ülkelerinin de katılmak isteyeceği bir birlik olmuştur. Sonuçta serbest ticaret ve işçilerin serbest dolaşımı mevcut altı üye ülkenin hepsinde ekonomik gelişmelere sebebiyet vermiştir. Kıtada bir diğer ekonomik birleşme olan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), bu Topluluk karşısında sönük kalmıştır. Başlangıçta Topluluk içerisinde olmayı reddeden Britanya dahi 1960’larda Topluluğa üye olmak adına başvuru yapmıştır.²⁷

1980’li yıllara gelindiğinde ise “Tek Avrupa” fikri ile ilgili çalışmalar görülmektedir. “28 Şubat 1986’da Avrupa Tek Senedi’nin imzalanması; 31 Aralık 1992’de Avrupa Birliği’nin kurulması, nihayet para birliğinin gerçekleştirilmesi, Avrupa bütünleşmesinin sağlanması yolunda önemli kilometre taşları olmuştur.²⁸ Tek Senet’te hedeflenen “Tek Pazar” uygulaması; sermayenin, hizmetlerin, malların ve kişilerin Topluluk içerisinde serbest dolaşımını engelleyen koruma önlemlerinin kaldırılması sayesinde 1993 yılında gerçekleşmiştir.²⁹ 1990’lı yılların başında tek pazar ve bütünleşme sürecinin hızlandırılması gerekmektedir. Gerek Soğuk Savaşın bitişi gerekse “Doğu-Batı Almanya’nın Birleşmesi” ile Avrupa Birliği komünizmden yeni kopan Avrupa ülkelerinin Topluluğa katılımı ile yüzleşecektir.³⁰ Bu doğrultuda 7 Kasım 1992 tarihinde imzalanıp 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) ile Ekonomik ve Parasal Birlik oluşturulması amacı koyulmuş ve 1 Ocak 2002 tarihinde de “elle tutulabilir” Euro’nun yürürlüğe girmesiyle tamamlanmıştır.³¹ Ekonomik ve Parasal Birlik hedefine ulaşan Topluluk için artık siyasi bütünleşme fikri tartışılmaya başlanmıştır. Fakat bu fikre ulaşmak gerek mevcut koşullar göz önüne alınca gerekse Monnet ile De Gaulle projeleri arasındaki tartışmadan da anlaşılacağı üzere biraz zor görünmektedir.

1957 senesinde 6 kurucu ülke ile oluşturulan bu birlik 2013 yılı 7. resmi genişlemesi ile 28 üyeye ulaşmıştır. Ayrıca 3 Ekim 1990 tarihinde Almanya’nın yeniden birleşmesi her ne kadar bir genişleme süreci geçirmese de hem toprak hem de nüfus bazında Topluluğun

²⁶ Mercül vd., 2005: 301-302

²⁷ Roskin, 2011: 297-298

²⁸ Türkkan, 2003: 27

²⁹ Bilici, 2013: 127

³⁰ Roberts, 2010: 753

³¹ Mercül vd., 2005: 302

büyümesine neden olmuştur. Birlik içerisindeki ilk genişleme Britanya, Danimarka ve İrlanda'nın 1 Ocak 1973 tarihinde katılması ile gerçekleşmiştir. 1981 senesinde Yunanistan'ın, 1984 senesinde ise İspanya ve Portekiz'in katılmasının ardından 1 Ocak 1995 tarihinde Finlandiya, Avusturya ve İsveç de Topluluğa eklenerek Birliğin üye sayısı 15'e ulaşmıştır. Soğuk Savaşın bitişi ile komünizm etkisinden kurtulan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ) hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm süreci meyvelerini 10 adet ODAÜ'nün (Slovakya, Slovenya, Kıbrıs, Malta, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan ve Polonya) 1 Mayıs 2004 tarihinde ve 2 adet ODAÜ'nün (Romanya ve Bulgaristan) 1 Ocak 2007 tarihinde Birliğe katılımıyla vermiştir. Son olarak 1 Temmuz 2012 tarihinde Hırvatistan'ın da Birliğe katılması³² ile AB bugünkü nüfusuna ve sınırlarına ulaşmıştır.

1.4 Değerlendirme

Avrupa'da bütünleşme fikirleri ilk kez iki dünya savaşı sonrasında Avrupa kıtasını yeniden inşa etmek için kullanılan bir tabir değildir. Daha öncesinde de bu tabirin kullanıldığına şahit oluyoruz. Tarihin eski çağlarında da devlet anlamında Avrupa'da tek bir sistem denemeleri olmuştur. Hatta Avrupa Birliği gibi bu denemelerde de belli idealler bulunmaktadır.

Bütünleşme fikirleri sonraki dönemlerde de birçok entellektüel tarafından dile getirilmiştir. Bu entellektüellerin ortak paydada istedikleri idealler barış üzerine kurulmuştur. Devamlı bir barışın sağlanması, savaşların önlenmesi ve uyuşmazlıkların savaş yerine barışçıl bir şekilde çözülmesi talepleri bu dönemde sıkça bahsedilmiştir.

Somut anlamda kıtada bir birlik çalışmasına 19. yüzyılın ortasında rastlayabiliyoruz. Her ne kadar doğrudan Avrupa Birliği gibi geniş bir ideal yelpazesine sahip olmasa da AB'nin ilk oluşturulduğu yıllardaki taleplere benzer bir talebi, Almanya Birleşmesine giden yolda en ciddi hareket olan Gümrük Birliği (Zollverein) denemesinde görebiliyoruz. Alman ülkeler bir araya gelip kendi aralarında ekonomik ortaklık için girişimde bulunmuş ve bu girişim Almanya'nın kurulmasında mihenk taşı özelliği göstermiştir. Ayrıca yine kıta üzerinde İtalyan ülkelerin bu sefer ekonomik yerine milliyetçi fikirlerle yola çıktığı ve Avusturya'ya karşı birleşme hareketleri meyvesini verip İtalya Birleşmesi'ni sağlamıştır.

İki dünya savaşı atlatan Avrupa kıtasında önceki kötü hatıralar dikkate alınarak kıtada yeni bir Avrupa inşasına giriştikleri bu süreçte Schuman ve Monnet gibi politikacılar sayesinde

³² http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm (erişim tarihi: 12.03.2016)

birleşme adına somut adımlar atılmıştır. Atlantik ötesinden gelen mali yardımları da gerekçe göstererek Avrupa'daki kömür ve çelik madenlerinin ortak kullanımını ve daha sonrasında üye ülkeler arası ticaretin daha az engelli ve daha etkin ilerlemesi adına yapılan girişim 1960'lı yıllarda büyük bir ekonomik sıçramaya dönmüş, kıtadaki diğer ülkelerin de dahil olmak isteyeceği bir birlik oluşturulmuştur.

Avrupa Toplulukları'nın ana hedefinde ekonomik birleşme bulunmaktadır. 1980'li yıllarda bu konuyla ilgili düzenlemeler yapılmış ve 1990'lı yıllarda atılan somut adımlarla Ekonomik ve Parasal birlik hedefine ulaşılmıştır. Daha sonralarda bu ekonomik bütünleşmenin siyasi bütünleşmeye dönüşmesi konusu ile ilgili girişimler bulunmaktadır; fakat tam anlamıyla bu hedefe henüz ulaşılamamıştır.

Başlangıçta 6 üye ile başlayan bu Topluluğun macerası geçirdiği yedi bütünleşme dalgası ile günümüzde 28 üyeye ulaşmıştır. Türkiye'nin de üyelik macerası 1959 senesinde başlamıştır. Çalışmanın diğer bölümünde de Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin 1959 - 2002 yılları arasındaki kısmı incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLER

Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri, 1959 senesinde başlayan ve halen devam etmekte olan uzun ve meşakkatli bir yoldur. Zaman zaman hızlanan ve yavaşlayan ilişkiler bazen “çıkılmaz sokak” hissi bile yaratmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde gerek Dünya üzerinde gerçekleşen olaylardan dolayı oluşan konjonktür üzerinden gerekse iç politikanın dinamikleri üzerinden Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler yeni bir boyut almıştır. Buna ek olarak dönemin hükümetlerinin de bakış açısı bu ilişki üzerinde ciddi etkiler bırakmıştır. Çalışmanın bu kısmında Avrupa Birliği Türkiye ilişkilerin 1959 senesinden 2002 yılına kadar olan kısmı incelenecek ve önemli olaylara yer verilecektir.

2.1 Avrupa Topluluğuna İlk Başvuru ve Sonrası Dönem

Avrupa’ya karşı olumlu bir bakış açısına sahip olan Mustafa Kemal Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyetin 19. Hükümet’i olan Adnan Menderes yönetimindeki Demokrat Parti Hükümeti Roma Antlaşması’nın imzalanmasından 19 ay sonra “ortak üye” olmak amacıyla 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluklar Komitesine başvurusunu yapmıştır. Bu yapılan başvuru aslında o dönemde tam üyelik adına yapılmamıştır. Topluluk içerisindeki üyeler sanayileşme evrelerin büyük kısmını tamamladıkları için Topluluk iç pazarında büyük bir sürüm gerçekleşecektir. Türkiye ise daha sanayileşme konusunda Topluluğun mevcut üyelerinin seviyesinde değildir. Bu sebepten ötürü “tam üyelik, Ankara Antlaşması’nda uzak bir gelecek için” söz konusudur. Başka bir önemli nokta ise yapılan başvurunun Yunanistan tarafından yapılan başvuruyu takip ediyor olmasıdır. Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun “Yunanistan boş havuza atlasa tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız” sözü Türkiye’nin başvurusu altında yatan bir diğer nedeni de göstermektedir. 1 Mart 1960 tarihinde ortaklık görüşmeleri başlasa bile 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe ilişkilere ilk engel olarak karşımıza çıkmaktadır.³³ Nitekim tekrardan başlayan görüşmelerin sonunda 12 Eylül 1963 tarihinde “Ankara Antlaşması” imzalanmış ve 1 Aralık 1964’ten sonra yürürlüğe girmiştir. Ortaklık üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama "hazırlık dönemi" (5-10 yıl), ikinci aşama "geçiş dönemi" (12-22

³³ Karluk, 2013: 2-6

yıl) ve diğer aşama da son dönem olarak tanımlanmaktadır.³⁴ Bazı sebeplerden dolayı yavaşlayan bu sürecin son bulması ise 1995 senesinin beklenmesi gerekmektedir.

1960'lar ve 1970'lerde Türkiye ideolojik anlamda radikalleşme ve politik bir kutuplaşma dönemi geçirmiştir. Özellikle sağ görüşlü partilerden etnik milliyetçilik yaklaşımına sahip olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve islamizm yanlısı Milli Selamet Partisi (MSP) ile radikal sol partiler, Avrupa Toplulukları'na katılım konusunda muhalif bir tutum sergilemiştir. Sol görüşlü partilere göre, Avrupa Topluluğu Amerikan emperyalizm yanlısı, MSP'nin gözünde ise Hristiyan kulübü olarak görülmektedir. MHP'nin Topluluğa bakış açısı ise ülkenin iç işlerine karışıp bölmek isteyen ve azınlıkları provoke edecek bir tutuma sahip olduğudur.³⁵ İşte böyle siyasi koşulların yaşandığı bu dönemde ilişkilerin yavaşlama süreci şaşırtıcı bir durum değildir. Hem ülkenin iç gelişmeleri hem de hükümete gelen partilerin Avrupa Toplulukları'na karşı tutumları göz önüne alındığında Topluluk ve Türkiye ilişkileri adına pek de sıcak bir dönem olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun akabinde Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından 17 yıl sonra gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi sebebiyle Topluluk ile Türkiye arasındaki ilişkiler tıkanma noktasına gelmiştir.

2.2 1980 Darbesi ve Sonrası Dönem

Türkiye siyasetinde 20 yıl arayla gerçekleşen ikinci darbe olan 1980 darbesi sonrasında Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasındaki ilişkiler bir süre ile dondurulmuştur. Bu dönemde özellikle 1983 yılında gerçekleşen seçimler sonucunda iktidara gelen Turgut Özal yönetimdeki Anavatan Partisi, ilişkilerin düzeltilmesi konusunda olumlu sinyallerin geleceğinin belirtisidir. Bunun akabinde 1985 Temmuzunda Turgut Özal, şartların olgunlaştığını ve tam üyelik için başvurunun yapılacağını açıklamıştır.³⁶ Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesi hem Türkiye'de askeri yönetimin siyasetten yavaş yavaş ayrılmaya başladığının hem de Topluluk ile Türkiye ilişkilerin normalleşmeye ve ilerleme başladığının habercisidir. Bu dönemden sonra Avrupa Toplulukları'na katılım konusunda daha hevesli hükümetler görülecektir. Ayrıca dünya siyasetindeki dinamiklerin de artık Türkiye'nin üyeliğini destekler şekilde geliştiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

³⁴ <http://www.abbulteni.org/tr/component/content/article/118-ankara-antlamas-ankara-treaty?directory=73>
(erişim tarihi: 12.03.2016)

³⁵ Yılmaz, 2009: 55

³⁶ Karluk, 2013: 12-13

1980 Darbesi ile meydana gelen ilişkilerin askıya alınma durumu Eylül 1986 tarihinde kalkmıştır. Toplumun bu normalleşme sürecine başlamasında Türkiye'nin askeri yönetimden sivil yönetimlere dönüşme süreci ve ekonomik sektörlerde liberalleşme çabaları şüphesiz ki önemlidir. Bunun akabinde 17 Nisan 1987 tarihinde Özal Hükümeti tarafından tam üyelik için başvuru da yapılmıştır. Bu başvurunun kararı Avrupa Komisyonu tarafından iki yıl sonra 18 Aralık 1989 tarihinde yayınlanmıştır. Komisyon, Türkiye'nin üyelik adına uygun olduğunu belirtmiş, fakat üyelik görüşmeleri için hem Türkiye'nin hem de Toplumun hazır olmadığını vurgulamıştır.³⁷ Bu başvurunun reddedilmesi Türkiye ile Toplum ilişkilerine yıkıcı bir etki yapmamıştır. Türkiye'nin liberalleşme çalışmaları aynı şekilde devam etmiştir.

22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da gerçekleşen Avrupa Zirvesi'nden çıkan karar Türkiye'nin tam üyelik sürecine de etki yapmıştır. Aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılmadan önce kabul etmeleri ve sağlamaları gereken kıstaslar bu Zirve sonucunda belirlenmiştir. Bu kriterler, aslında Doğu Bloğu'na mensup olan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nden yeni ayrılan Baltık Bölgesi ülkelerinin tam üyelik aşamalarını ilgilendirmektedir.³⁸ Bu kriterler aday sürecini elde etmek isteyen Türkiye için de büyük bir önem taşımaktadır.

Kopenhag Zirvesi sonucunda belirlenen kriterler aşağıdaki üç başlık altında toplanabilmektedir:

- “Siyasi Kriterler: Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ve demokrasiyi garanti altına alan kurumsal istikrar;
- Ekonomik Kriter: İşleyen bir Pazar ekonomisi;
- AB Müktesebatı ile uyum: Avrupa Birliği'nin siyasi, ekonomik ve parasal birlik amaçlarına bağlılık.”³⁹

Kopenhag Kriterleri kapsamında Türkiye'yi en çok ilgilendiren kısım ise siyasi kriterlerdir. Siyasi kriterler deyince, kurumsallaşmış ve istikrarlı bir demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygılı kurumların varlığı akla ilk gelen kıstaslardır. Bu kıstasları biraz daha açmak gerekirse, aday ülkelerin çok partili demokratik bir sisteme sahip olması, etkin biçimde işleyen hukuk sistemi, kadın erkek eşitliğinin sağlanması, idam cezasının ceza

³⁷ Yılmaz, 2009: 55-56

³⁸ Ülger, 2007: 143-144

³⁹ <http://avrupa.info.tr/tr/ab-mali-destegi/oencelikleri-nelerdir/neden-ab-mali-destegi/ueyelik-kriterleri-kopenhag-kriterleri.html> (erişim tarihi: 13.03.2016)

sisteminde var olmaması ve “Avrupa Konseyi İnsan ve Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin” çekincesiz kabul edilmiş olması istenen kriterler arasındadır.⁴⁰

1993 yılında başlayan Gümrük Birliği müzakereleri Ortaklık Konseyi Kararı’nın 6 Mart 1995 tarihinde onaylanması ile 1 Ocak 1996 tarihinde Birlik ve Türkiye arasında “Gümrük Birliği” başlamıştır. Gümrük Birliği ile Türkiye’nin kazanım ve yükümlülükleri, sanayi ürünlerinde Birlik ile Türkiye arasında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ile Birliğin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı “Ortak Gümrük Tarifesi”nin Türkiye tarafından da uygulanması olmuştur. Bunun yanında Türkiye’nin Birliğe tam üyeliği durumu ise hala ufukta görülmemektedir.⁴¹

Türkiye mevcut Kopenhag Kriterlerini karşılamak konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Kat ettiği gelişmelerin Avrupa Birliği tarafından görülmesini beklemektedir. Tam da bu noktada AB zirvelerinin Türkiye için önemi artmıştır. Özellikle 1997 Lüksemburg ve 1999 Helsinki Zirveleri Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinde mihenk taşı özelliği taşımaktadır.

12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg Zirvesi Türkiye adına ciddi biçimde hüsrana ile sonuçlanmıştır. Birliğe tam üyelik için başvuruda bulunan ülkeler arasında tek genişleme süreci dışına itilen ülke Türkiye olmuştur. Diğer taraftan Türkiye tam üye olmaya uygun bir üye olarak zikredilse bile “Türkiye ile ilişkilerin, Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerden farklı olduğu” vurgulanmış ve “özel bir ülke” olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında da “Ankara’nın Avrupa Konferansı’na davet edilmesi” önerilmiştir.⁴² Lüksemburg Zirvesi Türkiye adına üzücü bir sonuç çıkarmıştır. İç politikada bazı kesimler tarafından ilişkilerin bitirilmesi bile gündeme gelmiştir. Her ne kadar Zirve Sonuç Bildirgesi olumlu mesajlar içerse de Türkiye’nin beklentisi aday ülkeler listesinde olmaktır. Bu yüzden 1999 Helsinki Zirvesinin önemi daha da artmıştır.

Helsinki Zirvesi öncesinde ortaya çıkan yurt işi ve yurt dışı gelişmeler rüzgarı Türkiye’nin lehine çevirmiştir. Öncelikli olarak Balkanlarda patlak veren Kosova Krizi’nin çözümünde Türkiye olmadan etkin bir politika uygulanamayacağı ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak Washington’ın Türkiye’nin Avrupa dışarında bırakılmamasını ve Türkiye’nin 2000’li yıllarda kilit bir rol oynayacağını vurgulamıştır. Ayrıca Almanya’da gerçekleşen seçimler sonucunda Sosyal Demokratların iktidara gelmesi de Türkiye için olumlu bir sonuçtur.

⁴⁰ Yanık, 2006: 105

⁴¹ Bilici, 2013: 80-81

⁴² Karluk, 2013: 17

Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin de bir dizi yasa değişikliği ile uyum çabaları AB karşısında Türkiye’nin konumu güçlendirmiştir. Yine bu dönemde Abdullah Öcalan’ın yakalanması, silahlı mücadelenin bırakılıp politik sürece geçilmesi ve Öcalan’ın infaz edilmeyeceğinin gösterilmesi olumlu bir imaj yaratmıştır. Son olarak da Yunanistan’da Simitis-Papandreu ikilisinin strateji değiştirip sürtüşmek yerine Türkiye ile uzlaşma yolunu tercih etmesi de Türkiye’nin Helsinki Zirvesinden beklentisini yükseltmiştir.⁴³

10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de gerçekleşen AB Zirvesi, 35 yıldır süren Avrupa Birliği yolundaki Türkiye’nin bir “dönüm noktası” özelliği barındırmaktadır. Bu Zirvede Türkiye “aday ülkeler listesine” girmiş ve tam üyeliğe adaylık hakkı kazanmıştır. Böylelikle tam üyeliğin ikinci aşaması olarak sayabileceğimiz “müzakerelerin başlanması” hakkına ise Kopenhag Kriterleri’nin sağlanması koşuluyla hak edecektir.⁴⁴

Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye için "Katılım Ortaklığı Belgesi" (KOB) hazırlanması kararı çıkmıştır. Türkiye adına ilk KOB 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyince onaylanmıştır. Ulusal Program ise 19 Mart 2001 tarihinde Hükümet tarafından onaylanmış ve 26 Mart 2001 tarihinde de Avrupa Komisyonu'na teslim edilmiştir.⁴⁵

2.3 Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinin Temel Dinamikleri

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkinin temel dinamiklerinde katılım kadar “katılım yolunda olmak” da önemli bir husustur. Doğrudan Birliğe katılım yerine önce o standartlara ulaşmak sonra üye olmak gibi bir fikir Birlik ile Türkiye arasındaki ilişkinin somut dayanak noktasıdır. Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye’nin gerçekleştirdiği siyasal ve hukuki reformlar, ülkenin demokratikleşme sürecine ciddi katkılar sağlamaktadır. Eğer ki Türkiye, Birlik tarafından istenen reformları tamamlayıp Avrupa Birliği ülkelerinin demokrasi seviyesine ulaşırsa, Birliğe tam üyeliğe dair hevesinde değişme olması muhtemeldir. Böyle bir durumda iç dinamiklerin üyelik bakışı ne olacak konusu tartışılabilir.

Avrupa Birliği’ne katılım sürecinin Türkiye için önemi siyasilerin açıklamaları üzerinden de anlaşılabilir. 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 26 Aralık 1998 tarihinde Avrupa Birliği’ne dair yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır: “Mesele AB’ye tam üye olmak değil. Onun standartlarını yakalamaktır.” Ayrıca dönemin Devlet Bakanı ve

⁴³ Birand, 2001: 521-523

⁴⁴ Dura ve Atik, 2007: 534

⁴⁵ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111> (erişim tarihi: 13.03.2016)

Başmüzakereci Ali Babacan 21 Şubat 2007 tarihinde Avrupa Birliği'ne üyelik hakkında konuşurken “AB üyeliği garanti mi? Hayır, garanti değil. Tarih belli mi? Hayır, belli değil. Ama önemli olan bu sürecin içinde olmaktır” ifadesini kullanmıştır.⁴⁶ AKP mensubu siyasetçiler, AB üyeliğini uzun bir süreç olarak tanımlamaktadır ve bu süreçte Türkiye'nin edineceği kazanımları ülkenin demokratikleşmesi adına geçireceği değişim-dönüşüm için bir araç olarak görmektedir.⁴⁷ Bu açıklamadan da mevcut koşullar altında üyelik yolunda olup demokratikleşme sürecinin Birliğe üyelik kadar kıymetli olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer bir şekilde Fatma Yılmaz-Elmas da Türkiye'nin uzun dönemli AB politikasını “demokrasinin kurumsallaşması ve insan haklarının gelişimi, çağdaşlaşma, serbest piyasa ekonomisinin kurumsallaşması ve istikrarlı bir dış politika arayışı” şeklinde temel 4 dinamik üzerinden incelemektedir.⁴⁸ Bu dört temel dinamikten ilk ikisi tekrardan tam üyelik yolundaki Türkiye'nin üyelikten önceki ulaşılması gereken hedefleri bize göstermektedir.

AKP'nin kurucusu ve lideri Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin Birliğe üyelik sürecini “medeniyet projesi” olarak tarif etmekte ve “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak” olarak tanımlamaktadır.⁴⁹ Bunun yanı sıra AB'ye üyeliği de “Atatürk'ün gösterdiği yolda, çağdaş Batı medeniyetini yakalamış, laik, demokratik ve müreffeh bir Türkiye”⁵⁰ kurma konusunda bir araç olarak görmektedir. Ayrıca dönemin Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'ın 12.12.2011 tarihindeki meclis konuşmasında “Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal “Muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma.” hedefini bizlere miras bırakırken aslında bugünün Avrupa Birliği standartlarını işaret ediyordu”⁵¹ ifadesini kullanmıştır. Bu ifadelerden yola çıkarak AB'ye üyelik Türkiye'ye sadece ekonomik katkı sağlamayacaktır. Bu süreç Türkiye'nin kurucu lideri Atatürk tarafından da vurgulanan ve kuruluşundan beri hedeflediği “muasır medeniyetler” seviyesine ulaşmak için bir araç niteliği de taşımaktadır.

Toplumumuzda Avrupa Birliği ile ilgili de ekonomik ve siyasi anlamda ülkenin daha ileriye gideceğine dair bir algı bulunmaktadır. Özellikle gelir seviyesinin daha adil dağılması, diğer bir ifade ile bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azalması beklenmektedir. Bu şekilde

⁴⁶ Karluk, 2008: 172

⁴⁷ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 26

⁴⁸ Yılmaz-Elmas, 2013: 15

⁴⁹ Başkan, 2009: 94'dan alıntıdır. (Beşinci İl Başkanları Toplantısı'nda Yaptığı Konuşma)

⁵⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 16.03.2016)

⁵¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 16.03.2016)

refah seviyesinin artacağı ve bunun akabinde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi toplumsal yaşamı etkileyen konularda daha iyi bir seviyeye ulaşılabileceği kanısı mevcuttur. Siyasi düzeyde de yolsuzluk ve bürokratik hantallık gibi Türkiye’de sorun teşkil eden durumların azalacağı tahmin edilmektedir. Bunun yanında da Türkiye’nin bu gelişmişlik seviyesi ile bölgesel ölçekte ve Dünya ölçeğinde daha iyi bir konumda olacağına inanılmaktadır.⁵²

2000 sonrası dönemde Türkiye, Avrupa Birliği için daha kritik bir özellik kazanmıştır. Öncelikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ise Madrid ve Londra’da yaşanan terör saldırıları Türkiye’yi Avrupa Birliği gözünde daha yakın bir ortak durumuna getirmiştir. Türkiye’nin Müslüman çoğunluklu olmasının yanında demokratik/liberal/modern bir siyasal sisteme sahip olması terör saldırısı sonrasında Türkiye’yi kilit bir konuma getirmiştir. Bu durumu Fuat Keyman, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkinin siyasal ve ekonomik faydadan da ötede “karşılıklı-yarar ilişkisi” olarak yorumlanması gerektiğini vurguluyor.⁵³ Ayrıca yine bu dönemde Türkiye’nin bulunduğu kritik bölgede istikrarsızlığın Avrupa’ya sıçraması korkusu ve Türkiye’nin Avrupa’nın önemli bir stratejik ortağı olmasına rağmen bölgede git gide yalnızlaşması durumu da Birliğin Türkiye’ye olan bakışında olumlu anlamda değişmelere sebep olmuştur.⁵⁴

Avrupa Birliği tam üyelik konusunda Türkiye’ye ne evet ne de hayır diyebilmektedir. Bu sebepten ötürü Türkiye’yi kaybetmemek için de AB kapısında bekletmektedir. Birliğin Türkiye’yi üye olarak istememesinde yatan sebepler de bulunmaktadır. Bu sebeplerde kimlik, nüfus ve Türkiye’nin sınırları sayılabilir.

Türkiye nüfus olarak büyük bir ülkedir. Avrupa Birliği Parlamentosu’nda da nüfus oranlarına göre oy ağırlığı bulunmaktadır. Bu sebepten, Avrupa ülkeleri Türkiye gibi 78 milyonluk bir ülkeyi hemen kabullenemeyecektir.⁵⁵ Bu bilgiler ışığında bakıldığında Türkiye, Avrupa Birliği üyesi olsaydı nüfus ağırlığı konusunda Birliğin en büyük ikinci ülkesi olacaktı. Bunun yanı sıra yine Türkiye’nin nüfus büyüklüğünü şu detaydan da anlayabilmekteyiz. 2004 yılında Avrupa Birliği’ne üye olan 10 ülkenin 2014 nüfus verilerine göre toplam nüfusu 73,458,255’dir. 2013 senesinde Birliğe üye olan Hırvatistan da bu istatistiklere eklenince (4,246,700)⁵⁶ dahi Türkiye’nin 2016 yılının Ocak ayındaki nüfusu bu 11 ülkeden fazladır.

⁵² Özer, 2009: 104-105

⁵³ Keyman, 2006: 17

⁵⁴ Arısan-Eralp, 2014: 2

⁵⁵ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/turkiyenin-nufusu-aciklandi-1501091/> (erişim tarihi: 16.03.2016)

⁵⁶ <http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/> (erişim tarihi: 16.03.2016)

Birliğin üye ülkelerinin, Türkiye'nin nüfusu konusundaki bir diğer çekincesi de serbest dolaşımın devreye girmesi sonucunda Türkiye'den ülkelere gelebilecek olan göçün yapacağı etkilerdir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi ülkelerin içyapısını etkileyebilecektir.⁵⁷

Türkiye'nin dini ve kültürel açıdan da Avrupa'ya göre farklılığı bulunmaktadır. Fakat bu farklılık Türkiye'nin dışarda tutulmasına sebebiyet vermemelidir. Böyle bir durum Avrupa Birliği'ni inşa eden temellere aykırıdır. Topluluğun ilk zamanlarından beri tek bir kültür üzerine inşanın tam aksine geniş bir kültürel yelpazeye sahip olan Birliğin, Türkiye gibi bir ülkeye kapılarını açması Birliğin inandırıcılığına da katkıda bulunacaktır.⁵⁸ Bunun yanı sıra Türkiye gibi laik ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bir ülkenin Birlik içerisinde olması gerek Birliğin içindeki Müslüman nüfus ile gerekse Avrupa Birliği'nin etkinliği arttırmak istediği Müslüman coğrafya ülkeleri ile olan iletişimi daha kuvvetli hale getirecektir.⁵⁹ Fransa eski Başbakanı Michel Rocard, Türkiye'nin Müslüman kimliğinde ve İslam Konferansı Örgütü (İslam İşbirliği Teşkilatı) üyesi olmasından dolayı Avrupa'ya gerekli olduğunu söylemekte ve Türkiye'nin reddedilmesinin Müslümanlar arasında Avrupa'nın Yahudi-Hristiyan bir topluluk olduğu algısının olmasına sebebiyet vereceğini düşünmektedir.⁶⁰ Aynı doğrultuda Recep Tayyip Erdoğan da, Birliğin Türkiye'yi reddetmesiyle Müslümanların üzerinde "Avrupa'dan dışlanmışlık hissiyatının" yaratılacağını vurgulamaktadır.⁶¹ Kısacası AB, Türkiye ile arasında olan bu kimlik farklılıkları üyelik için büyük bir sorun teşkil etmemelidir. Aksine Birlik bu farklılıkları avantaja çevirebilir, hem kendi içerisinde hem de ilişki kurmak istediği bölgelerde daha inandırıcı bir güç olarak nüfuzunu güçlendirebilir.

Türkiye ile AB arasında engel gibi görünen bir diğer sorun da Türkiye'nin sahip olduğu sınırlardır. Türkiye'nin Birliğe üye olması ile Birlik çatışmaların sürdüğü noktalar ile sınır temasına ulaşacağı korkusudur. Bu endişenin haklılık payı ortadadır. Fakat Türkiye'nin Birliğe aday ülke olması zaten Birliğin sınırlarını bu noktalara taşımıştır. Ayrıca Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) kapsamında da Birlik bu çatışma bölgelerini zaten sınır komşusu olarak kabul etmiştir.⁶²

⁵⁷ Yılmaz, 2005: 151

⁵⁸ Sefil-Sever, 2009: 79-80

⁵⁹ Samur, 2010: 163

⁶⁰ Rocard, 2009: 64-66

⁶¹ Başkan, 2009: 96'dan alıntıdır. (25 Haziran 2005 tarihinde Rize Ziyaretinde Yaptığı Konuşma)

⁶² http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm (erişim tarihi: 15.03.2016)

2002 ve sonrasında Türkiye'yi Avrupa Birliği ilişkilerinde yeni bir dönem beklemektedir. Özellikle Kasım 2002 seçimlerinden sonra başa geçen Adalet ve Kalkınma Partisi öncül siyasi yapılarına nazaran daha olumlu bir Avrupa Birliği bakışı açısına sahiptir. Ayrıca dönemin dinamiklerini de göz önüne alınca AB ve Türkiye ilişkilerinde gözle görülebilir bir ilerleme olacağını tahmin etmek hiç de zor değildir. Çalışmanın bir diğer kısmında da 2002 sonrası AKP Hükümetlerinin Avrupa Birliği yaklaşımını ve ilişkilerini değerlendireceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ YAKLAŞIMI

Türkiye'de 2002 senesinden bu yana kurulan hükümetlerde tek başına iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi 14 Ağustos 2001 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde kurulmuştur. “Milli Görüş Hareketi'nin” yeni bir uzantısı olan bu partinin kurucu isimleri arasında eski Milli Görüş Hareketinin bir parçası olan partilerin üyelerinin yanı sıra merkez sağ akımına dair ve Anavatan Partisi kökenli isimlerin de dahil olduğu farklı görüşlerden kişileri de bulundurmaktadır. Abdullah Gül, Bülent Arınç, Abdüllatif Şener, Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu ve Hayati Yazıcı gibi isimler de bu partinin kurucu üyeleri arasındadır.⁶³

Türkiye'de Milli Görüş Hareketi'ne dahil siyasi partilerin geçmişi 1970 yılına kadar inmektedir. Milli Nizam Partisi (MNP) ile başlayan bu hareketi 1972 yılında Milli Selamet Partisi (MSP), 1983 yılında ise Refah Partisi (RF) takip etmiştir. Özellikle Necmettin Erbakan ile iyi bir ivme kazanan bu görüş hareketine mensup Refah Partisi 1994 yerel seçimlerinde elde ettiği rüzgarı 1995 seçimlerinde sürdürmüş ve % 21 oyla seçimlerden birinci parti olarak zaferle ayrılmıştır. 1996 yılında merkez sağ görüşün önemli bir partisi olan Doğru Yol Partisi (DYP) ile 54. Hükümet'i kurmuşlardır. Fakat İslami kökenlerinin siyaset arenasına fazla taşındığı hissiyatının başlamasının ardından 28 Şubat 1997 tarihiyle Refah Partisi için kötü günler başlamıştır.⁶⁴ Refah Partisi için Anayasa Mahkemesi tarafından verilen 16 Ocak 1998 tarihli kapatma kararının 22 Şubat 1998 tarihinde Resmi Gazete'de (RG) yayınlanması⁶⁵ ile partinin tüzel kişiliği son bulmuştur.

Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra harekete geçen bazı milletvekilleri Erdoğan'ı parti başkanı yapmak istemişlerdir; fakat bu atılım Erbakan engeline takılmıştır. RP'nin halefi olarak kurulan Fazilet Partisi'ne genel başkan olarak önce İsmail Alptekin daha sonrasında da Recai Kutan geçmiştir. Bunun yanı sıra Erdoğan'ın aldığı ceza sebebiyle Pınarhisar Cezaevine girerken, parti içerisinde gelenekçiler ve yenilikçiler arasındaki çekişme de artmıştır. Yenilikçi kanat Erbakan'ın görüşlerine rağmen Abdullah Gül'ü 14 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleştiren

⁶³ <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/adalet-ve-kalkinma-partisi-akp-ak-parti> (erişim tarihi: 19.03.2016)

⁶⁴ Akdoğan, 2004: 100-101

⁶⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23266.pdf> (erişim tarihi: 19.03.2016)

kongrede Recai Kutan'ın karşısına çıkarmışlardır. Her ne kadar kongrede 633 oya karşı 521 oy ile Kutan kazanmış olsa bile yenilikçiler ile Yalçın Akdoğan'ın tabiriyle "ak saçlılar" arasındaki hizip yükselmiştir. Fazilet Partisi'nin de Refah Partisi gibi Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılması yenilikçi grup için partiden ayrılmaya gerek kalmaksızın kendi siyasi görüşlerini sunabilecekleri yeni bir parti kurma fırsatını vermiştir. Bunun sonucunda 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi Türk siyasi tarihinin 39. partisi olarak kurulmuştur.⁶⁶

İlk kongrede Genel Başkan olarak seçilen Erdoğan, AKP'nin selefi partilerden biraz daha farklı bir görüşe sahip olduğunu "Milli Görüş gömleğini çıkardık" sözleri vurgulamış ve partinin siyasi kimliğini "muhafazakar demokrat" olarak tanımlamıştır.⁶⁷ Erdoğan'ın bu açıklamasından, AKP'nin selefi partilerden daha farklı bir politika ile siyasete devam edeceği fikri çıkarılmaktadır. Her ne kadar temel siyasi yaklaşım olarak benzerlikler mevcut olsa bile bir takım politikalar ve yaklaşımlar konusunda farklılıklar olacağı da aşikardır. Çalışmanın bu kısmında AKP ile selefi RP arasındaki farklılıklara değinilecektir.

3.1 Adalet ve Kalkınma Partisi ve Refah Partisi Arasındaki Ayrım

AKP'nin genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yukarıda da belirtildiği gibi "Milli Görüş gömleğini çıkardık" ifadesi ile selefi partiler ile AKP arasında farklılık olacağı fark edilmiştir. Aynı tabandan gelseler bile bazı politikaların farklı olacağı öngörülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği yaklaşımlarından farklılıkların altını çizmek gerekmektedir.

Hasret D. Bilgin bu farklılıkları şu şekilde sıralıyor:

- "İki parti de Türkiye'nin uluslararası arenada önemli roller alması gerektiğini belirtiyor. Fakat RP programında çok genel bir şekilde bahsedilen bu rol, AKP programında daha açılarak sorunların ve çatışmaların çözümünde arabuluculuk ve bölgesel girişimlerde aktivizm olarak tanımlanıyor.
- RP programında "İslam", bir politika aracı olarak görülüp Batıya karşı ekonomik ve politik anlamda bir cephe olarak tanımlanmaktadır. AKP programında ise "İslam kimliği" bireysel ve kültürel seviyeye sınırlanmaktadır. Hatta Erbakan Müslüman ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi hedeflerken Erdoğan Batıya dönük bir tutum almış ve ilk ziyaretini Yunanistan'a gerçekleştirmiştir. Yine de Müslüman ülkeler ile ilişkilere de mesafe koymamıştır.
- Her ne kadar RP Batıyla ilişkileri iyi tutma hedefini programında belirtse bile Milli Görüş yaklaşımı sebebiyle Batıya karşı mesafeli olmuş ve bu mesafe "Huzuru Temin Harekatı" ve Gümrük Birliği konusunda hissedilmiştir. AKP ise ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket etmiş ve Batı veya Müslüman olmayan ülke gibi ayrımlara başvurmamıştır.

⁶⁶ Akdoğan, 2004: 8-9

⁶⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/milli-gorusculeri-geriye-cekecek-38503928> (erişim tarihi: 19.03.2016)

- Kıbrıs sorunu, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Yunanistan ile ilişkilere bakış açısında RP isteksiz davranmaktadır. AKP ise daha esnek bir tavır takınarak, özellikle ilk dönemlerinde, istekli bir tutum sergilemektedir.
- RP, Avrupa Birliği'ni bir "Hristiyan Kulübü" olarak tanımlamaktadır ve Müslüman Birliğini önermiştir. AKP ise tam tersi bir tutumla olumlu bir bakışa sahiptir. Hatta işbirliği geliştirerek Kopenhag Kriterleri kapsamında yasal reformları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir."⁶⁸

Yukarıdaki son maddeden anlaşılacağı üzere AKP ile RP'nin Avrupa Birliği'ne bakış açılarında ciddi farklılıklar vardır. AKP, selefi Refah Partisi ve Fazilet Partisi'nin halefi Saadet Partisi'nin aksine Avrupa Birliği ile ilişkileri Türkiye'nin çıkarlarına uygun olduğuna kanaat getirmiş ve gerek söylem olarak gerekse eylem düzeyinde AB yanlısı olmuşlardır.⁶⁹ Ayrıca kendi iktidarı zamanında da AB'ye üyelik adına çok sayıda reform ve yasal düzenleme gerçekleştiren AKP, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve idari standartlarını yükseltmek için AB'yi siyasi bir model olarak gördükleri için partiyi "Avrupa heveslisi" (Euroentusiast) olarak adlandırabiliriz.⁷⁰ AKP iktidara geldiğinden sonra AB üyelik sürecini "Türk Batılılaşması ve modernleşme projesinin" önemli bir parçası görmüş ve bu ilişkilerin, Türkiye için "değişim-dönüşüm" sürecinde de hızlandırıcı ve güçlendirici bir araç olarak kabul etmişlerdir.⁷¹

Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrasında aynı çizgiden çıkan Recai Kutan liderliğinde kurulan ama Necmettin Erbakan'ın hala ağırlığını hissettirdiği Saadet Partisi de AKP gibi AB ilişkileri konusunda yumuşama göstermişlerdir. İki lider de AB üyelik yolunda gereken insan hakları reformlarını destekler bir tutum sergilemiştir. AKP gibi SP de "İslamcılık ve laik liberallik" arasındaki bir noktada buluşmuştur.⁷² AB'ye tam üyeliği istememesine rağmen karşılıklı ilişkilerin devam ettirilmesinden taraf alan SP'nin Batı ile olan ilişkileri tamamen kesmek yerine AB'ye karşı daha yumuşamış bir tavır takındığını söylemek mümkündür.⁷³ Buradan da anlaşılacağı üzere "Milli Görüş Hareketi'nden" çıkan yeni partilerin AB ve Batıya karşı yaklaşımlarında değişik olduğunu söylemek, hatta AKP'nin AB konusunda çok daha istekli olduğunu vurgulamak yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

⁶⁸ Dikici-Bilgin, 2008: 415-416

⁶⁹ Tam, 2010: 32

⁷⁰ Başkan, 2009: 98-99'dan alıntıdır. (Usul, A. R. (2008) "The Justice and Development Party and The European Union: From Euroscepticism to Euro-enthusiasm and Euro-fatigue")

⁷¹ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 7-8

⁷² Hale, 2003: 109

⁷³ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 183

AKP'nin kurucu isimleri Cumhuriyetin temel paradigmasıyla hem uzlaşma hem de bu paradigmaya da uygun bir biçimde düşen AB üyeliği hedefini gündemlerinin üst sıralarına koymuştur. Ayrıca AB'ye üyelik hedeflerini, Milli Görüş Hareketi'nden de uzaklaşacağını beyan eden partililerin inandırıcılığını güçlendireceği bir nokta olarak görmektedirler.⁷⁴ Ayrıca AKP, demokratikleşme ve kalkınma konusunda araç olarak gördüğü AB üyeliğine ulaşmayı hedeflerken diğer Siyasal İslam görüşündeki partilerden farklı olarak serbest piyasa ekonomisi kabullenmiş, sistemin laik ve demokratik karakterini savunan kısacası ekonomi ve siyasi açıdan farklı bir çizgiden yürüyen bir tutum sergilemiştir.⁷⁵

Gamze Avcı'ya göre, AKP için Avrupa Birliği önemli bir meseledir. İlk olarak, tam üyelik hareketi, partinin selefleri göz önüne alındığında parti içinde gizli bir İslamcı yönünün olduğunu iddia edenlere karşı bir sığınma noktasıdır. İkinci olarak, kendisinden önceki hükümetlerin yapamadığı ekonomide stabilizasyonu sağlamak için AB önemli bir destektir. Son olarak da AB üyelik süreci kırılgan bir yapıya sahip olan Türkiye demokrasisini güçlendirilmesi ve özellikle dini özgürlüklerin garantiye alınması için önemli bir süreçtir.⁷⁶ AKP iktidarını daha da pekiştirmek, devlet içinde kendisine ideolojik açıdan eleştirel bakan sivil ve askeri bürokrasiye karşı nüfuzunu arttırabilmek ve ülkeyi hedeflediği yerlere ulaştırabilmek için birliğe tam üyelik sürecindeki reform hareketlerini ciddiye almaktadır.⁷⁷

Adalet ve Kalkınma Partisi, Avrupa Birliği'ne karşı selefleri gibi sert bir tutum takınmamaktadır. Hatta bunun aksine AB'yi, partinin "Milli Görüş" hareketinden uzaklaştığını ve daha ılımlı bir muhafazakar demokrat yaklaşımının bir garantisi olarak görmektedir. Ayrıca AKP'nin yaklaşımına göre AB, Türkiye'nin demokrasisini güçlendirecek ve ekonomide daha güçlü ve dengeli olmayı sağlayacak bir motor olarak algılanmaktadır. Zaten Türkiye'de AB'ye karşı ciddi bir olumsuz bakış bulunmamaktadır. Fakat AKP'nin iktidarları zamanında AB'ye katılım adına ciddi adımlar bulunmamaktadır. Hemen hemen her hükümetinde AB için özel bölüm ayıran ve katılım için ciddi adımlar atan AKP, Birliğe üyelik hakkı kazanamasa da ülkenin demokratikleşme sürecine ciddi katkılar sağlamıştır. Çalışmanın sonraki kısımlarında 58. Hükümet'ten başlamak üzere AKP Hükümetlerinin AB olan ilişkileri incelenecek ve AKP'nin AB yaklaşımı değerlendirilecektir.

⁷⁴ Terzi, 2010: 83

⁷⁵ Akdoğan, 2004: 106

⁷⁶ Avcı, 2004: 204

⁷⁷ Nas, 2013: 509

3.2 58. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler

28 Mayıs 1999 tarihinde Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Bülent Ecevit'in 74. yaş gününde yanına MHP ve Anavatan Partisi'nin (ANAP) almasıyla kurulan 57. Hükümet aslında en uzun ömürlü koalisyon hükümeti olmuştur. İki deprem ve iki ekonomik kriz ile yüz yüze kalan hükümet, Ecevit'in sağlık durumunun kötüye gitmesi sebebiyle erken seçim tartışmalarının ortasında kalmıştır.⁷⁸

Ekonomik krizlerden çıkmak için göreve getirilen Kemal Derviş'in başbakan Ecevit'in sağlık sorunlarına atfen "siyasal belirsizlikten" bahsetmesi ve erken seçimi işaret etmesi seçimi kaçınılmaz kılmıştır. Ayrıca AB hakkında yapılacak olan toplantıya Ecevit'in gelmemesi ve Doğru Yol Partisi başkanı Tansu Çiller'in de "Başbakansız olmaz" diyerek katılmaması süreci hızlandırmıştır. 11. Kocayayla Türkmen Kurultayı'nda sürpriz bir çıkış yapan MHP lideri Devlet Bahçeli, 3 Kasım tarihinde erken seçime gidilmesini önermiştir. Bunun yanı sıra, dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Cindoruk ve dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in de DSP'den ayrılıp Yeni Türkiye Partisi'ni (YTP) kurması ile 3 Kasım seçimlerine DSP büyük güç kaybederek girmiştir.⁷⁹

3 Kasım 2002 seçimlerinin sonucu Türk siyasetinde deprem etkisi yaratmıştır. 1999 seçimleri sonrasında 57. Hükümet'i koalisyon ile kuran üç parti, oyların sadece %15'ini alabilmiştir. Bu üç partinin yanı sıra iki muhalefet partisi de %10'luk seçim barajını geçemedikleri için meclise girememiştir. Ayrıca 1999 seçimlerinde en çok oyu alan DSP neredeyse tüm oy tabanını kaybetmiştir.⁸⁰ Vatan gazetesi bu durumu şu sözler ile ifade etmektedir: "Sandıktan Öfke çıktı: Yoksulluk, Yolsuzluk, adaletsizlik ve magazin çılgınlığı AKP'yi tek başına iktidara getirdi."⁸¹ Özellikle 57. Hükümet içerisindeki koalisyon partilerinin kaybettiği oyları göz önüne alınca halk, "değişim talebinde" bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca AKP'nin tek başına iktidara gelmesinde "seçim barajının" da etkisi bulunmaktadır. AKP'nin stratejilerini ve planlarını uygulamak için meclis içi çoğunluk sağlanmıştır.

2002 seçimlerinin Türk siyaseti açısından iki ayrı önemi bulunmaktadır. Birinci olarak, son yirmi yıl içerisinde yapılan seçimler arasında en düşük katılım 2002 seçimlerinde gerçekleşmiştir. İkinci önemli nokta da ilk kez mecliste seçmenler, bu kadar az parti ve oy ile

⁷⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/en-uzun-omurlu-koalisyon-74241> (erişim tarihi: 23.03.2016)

⁷⁹ <http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/almanak2002/> (erişim tarihi: 23.03.2016)

⁸⁰ Derviş vd, 2004: 27

⁸¹ Erdoğan, 2006: 255

temsil edilmektedir. Diğer bir ifade ile tüm seçmen sayısı göz önüne alındığında, %58 gibi bir kısım mecliste temsil edilmemektedir. Daha önce gerçekleşen 13 seçimde seçmenlerin mecliste temsil oranı %60'tan fazla olurken, 2002 seçimleri sonrası seçmenler meclis içerisinde yaklaşık %42 gibi bir oranla temsil edilmektedir.⁸² Bu temsil düşüklüğü bir yandan demokrasimiz için sorun teşkil etmekte, diğer taraftan da AKP'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik gibi politikaları uygularken koalisyon gibi bir engelin ortadan kalktığını göstermektedir. Tek başına seçimi kazanmanın ve Anayasa'yı dahi değiştirebilecek kadar milletvekiline sahip olmanın getirdiği rüzgar ile AKP, daha somut atabilme şansını eline geçirmiştir.

Seçim barajı yüzünden meclise girme hakkını kazanamayan DYP (Tansu Çiller), MHP (Devlet Bahçeli), ANAP (Mesut Yılmaz), DSP (Bülent Ecevit), SP (Recai Kutan) ve DSP'den koparak 22 Temmuz 2002 tarihinde kurulan YTP (İsmail Cem), bir önceki seçimde %80 civarında oy almışken 2002 seçimleri sonrasında sadece oyların %27.87'lik kısmını alabilmişlerdir.⁸³ Böylesine büyük bir hezimet yaşayan partiler için sıkıntılı dönemler başlamıştır. Hatta daha sonralarda gerçekleşecek olan seçimlerde, 2002 seçimlerinde baraja takılan partilerden bazılarının tabanlarında AKP'ye doğru bir kayma bile gerçekleşecektir.

Türkiye'deki merkez sağ partilerin yaşadığı bu krizden en çok faydalanan parti de AKP olmuştur. AKP, kurulmasından sadece bir sene sonra, ülkedeki önemli partilerin seçim barajına takılmasıyla tek başına iktidara gelmiştir.⁸⁴ Seçim barajına takılan büyük partiler, AKP'ye meclisteki sandalyelerde de çoğunluğu sağlamıştır. Şöyle ki, oyların %34'ünü alan AKP meclisteki sandalyelerin %66'lık kısmını eline geçirmiştir. Meclisteki 550 milletvekilinin 365'ini elinde bulunduran AKP, Anayasa'yı tek başına değiştirebilmek gibi bir kudreti de eline geçirmiştir.⁸⁵ Diğer bir ifade ile yaklaşık 11 milyon seçmenin oyunu alan AKP, toplam seçmenin %26'sı gibi bir temsil hakkı yerine %66 gibi yüksek bir temsil hakkı elde etmiştir.⁸⁶ Meclis içerisinde böylesine yüksek sayıda milletvekili ile temsil edilen AKP'nin önünde AB'ye katılıma dair atacağı adımlarda engel teşkil edebilecek etmenler azalmıştır. Böylece, Türkiye'nin AB'ye katılımı için geçireceği değişim ve dönüşüm için uygun bir ortam oluşturulmuştur.

⁸² Tam, 2010, :27-28

⁸³ Erdoğan, 2006: 255

⁸⁴ Terzi, 2010: 84

⁸⁵ Erdoğan, 2006: 254

⁸⁶ <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/> (erişim tarihi: 23.03.2016)

Türkiye'nin siyasi kültüründeki uzlaşma eksikliğinden ötürü koalisyon hükümetleri tek parti iktidarlarına göre daha kırılığandır. Ayrıca kalkınma ve demokratikleşme yolunda tek parti iktidarları daha uygun bir görüntü çizmektedir. 2002 seçimleri sonrasında böylesine güçlü bir parlamento desteğini arkasına alan 58. Hükümet ve daha sonrasında kurulacak olan 59. Hükümet, ekonomik, mali ve sosyal politikalardaki reformlar gibi demokratikleşme adına reformları da hayata geçirme şansına sahip olmuştur.⁸⁷

3.2.1 AKP ve 58. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği

3 Kasım seçim sonuçları belli olduktan sonra tek başına iktidara gelen AKP'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan yaptığı ilk açıklamada AB'ye değinmiştir:

“(...) beklemeden süratle AB üyeleriyle onların iktidar ve anamuhalefet parti liderleriyle onları ziyaret ederek süratle altyapı çalışmasını gerçekleştirmemiz gerekiyor. Bunun adımlarını atacağız. Bu konudaki kararlılığımızı ortaya koymak istiyoruz. Bu noktada ne derecede samimi olduğumuz ispatlamak istiyoruz”⁸⁸

AKP'nin Gül tarafından kurulan ilk hükümetinin AB ilişkilerindeki ilk önceliği Kopenhag Zirvesi'nden müzakereler için tarih almaktır. Bu sebepten ötürü gerek Kopenhag Kriterlerinde istenen siyasal reformları yapmak gerekse Kıbrıs sorunun çözümü konusunda girişimlerde bulunmak istemektedir. Zaten AB'ye tam üyelik hükümetin temel hedefleri arasında bulunmaktadır.⁸⁹

AKP, 2001'de kurulduktan sonra ilk seçimi olan 3 Kasım 2002 seçimlerinden önce yayınladığı “Seçim Beyannamesi” ile “Kalkınma ve Demokratikleşme Programı”nda (KDP) yeni parti politikalarını halka sunmuştur. Halefi partilerden farklı olduğunu Türk siyasi otoritelerine ve seçmenlere göstermek isteyen partinin Avrupa Birliği bakış açısı da bu belgelerde dile getirilmiştir.

Bunun yanında seçimi kazandıktan sonra beyan edilen “58. Hükümet Programı”nda da tekrardan bu iki belgede bahsedilen hususlara ve aynı zamanda da AB bakış açısına değinilmiştir. Bu üç belgede ifade edilen görüşler ve beklentiler birbirine çok yakındır. Zaten yaklaşık 130 gün iktidarda olan 58. Hükümet bu belgelerde beyan ettiği vaatleri gerçekleştirmek için yeterli zaman bulamasa da sonrasında kurulan 59. Hükümet, öncülü

⁸⁷ Hakyemez, 2012: 17-18

⁸⁸ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/04/203038.asp> (erişim tarihi: 25.03.2016)

⁸⁹ Erdoğan, 2006: 260

Hükümet'ten farklı bir politika gütmemiştir. Aksine 58. Hükümet dile getirdiği vaatleri gerçekleştirme adına adımlar atmış ve somut demokratikleşme hamleleri yapmıştır.

Bu belgeler üzerinden AB ilişkilerine göz atacak olursak karşımıza çok net ifadeler çıkmaktadır. Seçim Beyannamesi'nde yer alan "Avrupa Birliği'ne tam üyelik, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımında öncelikli hedefimizdir"⁹⁰ ve KDP'de yer alan "Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, taahhütlerini ve Birliğin üyelik için öteki aday ülkelerin de getirmesini istediği şartları bir an önce sağlayacak(tır)"⁹¹ ifadeleri AKP'nin AB ilişkilerine dair net bakışını bize sunmaktadır. Hükümet Programında da AKP'nin tam üyeliğe bakışı şu şekilde belirtilmiştir:

"Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliği Hükümet'imizin hedeflerinin başında gelmektedir. Bu amaçla, Türkiye'nin adaylığının genişleme sürecinde geri çevrilmez bir niteliğe sahip olduğunun tescil edilmesini teminen, katılım müzakerelerinin başlatılmasına çalışılacaktır. Hükümet'imiz, Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirme konusunda karardır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ailesi içerisinde hak ettiği yeri en kısa zamanda almasının iki tarafa getireceği kazanımların yanı sıra Avrupa kıtasının ötesinde barış, istikrar ve güvenlik yönlerinden olumlu sonuçlar doğuracağı kuşkusuzdur."⁹²

Bu açıklamaları göz önüne aldığımızda AKP'nin AB'ye tam üyeliği çok arzuladığı ve buna ulaşmak için gerekli çalışmaları yapacağı önceden kestirilebilmektedir. Türkiye'nin demokratikleşme sisteminde sıkça kullanılan "yukardan aşağı" bir demokratikleşme yerine AKP tabandan ve katılımcı bir yöntem ile demokratikleşme süreci uygulamayı planlamaktadır. Diğer bir ifade ile demokratikleşme sürecinde sadece devlet kurumları değil, ayrıca siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarıyla da ortak hareket edeceğini beyan etmiştir. Seçim Beyannamesi'nde geçen "AB kriterlerinin ekonomik ve siyasal hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır"⁹³ ifadesi bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca Seçim Beyannamesi'nde de bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

"Hükümet'imiz Avrupa Birliğine uyum sürecinde ekonomik kriterler ile müktesebata uyum alanlarında gerekli çalışmaları hızlandıracak, kamu kurum ve kuruluşlarının eşgüdüm içinde çalışmalarını sağlayacak, uyum için gerekli olan idari kapasiteyi güçlendirecek ve kamu kurumlarıyla, özel sektör ve

⁹⁰ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 66

⁹¹ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 60

⁹² "58. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> (erişim tarihi: 25.03.2016)

⁹³ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 24

sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliği ve dayanışmayı artıracaktır. Ayrıca, Avrupa Birliği ile mali işbirliğinin geliştirilmesi ve etkin çalışabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması sağlanacaktır”.⁹⁴

AKP, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik yolunda geçireceği değişim ve dönüşüm hareketini desteklediğini vurgulamıştır. Gerek seçim öncesinde gerekse iktidara geldikten sonra bu yaklaşımı benimsediklerini belgelerde vurgulamışlardır. Kopenhag Kriterlerini kastederek “(...) demokratikleşmeye yönelik ilkeleri esas alınarak ulusal hukuk düzenimizde yapılması gereken değişiklikler, mümkün olan kısa sürede gerçekleştirilecektir”⁹⁵ ve “Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, taahhütlerini ve Birliğin üyelik için öteki aday ülkelerin de getirmesini istediği şartları bir an önce sağlayacak(tır)”⁹⁶ açıklamaları yasal düzenlemelerin gerçekleşeceğini göstermektedir. Ayrıca yine belgelerde geçen “Siyasi parti yasakları ve siyasi partilerin kapatılması ile ilgili hükümler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve Venedik Komisyonunun çizdiği ilkeler çerçevesinde yeniden düzenlenecektir”⁹⁷, “Temel hak ve özgürlükleri (...) yükseltmek için Anayasa ve yasalarda gerekli değişikliği yapacaktır”⁹⁸ ve “(...) Milli Güvenlik Kurulu, demokratik ülkelerdeki örnekleri dikkate alınarak Avrupa Birliği standartlarına göre yeniden yapılandırılacaktır”⁹⁹ açıklamaları Türkiye’de eksik olarak görülen bazı noktaları açıkça belirtmektedir. AKP’nin tutumunun ne kadar ciddi olduğunu ise Hükümet Programı’ndaki “Avrupa Birliği’ne tam üyelik, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımından öncelikli hedefimizdir. Öte yandan AB’nin sunduğu ekonomik ve demokratik standartlar, yasal ve kurumsal düzenlemeler, tam üyelik şartına bağlı olmaksızın desteklenecektir”¹⁰⁰ ifadeden anlayabiliyoruz. Bunun yanında yine bu açıklamada geçen “tam üyelik şartına bağlı olmaksızın” ifadesinden de AKP için demokratikleşme hareketinin sadece AB’ye bağlı olmadığı, aksine bu demokratikleşme sürecinin Türkiye için önemli olduğu ve gerçekleştirilmesi gerektiği algısı çıkarılmaktadır.

Benzer bir açıklama dönemin AKP’li Başbakanı Abdullah Gül ve milletvekili Ömer Çelik’ten de gelmiştir. Gül tarafından yapılan “(...) bütün bu değişiklikler, bütün bu reformlar, her ne kadar Avrupa Birliğine girmek uğrunda yapılıyor görünse de, biz, esasen, bütün bunları,

⁹⁴ “58. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> (erişim tarihi: 25.03.2016)

⁹⁵ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 14

⁹⁶ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 132

⁹⁷ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 9

⁹⁸ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 30

⁹⁹ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 37

¹⁰⁰ “58. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> (erişim tarihi: 25.03.2016)

kendi halkımız, kendi milletimiz için yapıyoruz"¹⁰¹ ve Çelik tarafından yapılan "(...) bize göre, Kopenhag siyasî kriterleri Avrupa Birliğinin kendisinden bile çok daha önemlidir"¹⁰² açıklamaları, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin AKP için önemi vurgulamaktadır.

Bu süreç içerisinde AKP'nin gerçekleştirmeyi planladığı bir diğer demokratikleşme hareketi ise yerel yönetimlerin güçlendirilmesidir. "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uygun olarak, anayasal sistemimize yerel yönetim hakkının dahil edilmesi sağlanacaktır"¹⁰³ "Yerel yönetimlerin yargı yoluna gidebilme hakkı dahil tüm ilgili düzenlemeleri gerçekleştirecektir"¹⁰⁴ ve "(...) merkezi idare politika belirleme, standart oluşturma, denetleme ve eğitim faaliyetlerinden sorumlu olacak, uygulamaya yönelik görev, yetki ve kaynaklar yerel yönetimlere devredilecektir"¹⁰⁵ ifadelerinden de yerel yönetimlerin daha uygun çalışma yapabilmesinin ve daha demokratik işleyebilmesinin AKP'nin planları arasında olduğu anlaşılabilir.

AKP'nin AB ilişkilerinden tek beklentisi siyasal ve hukuki gelişim değildir. Bu belgelerde Birlik ile Türkiye ilişkilerinin ekonomik boyutuna da değinilmiştir. "Partimiz, (...) Avrupa Birliği (ile) (...) olan ilişkilerimizin, ekonomimizin ihtiyaçları ve ulusal çıkarlarımız doğrultusunda sürdürülmesi gerektiğine inanır"¹⁰⁶ beyanı ve "AB kriterlerinin ekonomik ve siyasal hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır"¹⁰⁷ açıklaması AKP'de, Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkinin ülkenin ekonomik anlamda büyümesine de katkı sağlayacağı kanaatinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca konuya dair çalışmaların olduğu "Tasarruf mevduatı güvence sistemi Avrupa Birliği standartlarına göre düzenlenecektir"¹⁰⁸ ve istenen seviyeye ulaşıldıktan sonra beklentilerin yüksek olduğu "Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde somut ve samimi adımlar atılarak, özellikle Avrupa Birliği firmalarının Türkiye'ye yatırım yapması için gerekli ortam hazırlanacak(tır)"¹⁰⁹ ifadeleriyle anlaşılmaktadır.

¹⁰¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b011m.htm> (erişim tarihi: 25.03.2016)

¹⁰² https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=8183&P5=B&page1=22&page2=22 (erişim tarihi: 25.03.2016)

¹⁰³ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 59

¹⁰⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 35

¹⁰⁵ "58. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> (erişim tarihi: 25.03.2016)

¹⁰⁶ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 19

¹⁰⁷ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 24

¹⁰⁸ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 25

¹⁰⁹ Her Şey Türkiye İçin, 2002: 87

Bunlara ek olarak Hükümet Programı'nda geçen "Türkiye'nin gerek coğrafi, gerekse tarihi açıdan Avrupa ile yakın ilişkileri bulunmaktadır. Avrupa ülkeleriyle ilişkiler Türkiye'nin dış politika gündeminde en üst sıralarda yer almaya bundan sonra da devam edecektir"¹¹⁰ ifadesinden AB ilişkilerinin dış politika eksenini etkilediğini görebilmekteyiz. Yine bu dönemde 58. Hükümet'in açıklamalarında da yer alan "Kıbrıs meselesine" de KDP'de değinilmiştir:

"Kıbrıs sorununu çözümünde adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği görüşünde olup çözümün, adada mevcut iki devletin varacağı uzlaşmaya dayanması gerektiğine ve Bu sorun çözülmeden Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliği'ne alınması, sorunu daha karmaşık hale getireceğine inanmaktadır."¹¹¹

Seçim Beyannamesi'nde de benzer ifadelerle işlenen Kıbrıs yaklaşımında adadaki Türk halkının çıkarlarının korunacağı ve sorunun çözümsüz kalmasının süreci uzatacağı hususları dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile AKP'nin, Kıbrıs sorununun çözümünden taraf olduğunu ifade edebiliriz.

3.2.2 58. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri

AKP'nin ilk hükümeti olan 58. Hükümet 18 Kasım 2002 tarihinde kurulduktan 12 gün sonra ilk gelişme yaşanmıştır. Doğrudan AKP Hükümeti tarafından yapılmaya bile gerçekleşen bu gelişme Türk siyaseti için önemlidir. 19 Temmuz 1987 tarihinde başlatılan ve 46 kez uzatılan "Olağanüstü Hal Uygulaması" (OHAL), 19 Haziran 2002 tarihinde Mecliste yapılan oturumda dönemin Ecevit Hükümeti tarafından 30 Temmuz 2002 tarihinden başlayarak "son kez" 4 ay daha uzatılmıştır. Bu tarihten sonra bir daha uzatılmayan OHAL Uygulaması 30 Kasım 2002 tarihinde sona ermiştir.¹¹² Bu tarihte Diyarbakır ve Şırnak'taki OHAL uygulamasının son bulması ile "insan hakları ihlalleri" konusunda bir sorun daha son bulmuş ve Türkiye'de demokratikleşme adına büyük bir engel daha ortadan kaldırılmıştır.¹¹³

AKP, iktidara geldikten sonra, kendisinden önceki Ecevit Hükümeti gibi uyum yasaları çıkarmaya devam etmiştir. Zaten gerek Parti programlarında gerekse Hükümet programında değişim ve dönüşüm konusunu ısrarla vurgulayan AKP, iktidara geldiği 58. Hükümet kapsamında somut adımlar atmıştır.

¹¹⁰ "58. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> (erişim tarihi: 25.03.2016)

¹¹¹ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002: 60

¹¹² <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/24/ohal.neydi/581132.0/index.html> (erişim tarihi: 26.03.2016)

¹¹³ Erdoğan, 2006: 269

Bu adımlardan ilki 03.12.2002 tarihinde meclise gönderilen fakat üzerinde yapılan bazı değişiklikler sebebiyle 02.01.2003 tarihinde meclis birleşiminde onaylanan ve 11.01.2003 tarihinde RG’de yayınlanan “4. Uyum Yasaları Paketi”dir. Bu yasa paketi ile AB’ye uyum süreci kapsamında, Türk Ceza Kanunu (TCK), Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Vakıflar Kanunu, Basın Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, Milletvekili Seçim Kanunu, Dernekler Kanunu, Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Kanunu, Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu, Adli Sicil Kanunu, Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ve Türk Medeni Kanunu içerisinde yer alan 17 yasada değişiklik yapılmıştır.¹¹⁴

Adli Sicil ve Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değişiklikler sayesinde siyasal yasaklar yumuşatılmıştır. Siyasi yasaklı kişilerin milletvekili seçilebilmelerinin önündeki engeller kaldırılmıştır. Bu maddenin AKP için ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu değişiklik ile AKP’nin lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın önündeki yasak kaldırılmış ve meclis yolu açılmıştır.¹¹⁵ Partilerin kapatılmasını zorlaştıracak yeni düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca işkence cezalarına dair de yapılan değişik göze çarpmaktadır. Bu tip cezaların ertelenemeyeceği ve paraya çevrilemeyeceği yönünde değişiklik yapılmıştır.¹¹⁶ Bu yasa değişiklikleri teklifi AKP’nin elini, 12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleşecek Kopenhag Zirvesi öncesi güçlendirmiştir. Diğer bir ifade ile her ne kadar Zirve gerçekleşirken yasalar daha onaylanmamış olsa da AKP’nin AB’ye tam üyelik yolunda somut adımlar atacağına güvencesi olmuş ve bu güvenceyi vererek Kopenhag’a gidilmiştir.

58. Hükümet döneminde gerçekleştirilen 5. Uyum Yasaları Paketi’nde bir öncekine nazaran daha az değişiklik yapılmıştır. 5. Uyum Yasaları Paketi, 09.12.2002 tarihinde Meclise gönderilmiş, bazı değişiklikler geçirdikten sonra 23.01.2002 tarihinde kabul edilmiş ve 04.02.2003 tarihinde RG’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Paket içerisinde, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Dernekler Kanunu ve 4771 sayılı

¹¹⁴ Reçber, 2004: 194-196

¹¹⁵ Çalış, 2008: 242

¹¹⁶ Karadeli ve Bahçekapılı, 2007: 241

Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun dahilindeki yasalarda değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca 4793 sayılı yasaya da geçici bir madde eklenmiştir.¹¹⁷

Bu değişiklikler kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında “yargılamanın yenilenmesine” ilişkin düzenlemenin kapsamı genişletilmiştir. Bu değişiklik sayesinde eski Demokrasi Partisi (DEP) milletvekillerinden Leyla Zana ve diğer milletvekillerinin yeniden yargılanma hakkı ortaya çıkmıştır.¹¹⁸ Bu değişikliklerle de Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde gelişmeler sağlanmıştır. Sonrasında bu uyum paketleri, Erdoğan’ın meclise girmesi ile hükümetin istifasını vermesi ve 59. Hükümet’in kurulması ile yeni hükümetin kapsamında devam etmiştir. Diğer uyum paketleri çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenecektir.

3.2.3 58. Hükümet Dönemi Dış Politika Gelişmeleri

Her ne kadar 58. Hükümet dönemi diğer AKP hükümetlerine nazaran daha kısa sürse de Gül Hükümeti’nin AB yaklaşımına etki eden önemli yurt dışı gelişmeleri barındırmaktadır. Özellikle Kopenhag’da gerçekleşen Avrupa Birliği Zirvesi, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği gibi AKP için de önemli bir zirvedir. AB ile Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesine önem vereceğini beyan eden AKP ve 58. Hükümet için bu Zirve verdiği vaatlerin uygulanabilirliği konusunda bir vitrin özelliği taşımaktadır.

Türkiye, 12-13 Aralık Kopenhag Zirvesi öncesindeki bir ay içerisinde 21 yasada ve 30’dan fazla maddede “Kopenhag Kriterleri” kapsamında değişiklikler yapmıştır.¹¹⁹ Daha sonraki Hükümet döneminde de bu tarz uyum paketleri sürdürülmüştür. Zaten hem Türkiye için hem de AKP Hükümetleri için AB-Türkiye ilişkilerinde bir sonraki adıma geçilmesine dair beklenti yükselmiştir ve bu Kopenhag Zirvesi’nin önemini de artırmıştır. Zirve sonrasında açıklanan “sonuç bildirgesi” Türkiye’de yeni bir tartışma doğurmuştur.

Kopenhag Zirvesi’nde Türkiye’nin AB’ye katılım müzakerelerine dair ilk kez somut bir perspektif ortaya koyulmuştur. Zirveden çıkan karar göre 2004 Aralık Zirvesi’nde yapılacak olan Türkiye’nin durum değerlendirilmesinden sonra katılım müzakereleri tarihi belirlenecektir.¹²⁰ Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerini karşıladığına kanaat getirilirse müzakerelerin başlanacağı belirtilmiştir. Diğer bir ifade ile “müzakerelere başlanması için

¹¹⁷ Reçber, 2004: 196-197

¹¹⁸ Karadeli ve Bahçekapılı, 2007: 241

¹¹⁹ Erdoğan, 2006: 276

¹²⁰ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 50-51

tarihin tarihi verilmiş”¹²¹ ve bu karar Türkiye’de ayrımcılık olarak da yorumlanmıştır. Başbakan Gül yaptığı değerlendirmede “Biz 2003 sonu itibariyle bir müzakere tarihi almak istiyorduk. Beklediğimiz buydu. Bu biraz gecikmeli oldu. Temenni ederiz ki, bir aksilik olmazsa 2004 sonunda Türkiye ile müzakereler başlayacaktır”¹²² ifadesini kullanmış ve öncelikle verilen tarihle ilgili bir eleştiride bulunmuştur; fakat olumlu bir tutum sergilemiştir. Taslak metin açıklandıktan sonra Başbakan Gül şu açıklamayı yapmıştır: “Türkiye'nin yolu bellidir. Şimdiye kadar tereddütlü bir sanal bir alemde düşünülen Türkiye'nin AB üyeliği, şimdi reel ortama çekilmiştir. Raylar döşenmiştir. Türkiye yerini almıştır.”¹²³ Açıklamadan da anlaşıldığı üzere zirve sonucu olumsuz değerlendirilmemiş ve AB ile Türkiye ilişkilerinde somut adımlar atıldığı vurgulanmıştır.

Zirve Kararı, Türkiye’de bazı kesimlerde başarısızlık olarak yorumlansa da bazı kesimler için başarı olarak adlandırılmaktadır. Mehmet Ali Birand Zirve sonucunu şöyle yorumlamaktadır:

“(1) Müzakerelerin başlaması için bir tarih elde edilmiştir. Belki istendiği gibi 2003 sonu veya 2004’ün başı olmamıştır, ancak ilk defa Türkiye’ye net bir tarih verilmiştir. AB, Türkiye’yi tam üye yapmak için kendini bağlamıştır. (2) Avrupa Ordusu (AGSP) konusunda Türkiye istediğini elde etmiş ve Kıbrıs AGSP dışında tutulmuştur. (3) Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi için ek ödümler elde etmiştir. En önemlisi de “tarama” diye adlandırılan ve teknik yönden müzakerelerin başlaması anlamına gelen bir sürecin başlatılma işaretidir. (...) Türk Hükümet’i kolaylıkla “belki istediğimizi tam olarak alamadık ancak, zafer kazandık” diyebileceği bir sonucu, başarısızlık diye göstererek, kendi kendini yaralamıştır. (...) Özetlemek gerekirse, yarı dolu bardağın boş tarafı ön plana çekilmiş, dolu tarafı ise görmezden gelinmiştir.”¹²⁴

Benzer bir görüş de Başbakan Abdullah Gül tarafından beyan edilmiştir. Zirve sonrası gelişmeleri değerlendirirken AB’yi bir ev olarak betimlemiş ve yaptığı açıklamadaki “bu evin içine hep beraber girdiğimizde, (var olan) bu problemlerin hepsi otomatik olarak çözülecektir. (...) Dolayısıyla, hep beraber bu evin içerisine girelim, bu süreci hızlandıralım ve neticede, problemler bu şekilde çözülsün”¹²⁵ ifadesi ile 58. Hükümet’in o dönemdeki yaklaşımını özetlemiştir.¹²⁶ Diğer bir taraftan, Zirve’de Kıbrıs hakkında çıkan karar bazı kesimleri rahatsız

¹²¹ Tam, 2010: 32

¹²² <http://www.hurriyet.com.tr/gul-tarih-gec-ama-yola-devam-115437> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹²³ <http://www.milliyet.com.tr/2002/12/14/son/sontur15.html> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹²⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-bagciyi-dovmeyi-yegledi-115471> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹²⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b011m.htm> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹²⁶ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 52

etmiştir. “Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin, AB Kopenhag Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nde yer alan Kıbrıs'la ilgili kararı, hukuki ve siyasi bakımdan kabul etmediğini”¹²⁷ bildirmiştir. Ayrıca verilen “tarihin tarihi” kararı da eleştirilmiştir. Fakat “bu hayal kırıklığı ne reform sürecinin yavaşlamasına ne de Türkiye’de sık sık kullanılan ifadeyle ‘AB projesinin’ bir kenara bırakılmasına neden olmuştur.”¹²⁸ 58. Hükümet “bardağın dolu tarafından” bakmayı tercih etmiştir ve AB-Türkiye ilişkilerinin hızla geliştirileceğini ve sürdürüleceğini göstermiştir.

AKP belgelerinde ve 58. Hükümet programında da belirtildiği üzere AKP, Kıbrıs politikalarına da ayrı bir önem göstermektedir. 58. Hükümet kurulduktan sonra bu politikalar kapsamında adımlar da atılmıştır.

Erdoğan, Kasım 2002 seçimlerinin hemen ardından Yunanistan’a bir ziyarette bulunmayı planlamıştır; fakat bazı kesimlerden gelecek tepkileri göz önünde bulundurarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) kuruluş yıl dönümü vesilesiyle Kıbrıs ziyaretinde bulunmuştur.¹²⁹ Bu ziyaret sırasında Annan Planı’na da değinen Erdoğan “Kıbrıs Planı’nın müzakere edilebilir olduğunu ancak her iki taraf açısından da olumlu ve olumsuz yönlerinin bulunduğu”¹³⁰ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Kıbrıs ziyaretinin ardından Atina’ya geçen Erdoğan hem AB hem de Kıbrıs konuları hakkında görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerden sonra yaptığı basın toplantısında önemli noktalara değinmiştir. İlişkilerin iyileştirilmesini hedefleyen Erdoğan “Yunanistan’ı tarihi rakibimiz olarak değil, en yakın komşumuz ve yarınlarımızın stratejik ortağı olarak görüyoruz”¹³¹ ifadesini kullanmıştır. Ayrıca AB ilişkilerinde önemli bir uyuşmazlık olan Kıbrıs sorunu konusundaki bakışını da “Yunanistan’ın yanı sıra Türkiye ve Kıbrıs’ın AB’ye üye olduğu, aramızdaki sorunların tamamının çözümlendiği günlerin hayalini kuruyorum”¹³² ifadeleriyle belirtmiştir. Ayrıca Erdoğan, 21 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirdiği Londra ziyaretinde de Kıbrıs ve AB konusuna değinmiştir. Erdoğan, İngiltere Başbakanı Tony Blair’a “Kıbrıs, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ve AB konularının bir paket halinde ele alınmasını” önermiştir.¹³³

¹²⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/disisleri-kopenhag-zirvesinin-kibris-karari-kabul-edilemez-116497> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹²⁸ Derviş vd., 2004: 31

¹²⁹ Erdoğan, 2006: 265

¹³⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-ve-kibris-eszamanli-alinmali-110038> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹³¹ <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/19/dunya/adun.html> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹³² <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/18/son/sontur19.html> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹³³ <http://www.milliyet.com.tr/erdogan--basimizi-kumdan-cikaralim/dunya/haberdetayarsiv/21.11.2002/65910/default.htm> (erişim tarihi: 27.03.2016)

58. Hükümet, kurulmadan önce ve kurulduktan sonra beyan ettiği gibi Kıbrıs sorununda aktif bir dış politika uygulamıştır. AKP, kendisinden önceki partilerden farklı olarak Kıbrıs sorununun çözümüne dair, Annan Planı'nın da temel iskeleti oluşturan, "Belçika Formülü"nü destekleyeceklerini beyan etmişlerdir.¹³⁴ Hatta Kıbrıs sorununu AB karşısında koz olarak dahi kullanan AKP Hükümeti çözüm konusunda samimi bir tavır sergilemiştir.

Amerika ile Irak arasında yaşanan gerginlik yüksek seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'nin de asker göndermesi tartışılmaya başlanmıştır. Irak müdahale konusu Türkiye gibi AB'de de tartışılmaktadır. Almanya ve Fransa müdahaleye açık bir biçimde karşı durmuşken, İngiltere, İspanya ve Portekiz ABD'ye destek vermiş; müdahaleden taraf bir tutum sergilemiştir. Türk kamuoyunda da ciddi bir şekilde tartışılan mesele 1 Mart 2003 tarihindeki tarihi oylama ile bir karara bağlanmıştır. Muhalefet parti CHP tezkereye dair ret kararı vereceğini belirtmiştir. Yapılan oylamada 264 evet oyu ve 250 hatırı oyu kullanılmış; 19 çekimser oy verilmiştir. Tezkerenin onaylanması için gerekli çoğunluk sağlanmadığı için tezkere reddedilmiştir. Bu karar AB içerisinde Almanya-Fransa çizgisinde memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat bu karar AB ile olan ilişkilere dair bir karar değildir. İç politikada tartışmalar ve kararsızlık ret kararının altında yatan sebepler arasındadır.¹³⁵

Bu karar AKP için ayrı bir öneme sahiptir. AB içerisinde olduğu gibi, AKP içerisinde de bu soruna dair tek ses yükselmemiş, tezkere oylamasında AKP'li milletvekilleri kararlarında serbest bırakılmıştır. Diğer bir ifade ile CHP'li 178 milletvekilinin ret oyu vereceğini beyan ettiğini düşününce, en az 91 AKP'li vekil ret oyu kullanmış veya çekimser kalmıştır. Ayrıca CHP'li vekiller arasında evet oyu veren olduysa, tezkereye karşı tutum sergileyen AKP'li vekil sayısı da artacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere sadece AB içinde değil AKP içinde de tezkere konusunda şüpheler bulunmaktadır.

58. Hükümet'in AB ilişkilerini etkileyen dış politika gelişmelerinde 12-13 Aralık Kopenhag Zirvesi ve Annan Planı yer tutmaktadır. Zirveden çıkan kararlar Türkiye'de tartışmalı bir durum yaratsa da siyasi otoriteler tarafında olumlu bir gelişme olarak algılanmaktadır. Bunun yanında AKP'nin Kıbrıs sorununun çözümüne dair tutumu da dikkat çekmektedir. Özellikle her ne kadar henüz milletvekili olarak seçilemese de partinin lideri olan Erdoğan'ın yurt dışı ziyaretlerinde izlediği politika AKP'nin çözüm konusunda iyi niyetli bir tutum sergilediğini göstermektedir.

¹³⁴ Ulusoy ve Verney, 2009: 117

¹³⁵ Erdoğan, 2006: 285-286

3.2.4 58. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri

Süre olarak kısa bir dönem iktidarda kalan Gül Hükümeti döneminde AB - Türkiye ilişkilerine etki edebilecek önemi bir yurt içi gelişme yaşanmıştır. Bunun yanında 58. Hükümet için bir diğer gelişme ise hükümetin istifasına ve yeni AKP Hükümeti'nin kurulmasına yol açacaktır.

Gül Hükümeti döneminde Kıbrıs sorununa dair gelişmeler yurt içinde de ses getirmiştir. Aralarında Fuat Keyman, Ziya Öniş ve Baskın Oran'ın da bulunduğu 17 üniversiteden 49 akademisyenin imzasının bulunduğu "acil müzakere" çağrısı yapılmıştır. Annan planının, Türkiye tarafından yıllardır öne sürülen taleplere yakın olduğu görüşü belirtilmiştir. Planın, Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin olduğu vurgulanıp "müzakere edilebilir" bir içerik taşıdığı söylenmiştir. "Hem Kuzey Kıbrıs hem de Türkiye halkının Avrupa Birliği (AB) üyeliğine ilişkin taleplerinin karşılanması Kıbrıs sorunun çözümüne bağlıdır"¹³⁶ ifadesini de barındıran bildiriye çözümün her kesim için doğru olacağı ve tam üyeliğe götüreceği ifade edilmiştir. Siyasi liderlere çağrı yapan bu bildiri, Kıbrıs sorununun çözümü konusunda somut adımlar atılmasını talep etmektedir.

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise Siirt'ten gelen seçim haberidir. Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Doğan Köy'de 3 Kasım 2002 seçimlerinde gerçekleşen iki sorun sebebiyle Yüksek Seçim Kurulu, AKP'nin itirazını kabul etmiş ve Siirt seçimlerinin yenilenmesine karar vermiştir. Gerekçe olarak seçimlerde bir sandığın kırılması ve Doğan Köy'de üç sandık kurulunun usulüne göre oluşturulmaması gösterilmiştir. YSK, seçimlerin iptal sonrası 60 günü izleyen ilk Pazar günü tekrardan yapılmasına karar vermiştir.¹³⁷ Bu kararın AKP için büyük bir önemi vardır. Siyasi yasağı yüzünden seçimlere katılmayan AKP lideri Erdoğan'ın meclise girmesi için büyük bir fırsat doğmuştur. 9 Mart 2003 tarihinde yenilenen seçimlerde milletvekilliği hakkını kazanan Erdoğan'ın meclise girmesinden iki gün sonra 58. Hükümet istifa etmiş ve Erdoğan'ın Başbakanlığında 59. Hükümet kurulmuştur.

3.2.5 Değerlendirme

2002 senesinde gerçekleşen Genel Seçimler, Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Kurulmasının üzerinden daha bir yıl geçmiş iken AKP tek başına iktidara gelmiştir. Bunun yanında aldığı oy miktarının mevcut yüzdesinden daha fazla

¹³⁶ <http://bianet.org/bianet/siyaset/14900-ogretim-uyelerinden-kibrisi-cozun-cagrisi> (erişim tarihi: 27.03.2016)

¹³⁷ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=58469> (erişim tarihi: 27.03.2016)

milletvekili oranı ile Mecliste temsil edilen AKP için politikalarını daha rahat uygulamak için uygun bir ortam oluşmuştur. 58. Hükümet'in önem verdiği politikalardan birisi de AB ile olan ilişkilerdir.

AKP ve 58. Hükümet adına AB ile olan ilişkileri selefi partilerden farklılaştıkları ve bu yüzden önemli gördükleri bir konudur. Hükümeti kurmadan önce ve kurduktan sonra yayınlanan Seçim Beyannamesi, Kalkınma ve Demokratikleşme Programı ve 58. Hükümet Programı'nda AKP'nin AB'ye dair görüşlerine yer verilmiştir. Bunun yanında AKP'li milletvekillerinin Meclis konuşmalarında da AB'ye dair görüşler beyan edilmiştir.

AKP için AB ile olan ilişkiler sadece AB'ye üyelik adına değil aynı zamanda Türkiye'nin geçireceği değişim ve dönüşüm süreci adına da önemli görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda geçireceği reform sürecine önem veren AKP bu konuda kendisinden önceki Hükümet döneminde başlayan Uyum Reform Paketleri'ne devam etmiştir. 58. Hükümet için AB ile olan ilişkiler aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin önemli bir parçasıdır.

Dört ay kadar bir süre ile AKP'nin en kısa süreli hükümeti olan 58. Hükümet verdiği vaatler ve uyguladığı politikalar ile AKP'nin AB ile olan ilişkilerin seyrinin nasıl olacağı konusunda somut bilgiler barındırmaktadır. Kıbrıs sorunun çözümü konusunda takındığı tutum ve Kopenhag Zirvesi öncesi ve sonrası uyguladığı politika ile kendisinin ardılı olan 59. Hükümet için de önemli bir yol haritası bırakmıştır. Çalışmanın bir sonraki kısmında da 58. Hükümet'in ardılı olan ve politika konusunda büyük farklılıklar içermeyen 59. Hükümet'in AB yaklaşımı ve ilişkileri incelenecektir.

3.3 59. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler

AKP, 3 Kasım 2002 seçimlerinden zaferle ayrılıp tek başına iktidar olmuş ve 58. Hükümet'i kurmuştu. Fakat partinin genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasağı sebebiyle seçime katılamamıştır. İlerleyen süreçte hem parti hem de başkan Erdoğan için önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Önce Erdoğan'ın siyasi yasağı kalkmış daha sonrasında da Siirt'te gerçekleşen seçimlerin iptal edilmesiyle Erdoğan'a meclis kapıları açılmıştır. 9 Mart 2002 tarihinde tekrarlanan Siirt milletvekili seçimi sonucunda meclis giren Erdoğan, sonrasında 11 Mart 2003 tarihinde 58. Hükümet'in istifa etmesiyle Başbakan olma şansını da ele geçirmiştir.

14 Mart 2003 tarihine gelindiğinde ise Erdoğan Başbakanlığında 59. Hükümet kurulmuştur. Önceki AKP Hükümeti'nde Başbakanlık yapan Abdullah Gül, bu yeni hükümette Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanı olarak görev almış; önceki hükümette Dışişleri Bakanı olan Yaşar Yakış ise bu yeni kurulan hükümetin bakanlar listesinde kendine yer bulamamıştır. Kendisinin selefi 58. Hükümet'te göre büyük bir farklılığa sahip olmayan 59. Hükümet için de Avrupa Birliği meselesi gerek iç politikada gerekse dış politikada önemli bir yer tutan konudur.

59. Hükümet döneminde AB - Türkiye ilişkilerinde önemli bir gelişme de gerçekleşmiştir. 2004 yılı İlerleme Raporu ve Komisyon Tavsiyesi'ni takip eden 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye, müzakerelere başlamak için tarih almıştır. 58. Hükümet döneminde Partili kişilerin de sık sık vurguladığı müzakerelere başlanması hedefine bu AKP Hükümeti döneminde ulaşılmıştır. Ayrıca gerek parti belgelerinde gerekse partililerin beyannamelerinde sürekli tekrarladıkları gibi AKP, hukuki reformlara da devam etmiştir. Bu Hükümet döneminde 4 adet uyum yasaları paketi daha çıkartılmıştır. Dahası 2004 senesinde de önemli sayılabilecek bir Anayasa değişikliği gerçekleştirilmiştir.

AKP'nin 58. Hükümet ve takip eden 59. Hükümet dönemi AB atılımları, partinin kuruluş ilkelerine de uygun düşmektedir. Özellikle AB ilişkilerindeki bu olumlu rüzgar dikkat çekicidir. Ziya Öniş 2002 yazından başlayan ve Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlanmasına kadar gelen süreci "Altın Dönem" olarak betimlemiştir.¹³⁸ 3 Kasım 2002 seçimlerini kazanan AKP için 58. Hükümet ve 59. Hükümet dönemleri AB konusunda başarılı geçmiş diyebiliriz. Fakat 59. Hükümet son döneminde birtakım sebepler ile ilişkilerde gerileme olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Özellikle AB üye ülkelerinde gerçekleşen iktidar değişimleri AB ile Türkiye arasındaki ilişkiyi etkilemiştir. Bunun yanında AB'nin 2004 yılındaki "Beşinci Genişlemesi"nde, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Kıbrıs adına tek başına üye olarak alınması Türkiye için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, AKP'nin ve 59. Hükümet'in AB'ye karşı bakışı incelenecektir.

¹³⁸ Öniş, 2008: 38

3.3.1 AKP ve 59. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği

59. Hükümet de selefi 58. Hükümet gibi AB politikasına önem vermektedir. Zaten iki Hükümet arasında dikkat çekici bir farklılık da yoktur. Bu sebepten AB politikasında ciddi bir değişim de gerçekleşmemiştir. Bu durumu, 59. Hükümet Programı'nda geçen "59 uncu hükümet döneminde, 58 inci hükümet döneminde yapılan çalışmaların yol göstericiliğinde ilerleneceğinden, etkili bir şekilde sonuç almak daha da kolay olacaktır¹³⁹" ifadeden de anlayabilmekteyiz. Bunun yanında Başbakan Erdoğan'ın yaptığı şu açıklamadan da 58. ve 59. Hükümetlerin birbiriyle ne kadar birleşik olduğunu anlayabilmekteyiz:

"(Abdullah Gül ile birlikte) 11 Aralık Kopenhag Zirvesi için harıl harıl çalıştık; 14 tane ülkeyi dolaştık. Bu, Avrupa Birliği süreciyle ilgili olarak bugüne kadar, Türkiyemizin, hiçbir dönemde yapmadığı bir ataktı ve bu atağın neticesinde, belki, beklenen, arzu edilen netice alınmadı; ama, (...) Süreç orada bitti mi; hayır bitmedi ve bu süreç, şu anda da, yine, hızla devam ediyor"¹⁴⁰

AKP'nin 59. Hükümet Programında da Avrupa Birliği ilişkilerinin önemine değinilmiş ve "Avrupa ülkeleriyle ilişkiler, Türkiye'nin dış politika gündeminde en üst sıralarda yer almaya bundan sonra da devam edecektir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliği, Hükümet'imizin hedeflerinin başında gelmektedir"¹⁴¹ ifadesi ile bu önem vurgulanmıştır.

Başbakan Erdoğan, AB ile Türkiye arasındaki ilişkinin, Türkiye'nin modernleşmesi için önemli bir dayanak olduğunu düşünmektedir. Parti grubu toplantısında yaptığı açıklama ile de bu durumu belirtmiştir:

"AB üyeliği, 19.yüzyılda başlayan Modernleşme-Yenileşme sürecimizin aslında doğal bir uzantısıdır. 20.yüzyılın başında Cumhuriyet ile en üst noktasına varan modernleşme sürecimiz, içinde bulunduğumuz tarihsel aşamada bizi AB hedefine yöneltmektedir. Bu manada AB hedefi bazılarının dile getirdiği gibi Cumhuriyetin temel ilkelerini aşındıracak bir süreç değildir. Aksine Cumhuriyetin muasır medeniyet anlayışının, tabii, doğal bir neticesidir."¹⁴²

AKP, Avrupa Birliği sürecini ayrıca demokratikleşmenin bir yolu olarak görmektedir. Bu Hükümet döneminde de bu bakış açısında değişiklik bulunmamaktadır. Başbakan Erdoğan gibi milletvekili Eyüp Fatsa ve İbrahim Reyhan Özal, bu üyelik sürecini "cumhuriyetimizin en

¹³⁹ "59. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴¹ "59. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴² <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-tbmm-grup-toplantısında-yaptigi-konusmanin-tam-metni/2502#1> (erişim tarihi: 02.04.2016)

kapsamlı siyasi projesi”¹⁴³ olarak tasvir etmektedirler. Başbakan Erdoğan Mecliste yaptığı bir konuşmada Avrupa Birliği’ne üyeliğinin, Türkiye’nin uluslararası sistemdeki yeri için de önemli olduğunu belirtmiştir. Küreselleşen dünyada bölgesel blokların -özellikle de Avrupa Birliği’nin- önemine değinen Erdoğan, Türkiye’nin istikrarı ve halkın refahı için AB bloğundan çıkmaması gerektiğini “Oysa, halkımızın refahını sağlamak için istikrara her şeyden önce ihtiyacımız var (...) Avrupa Birliği, Türkiye’ye, diğer pek çok katkının yanı sıra, sürekli bir istikrara da vesile olacaktır” sözleri ile vurgulamıştır.¹⁴⁴

Dönemin AKP milletvekili Ömer Çelik ise mecliste yaptığı konuşmada Türkiye’nin AB’ye katılım hedefinin sadece bir kıtaya ait olmak veya kıtanın stratejik ortağı olmaktan çok insanlığın üzerinde mutabakata vardığı değerleri Türkiye’ye uyarlamak ve ülkeyi ileri götürmek olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Önceki hükümette de belirtildiği gibi, 59. Hükümet döneminde de AB’ye tam üyelik süreci, demokratikleşme için fırsat olarak görülmektedir.

Aynı şekilde dönemin milletvekili Ziyaeddin Akbulut da AB üyelik sürecini Türkiye’nin değişim ve dönüşümü için önemli bir süreç olarak görmektedir. Temel haklar ve hürriyetler konusundaki eksikliğe değinen Akbulut, AB sürecinde Türkiye’nin tabuları yıkması ve süreci tavizden çok kazanım olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁶

59. Hükümet Programında da temel haklar ve özgürlüklerin geliştirilmesi hususunda AB süreci göz önüne alınmış ve şu ifadeler ile açıklanmıştır:

“İktidarımız süresince tüm çalışmalarımız, ülkemiz hukukunu evrensel hukuk ilkelerine uygun hale getirmek, temel hak ve özgürlükler rejimini evrensel standartlara çıkarmak, ülkemizi gerçek anlamda bir hukuk devleti yapmak, hukukun üstünlüğünü hakim kılmak ve uluslararası camiada saygın bir yer kazandırmak olacaktır. Seçimlerden başarıyla çıkar çıkmaz, Avrupa Birliği turuna çıkmamız ve bu turun neticesinde, ülkemizin Avrupa Birliğine tam üyeliği için Aralık 2004 tarihine müzakere için müzakere tarihi alma başarısı göstermemiz, bu hassasiyetlerimizin tescili olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁷”

¹⁴³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (E. Fatsa) (erişim tarihi: 02.04.2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b084m.htm> (İ. R. Özal) (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=25&page2=25 (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b003m.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴⁷ “59. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

Milletvekilleri bu değişim ve dönüşüm sürecinden bahsederken bazı benzetmelere de başvurmuştur. Örneğin Ali Babacan, AB çerçevesinde yapılan reformlardan bahsettiği Meclis konuşmalarında bu süreci “sessiz devrim”¹⁴⁸ ifadesi ile betimlemiştir.

AB’ye katılımın bir hedef ve istikamet olduğunu belirten metaforlar da milletvekilleri tarafından kullanılmıştır. Zekeriya Akçam AB’yi bir “gemiye” benzetmiş ve karşılıklı güvene değinmiştir.¹⁴⁹ Aynı doğrultuda Ziyaeddin Akbulut ve İbrahim Reyhan Özal da Birliği “tren”¹⁵⁰ olarak betimlemiştir. Hatta Akbulut benzer bir betimleme ile AB ve Türkiye arasında ilişkinin ilerlemesi hususunda hükümeti “lokomotif” olarak ve AB kriterlerini ise “ev ödevi” olarak ifade etmiştir.¹⁵¹

Hükümet Kopenhag Kriterlerine ayrı bir önem vermektedir. Hem AB ile müzakerelere başlanması için hem de Türkiye’de AKP’nin hedeflediği değişim ve dönüşüm için önemli bir husus olan Kriterlere, 59. Hükümet Programı’nda da değinilmiştir. Ayrıca bu Kriterler çerçevesinde mevzuatımızda değişikliklerin devam edeceği de belirtilmiştir.¹⁵²

2003 yılında yayınlanan Ulusal Program’da da Türkiye’nin AB’ye katılım hedefi aynı zamanda “günlük yaşamın her alanında değişiklik getiren büyük bir reform hareketi” olarak tanımlanmış ve “ülkenin demokratik saygınlığının ve güvenliğinin de artacağı” vurgulanmıştır.¹⁵³

AKP, AB sürecini kendi tekeline almak yerine, tüm meclise hatta ülke içerisindeki kanaat önderleri ile birlikte yürütülecek bir süreç olarak görmektedir. Zekeriya Akçam bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir: “Türkiye tercihini yaptı ve rotayı belirledi; artık, Avrupa Birliği, iktidarıyla muhalefetiyle, devlet politikası olmuş bir millî davadır.”¹⁵⁴ Bu doğrultuda Eyüp Fatsa da “İktidar, muhalefet, sivil toplum örgütleri, bugüne kadar olduğu gibi bugünden sonra da cumhuriyetten sonra en büyük dönüşüm projemiz olan Avrupa Birliğiyle bütünleşme sürecimizi, el ele, (...) gerçekleştirmelidir”¹⁵⁵ ifadesini kullanmıştır.

Benzer bir açıklama da Mecliste Başbakan Erdoğan tarafından beyan edilmiştir:

¹⁴⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil4/bas/b050m.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁴⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b032m.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁵⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (Akbulut T. Z.) (erişim tarihi: 02.04.2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b084m.htm> (Özal İ. R.) (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁵¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 03.04.2016)

¹⁵² “59. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm> (erişim tarihi: 02.04.2016)

¹⁵³ http://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf (erişim tarihi: 03.04.2016)

¹⁵⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 03.04.2016)

¹⁵⁵ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=17&page2=17 (erişim tarihi: 03.04.2016)

“Avrupa Birliği süreci, bizim partimizin ya da bizim Hükümet’imizin özel malı değildir; bu milletin ortak iradesinin ve bu Meclisin ortak iradesinin ürünüdür. (...) hep birlikte, nasıl ki şu ana kadar iktidar ve muhalefetiyle Parlamento içinde el ele verdisek, Parlamento dışında sivil toplum örgütleriyle bir dayanışma içerisinde bu süreç aşıldıysa, inanıyorum ki, bundan sonraki süreci de, yine aynı dayanışma içerisinde başararak aşacağız ve tabii, bu, sadece Parlamento içinde bizlerin başarısı değil, aslında, bu, milletimizin de bu sürece katkısıdır ve milletimizin zaferidir.”¹⁵⁶

Aynı şekilde 10 Ocak 2007 tarihinde, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül tarafından açıklanan AB Müktesebatına Uyum Programı'nda (2007-2013) da "siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, işçi ve işveren örgütleri, meslek odaları, üniversiteler, sanat ve düşünce platformları ve medya başta olmak üzere, tüm toplumun katılım sürecinde anahtar bir konumda olduğu açıktır"¹⁵⁷ ifadesi kullanılmış ve AB meselesi, sadece partinin değil toplumun da uyum sağlaması gereken bir sistem olarak ifade edilmiştir.

Her ne kadar Anayasa’yı bile tek başına değiştirebilecek milletvekili sayısına ve güce sahip olsa bile AKP, AB sürecinde katılımcı bir yöntem belirlemiştir. Özellikle Muhalefete çağrıda bulunmaktadır. AKP’li milletvekilleri bu süreci beraber göğüslediği Muhalefet Partilileri ve diğer kişi ve grupları da takdir etmişlerdir. Abdullah Gül’ün “iktidarıyla muhalefetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kararlı bir şekilde çalışmış, halkımızın desteğini arkamızda bulmuşuz, bütün sivil toplum örgütleri, basın, aydınlar, herkes büyük bir destek vermiş ve Türkiye, âdeta sessiz bir devrimi gerçekleştirmiştir”¹⁵⁸ açıklamasında bu durumu görebilmekteyiz. Ayrıca Başbakan Erdoğan, Mecliste muhalefeti hem takdir etmiş hem de devamını talep etmiştir. Başbakan bunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Avrupa Birliğiyle ilgili düzenlemeler konusunda yapıcı katkılarını bugüne kadar esirgemedikleri için, esirgemeyecekleri için -Sayın Genel Başkan, gerçi, şu anda burada değil- kendilerine, şahsında, tüm Gruba teşekkür ediyorum. Anamuhalefet Partimizin bu anlamlı destek ve katkısı, Ulusal Programımızın hazırlık sürecine ve nihai metne yansıtılmak için gereken özeni göstereceğine de inanıyorum.”¹⁵⁹

Bu açıklamalardan da görüldüğü üzere AKP için AB meselesi, bir Parti idealinin ötesine geçmiş ve “milli mesele” haline dönüşmüştür. Zaten önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere AB süreci, AKP için “kendini seleflerinden ayırma” özelliğini de barındırmaktadır. Bunun

¹⁵⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b003m.htm> (erişim tarihi: 03.04.2016)

¹⁵⁷ http://www.ab.gov.tr/files/Muktesebat_Uyum_Programi/Giris.pdf (erişim tarihi: 03.04.2016)

¹⁵⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b032m.htm> (erişim tarihi: 03.04.2016)

¹⁵⁹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=27&page2=27 (erişim tarihi: 03.04.2016)

yanında Türkiye'nin AB'ye katılması sadece Türkiye için değil Birlik için de önemli değerler barındırmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'nin kimliği üzerinden yapılan tartışmadır.

Türkiye'nin AB üyeliği, ülkenin kimliği üzerinden sürdürülen “medeniyetler çatışması” tartışmasına son noktayı koymak için köşe taşı özelliği taşımaktadır. Başbakan Erdoğan bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Sahip olduğumuz tarihi ve kültürel mirasla, medeniyetler çatışması tezlerini çürütüp, medeniyetler uyumunun en sağlam örneğini Avrupa'yla el ele inşa edebiliriz. Bugün, bölgemizin de, dünyanın da, buna her zamankinden daha çok ihtiyacı var. Biz, bugün, bu hedefe, her zamankinden çok daha fazlasıyla yaklaştık.¹⁶⁰

Konuyla ilgili Abdullah Gül'ün de ifadeleri bulunmaktadır. Gül, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiyi medeniyetler çatışmasının aksine “medeniyetler harmonizasyonu” olarak yorumlamakta ve dünya barışına yapılacak olan katkıyı göz önünde bulundurarak iki taraflı bir kazançtan bahsetmektedir.¹⁶¹

Türkiye ile AB arasında tartışılan bir diğer husus olan din tartışması da AKP'li milletvekillerinin gündeminde bulunmaktadır. Eyüp Fatsa ve Başbakan Erdoğan, Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Fatsa, Türkiye'nin tam üyeliğini, farklılıkların birlik içerisinde de yaşatılabileceğinin örneği olarak görmekte ve Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki çatışmanın çözümünde rol oynayabileceğini düşünmektedir.¹⁶² Erdoğan ise “Türkiye, Avrupa Birliğiyle bütünleşmesini tamamladığında, tüm dünya, Doğu ile Batı'nın, Hristiyanlık ile Müslümanlığın bir arada, ahenk içerisinde var olabileceğini görecektir”¹⁶³ ifadesi ile “farklılıkların uyumunun” Dünya'ya örnek olarak sunulabileceğini vurgulamaktadır.

Türkiye'nin AB'ye katılımının önemini AKP'li vekiller Türkiye'nin “stratejik rolü” üzerinden değerlendirmektedirler. Ali Babacan'a göre “Türkiye, Avrupa Birliğine yeni bir stratejik boyut kazandıracak. (...) Avrupa Birliğinin, çevre ülkelerde ve özellikle Asya'daki algılanması da köklü bir şekilde değişecektir.”¹⁶⁴ Başbakan Erdoğan ise Türkiye'nin hem kültürel hem de stratejik özellikleriyle AB'ye yapacağı katkı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

¹⁶⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 04.04.2016)

¹⁶¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b084m.htm> (erişim tarihi: 04.04.2016)

¹⁶² <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 04.04.2016)

¹⁶³ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=25&page2=25 (erişim tarihi: 04.04.2016)

¹⁶⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil4/bas/b050m.htm> (erişim tarihi: 04.04.2016)

Türkiye, Avrupa Birliğine tam üye olduğunda laik, dışa dönük ve girişimci kimliğiyle, nüfusu ve büyüklüğüyle, özel siyasî ve stratejik etkinliğiyle öncü bir rol oynayacaktır. Türkiye, bu suretle, kendi düşünce ve çıkarlarını, Avrupa Birliği karar ve politikalarına yansıtma şansını elde edecektir.¹⁶⁵

59. Hükümet'in hem iç politikasında hem de dış politikasında AB önemli bir yer tutmaktadır. 58. Hükümet'in parti belgelerindeki tutumu devam ettiren 59. Hükümet, gerek yeni Hükümet Programında gerekse de milletvekillerinin Meclis konuşmalarında AB'ye karşı olumlu görüşlerini sürdürmüşlerdir. Bu görüşlerin yanı sıra iç politikada gerçekleşen hukuki ve yasal değişimlerle de AB yolundaki değişim ve dönüşüm sürecini devam ettirmişlerdir. Çalışmanın devamında, 59. Hükümet döneminde gerçekleşen yasal ve hukuki reformlar değerlendirilecektir.

3.3.2 59. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri

AB'ye katılım yolundaki önemli reform hareketleri 59. Hükümet döneminde de devam etmiştir. Hükümet, hem 2002 seçimleri öncesindeki hükümetin hem de selefi 58. Hükümet'in "Uyum Yasaları Paketleri" dalgasına devam etmiştir. AKP'li vekillerin de sık sık belirttiği gibi, bu süreç Türkiye'nin değişimi ve dönüşümü için fırsattır. Bu dönemde sadece bu reform paketleri değil aynı zamanda birtakım kanunlarda da değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca 2004 senesinde Anayasa'da da değişiklik gerçekleştirilmiştir. Sinem Akgül-Açıkmeşe ve Fulya Hisarlıoğlu, Türkiye'nin geçirdiği bu dönemi (2001-2005 arası dönem) "dinamik bir reform süreci"¹⁶⁶ olarak tanımlamaktadır. Çalışmanın bu kısmında 59. Hükümet'in, kendisinden önceki hükümetlerde olduğu gibi devam ettirdiği altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu Uyum Yasaları Paketlerini inceleyeceğiz.

AB müktesebatına uyum kapsamında çıkartılan 6. Paket, 12.06.2003 tarihinde Meclise gönderilmiş, 15.07.2003 tarihinde onaylanan paket 19.07.2003 tarihinde de RG'de yayınlanmıştır. Bu paket kapsamında Türk Ceza Kanunu, İmar Kanunu, Vakıflar Kanunu, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu, Adli Sicil Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, İdari Yargılama Usulü Kanunu, Nüfus Kanunu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve 4771 sayılı

¹⁶⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (erişim tarihi: 04.04.2016)

¹⁶⁶ Akgül-Açıkmeşe ve Hisarlıoğlu, 2013: 116

Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.¹⁶⁷

Bu reform paketinde dikkat çekici kısım ise Devlet Güvenlik Mahkemesi, özel televizyonlar ve Terörle Mücadele kapsamında yapılan değişikliklerdir. Ceza Mahkemesi Usul Kanunu yapılan değişiklikle DGM'ler ile diğer mahkemeler arasındaki yargı farklılığı ortadan kaldırılmıştır.¹⁶⁸ Ayrıca Türkçe haricindeki dil ve lehçelerle yayın yapılmasına dair engel kaldırılmasıyla radyo ve televizyonlara azınlık dilleriyle de yayın hakkı verilmiştir.¹⁶⁹ Son olarak da Terörle Mücadele Kanunu'nda "terör suçu" yeniden tanımlanmış ve "devletin bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapma" suçunu tanımlayan 8. maddesi kaldırılmıştır.¹⁷⁰

Türkiye'nin iç hukukunda düzenlemeler gerçekleştiren bu paket 23.07.2003 tarihinde Meclise gönderilmiş, 30.07.2003 tarihinde onaylanarak 07.08.2003 tarihinde RG'de yayınlanmıştır. Bu paket kapsamında Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görevi ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Dernekler Kanunu, Sayıştay Kanunu, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu Türk Medeni Kanunu, Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararnamesi, Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun ve Türk Ceza Kanunu maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.¹⁷¹

Bu reform paketinde Askeri Mahkemeler, Milli Güvenlik Kurulu ve farklı dil ile lehçeler hakkındaki değişiklikler önemli noktalardır. Bu paket ile vatandaşların günlük hayatlarında kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğretilmesi için girişim yapılmıştır.¹⁷² Sivillerin Askeri Mahkemelerde yargılanmasına kısıtlamalar getirilmiştir.¹⁷³ Ayrıca yine benzer bir değişim ile sivillerin MGK genel sekreteri olabilmesi yolu açılmıştır.¹⁷⁴ Özellikle sivil-asker ilişkisinde önemli değişiklikler ile müdahil olan bu paket bazı kesimler tarafından

¹⁶⁷ Reçber, 2004: 198-200

¹⁶⁸ Karadeli ve Bahçekapılı, 2007: 242

¹⁶⁹ Hakyemez, 2012: 37

¹⁷⁰ Karadeli ve Bahçekapılı, 2007: 241

¹⁷¹ Reçber, 2004: 200

¹⁷² "Siyasi Reformlar II. No: 5". http://www.ab.gov.tr/files/rehber/05_rehber.pdf: 69 (erişim tarihi: 05.04.2016)

¹⁷³ "Siyasi Reformlar I. No: 4". http://www.ab.gov.tr/files/rehber/04_rehber.pdf: 17 (erişim tarihi: 05.04.2016)

¹⁷⁴ Karadeli ve Bahçekapılı, 2007: 242

eleştirilmiştir. Fakat AB ile ilişkilerin iyi bir seviyede olduğu bu dönemde MGK yapısının değiştirilmesi yadırganacak bir durum değildir. Bu reform paketi ile Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe dair kararlılığı ortaya çıkmıştır.¹⁷⁵

“Ölüm Cezasının Kaldırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” olarak da bilinen bu uyum paketi 14 Temmuz 2004 tarihinde Mecliste kabul edilmiş ve 21 Temmuz tarihinde RG’de yayınlanmıştır. Türk Ceza Kanunu,1322 sayılı Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlanı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Cezaların İnfazı Hakkında Kanun, Orman Kanunu, Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun, Yargıtay Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görevi ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Terörle Mücadele Kanunu, Yüksek Öğretim Kanunu, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Telsiz Kanunu, Avukatlık Kanunu ve Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.¹⁷⁶

Bu reform paketindeki Terörle Mücadele Kanunu’ndaki değişiklik ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kriterlerine uyum amacıyla “şiddete başvurmaya teşvik” unsuru hükme dahil edilmiştir.¹⁷⁷

Uyum Yasa Paketleri kapsamında yapılan son reform olan bu paket 12 Nisan 2006 tarihinde Abdullah Gül tarafından düzenlenen basın toplantısıyla açıklanmıştır. Paket kapsamında Vakıflar Kanunu, İskan Kanunu, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.¹⁷⁸

AKP, hem 58. Hükümet hem de 59. Hükümet kapsamında Uyum Yasaları Paketlerini devam ettirmiştir. Bunun paketler haricinde, AKP’nin AB’ye dair hedefleri arasında bulunan değişim ve dönüşüm süreci devam etmiştir. Birtakım kanun değişiklikleri ve düzenlemeleri de 59. Hükümet döneminde gerçekleşmiştir.

AB’ye tam üyelik yolunda Uyum Yasaları Paketleri dışında AB müktesebatına uyum adına hukuki reformlar da bulunmaktadır. Birliğin elektronik imza ile ilgili düzenlemelerini kapsayan Elektronik İmza Kanunu (23.01.2004), Ombudsmanlık kurumunu düzenleyen Kamu

¹⁷⁵ Yiğit, 2006: 157-158

¹⁷⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5218.html> (erişim tarihi: 05.04.2016)

¹⁷⁷ Siyasi Reformlar II. No: 5: 3

¹⁷⁸ <http://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>: 276 (erişim tarihi: 05.04.2016)

Denetçiliği Kurumu Kanunu (28.09.2006) ve modern ceza politikaların bir eseri olarak yeni Türk Ceza Kanunu (01.06.2005) bu reformlara örnek olarak sayılabilmektedir.¹⁷⁹

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu 04 Mart 2005 tarihinde; 5393 sayılı Belediye Kanunu, 13 Temmuz 2005 tarihinde; 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu da 11 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bunun yanında demokratik ve şeffaf bir kamu idaresi sağlamak ve devletin vatandaşa karşı hesap verilebilirliğini geliştirmek amacıyla vatandaşa bilgi edinme hakkını tanıyan Bilgi Edinme Kanunu (09.10.2003) yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁰ Benzer bir hedefle kamu görevlilerinin şeffaflık, hesap verilebilirlik ve kamu yararı gibi ilkelerin karşılanması ve Kamu Görevlileri Etik Kurulunun çalışma esaslarının belirlenmesi amacıyla Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 8 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁸¹ Ayrıca vatandaşların kişisel verilerinin korunması ile adli sicil kayıtlarının tutulması ve gizliği amacıyla Telekomünikasyon Sektöründe Kişisel Bilgilerin Korunması Hakkında Yönetmelik (06.02.2004) ve Adli Sicil Kanunu'nda (01.06.2005) düzenlemeler yapılmıştır.¹⁸²

Hem AB müktesebatına hem de çağın gerekliliklerine dayanarak mahalli idare birimlerinde de düzenlemelere gidilmiştir. Büyükşehir belediyeleri, il özel idareleri ve belediyeler ile ilgili temel kanunlar 59. Hükümet döneminde yeniden çıkartılmıştır. Büyükşehir Belediyesi Kanunu (10.07.2004), İl Özel İdaresi Kanunu (04.03.2005) ve Belediye Kanunu (13.07.2005) yürürlüğe girmiştir.¹⁸³

26 Eylül 2006 tarihinde yürürlüğe giren Yeni İskan Kanunu'nda iskana tabi tutulamayacak kişiler betimlenirken kullanılan "çingene" ifadesi, ayrımcılık yaratabilecek bir tabir olduğu için kaldırılmıştır.¹⁸⁴ Buna benzer azınlık haklarına dair detaylı çalışma 60.Hükümet döneminde "Roman açılımı" ismiyle gerçekleştirilmiştir.

Vatandaşların yönetime katılımına dair hukuki çalışmalar da yapılmıştır. İdareye dair şikayet ve önerilerin daha etkin ve hızlı bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)- Doğrudan Başbakanlık olarak adlandırılan düzenleme 20 Ocak 2006 tarihinde; ayrıca hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, yardımlaşma, dayanışma, hesap

¹⁷⁹ Baltacı vd, 2012: 143

¹⁸⁰ Akgül-Açıkmeşe ve Hisarhoğlu, 2013: 109

¹⁸¹ Siyasi Reformlar I. No: 4: 29

¹⁸² Siyasi Reformlar II. No: 5: 17

¹⁸³ Hakyemez, 2012: 26

¹⁸⁴ Siyasi Reformlar II. No: 5: 62

verilebilirlik ve demokratik katılım gibi ilkelerin vatandaşlara nüfuz etmesi amacıyla Kent Konseyleri Kurulmasına İlişkin Yönetmelik 8 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁵ Böylelikle vatandaşların idareye katılımı ve bilgi edinmesi ile idarenin şeffaflığı ve hesap verilebilirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Yedinci Uyum Paketi ile farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına dair düzenleme yapıldığını belirtmiştik. 25 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren ve günlük hayatta geleneksel olarak kullanılan dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin Yönetmelik ile mevcut kısıtlamalar esnetilmiştir. Haziran 2004'ten bu yana Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda (TRT) Arapça, Boşnakça, Çerkezce, Kırmancice ve Zazaca radyo yayınları yapılmaktadır. Ayrıca Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın yapabilmek için gerekli koşulları sağlayan iki özel kanal (Diyarbakır Söz Tv ve Diyarbakır Yön Tv) ve radyo kanalı (Urfa Medya FM Radyo) 26 Mart 2006 tarihinde Kürtçe yayın yapmaya başlamışlardır.¹⁸⁶

Hukuki reformlar konusunda çok etkin bir politika izleyen 59. Hükümet, bu dönemde önemli bir atılım daha gerçekleştirmiştir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi 3 Kasım 2002 seçimlerini Anayasa'yı tek başına değiştirebilecek bir güçle kazanan AKP, 59. Hükümet döneminde muhalefet partisinin (CHP) de desteğini alarak 10 Mayıs 2004 tarihinde Anayasa'da önemli değişiklikler yapmıştır.¹⁸⁷

Bu Anayasa değişikliğinde Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili çok önemli bir karar alınmış ve "serüveni" sonlandırılmıştır. Bu mahkemelerin yerine "Özel Yetkili Mahkemeler" yetkilendirilmiştir. Ayrıca 2012 yılında özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin de kaldırılmasıyla "yargıda normalleşme" süreci başlamıştır.¹⁸⁸ Özel Yetkili Mahkemelerin kaldırılmasına 61. Hükümet döneminde değinilecektir.

Bunun yanında Yüksek Öğretim Kurumu'nda (YÖK) Genelkurmay Başkanlığı'nın temsilcisinin yer alması uygulamasına son verilmiş ve Meclis adına, Silahlı Kuvvetlerin elindeki devlet mallarının denetlenmesi Sayıştay'a devredilmiştir. Böylelikle sivilleşme açısından önemli bir adım atılmıştır.¹⁸⁹ Bu Anayasa değişikliği kapsamında ölüm cezası da kaldırılmıştır. Kadın-erkek eşitliği ile ilgili düzenleme yapılmış ve Anayasa'nın Kanun Önünde Eşitlik başlıklı maddesine "Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet, kadın ve erkek

¹⁸⁵ Siyasi Reformlar I. No: 4: 14

¹⁸⁶ Siyasi Reformlar II. No: 5: 69-71

¹⁸⁷ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=34353&l=1> (erişim tarihi: 07.04.2016)

¹⁸⁸ Hakyemez, 2012: 23

¹⁸⁹ Baltacı vd., 2012: 143

eşitliğinin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür” kısmı eklenmiştir. Bunun yanında Anayasa’nı 90. maddesine “Usulüne uygun yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır” ifadesi eklenmiştir. Ayrıca Uluslararası Ceza Divanı ile ilgili ve basın özgürlüğüne dair değişiklikler de yapılmıştır.¹⁹⁰

AB’ye katılım yolunda yapılan Anayasal ve yasal reformların yanı sıra bu dönemde başka önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinin daha ciddi yürütülmesi için 15.04.2003 tarihinde “Avrupa Birliği Uyum Komisyonu” kurulmuştur. Komisyonun görevleri arasında AB’ye katılım sürecini izlemek ve müzakere etmek, gelişmeler konusunda Meclisi bilgilendirmek, istenildiğinde kanun tasarı ve tekliflerinin AB mevzuatına uygunluğunu inceleyerek görüş sunmak bulunmaktadır.¹⁹¹ Bu komisyona ek olarak 2003 Eylül ayında, Kopenhag Kriterlerinin karşılanması için gereken uyum çalışmalarının takip edilebilmesi ve reformları daha etkili bir şekilde uygulanması için 59. Hükümet tarafından “Reform İzleme Grubu” oluşturulmuştur.¹⁹² Ayrıca müzakerelerin yürütülmesinden sorumlu olacak Başbakan’a bağlı “Başmüzakereci” sıfatıyla Devlet Bakanı Ali Babacan 3 Haziran 2005 tarihinde görevlendirilmiştir.¹⁹³ Böylelikle AB’ye katılım konusunda çok başlılık sorunu aşılmış bulunmaktadır. Bu gelişmeler, 2000 senesinden Avrupa Birliği Genel Sekreterliği’nin (ABGS) kurulmasından sonra bu konuda atılan diğer ciddi adımlardır.

59. Hükümet döneminde AKP, hukuki reformlar konusunda hareketli bir süreç geçirmiştir. AB’ye katılım yolunda yasal değişimlerin sinyali sık sık veren Parti, elindeki fırsatı iyi değerlendirmiştir. Ayrıca 2002 Kopenhag Zirvesi’nden çıkar karar doğrultusunda hükümetin reform yanlısı tutumu ve uygulamaları göz önüne alınca AB Zirveleri ayrı bir önem kazanmıştır.

Fransa eski Başbakanı Michel Rocard, Batı karşıtlığından uzaklaşan ve AB konusunda istekli bir tavır takınan AKP’nin, reform paketlerindeki istekliliği ve ordunun Türk demokrasisindeki yerinin daraltılmasına dair çalışmalarına dikkat çekmektedir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin kapatılması, ölüm cezasının kaldırılması, askerinin demokratik

¹⁹⁰ Dura ve Atik, 2007: 611-612

¹⁹¹ https://komisyon.tbmm.gov.tr/detay_aciklama.php?pKomKod=401 (erişim tarihi: 07.04.2016)

¹⁹² <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45880&l=1> (erişim tarihi: 07.04.2016)

¹⁹³ Siyasi Reformlar I. No: 4: 9

kurumlar üzerindeki baskısının azaltılması ve Milli Güvenlik Kurulunun “danışma kuruluna” dönüştürülmesi gibi konuların önemine değinmiştir.¹⁹⁴

AKP için AB’ye katılım konusu önemli bir husustur ve gerek 58. Hükümet gerekse 59. Hükümet döneminde bu hedefe ulaşmak istediklerini belirtmişlerdir. Mevcut reform hareketliliği ve şartların olgunlaşması Türkiye’yi bu hedefe yaklaştırmıştır. 2004 Brüksel Zirvesi’nde, Türkiye’nin AB’ye katılımı için 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. Bu bölümün devamında müzakere öncesi dönem ve müzakere süreci işlenecektir.

3.3.3 Müzakereye Giden Yol ve Müzakere Süreci

2002 Kopenhag Zirvesi’nden müzakerelere başlanması için net bir tarih verilmesi de müzakerelerin başlatılması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Her ne kadar bu Zirve kararları bazı kesimlerde tartışma yaratsa bile başta AKP olmak üzere, siyasiler bu Zirve’yi hüsrana uğratmış olarak görmemektedir. 59. Hükümet dönemine gelindiğinde ise AKP’nin sürekli vurguladığı müzakerelere başlanması konusunda önemli gelişmeler olmuştur.

19-20 Haziran 2003 tarihinde Selanik’te gerçekleşen Zirve’de Türkiye, aday ülke sıfatıyla gözlemci olarak katılmış ve ülkemizi Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Gül temsil etmiştir. Zirve’de Türkiye ile ilgili açıklamalar da yapılmıştır. Türkiye’nin reform süreciyle ilgili kararlılığı takdirle karşılanmıştır. Bunun yanında Zirve’de Türkiye adına iki gelişme daha olmuştur. Ekim ve Aralık aylarında yapılacak olan çalışmalar henüz üyelik müzakerelerine başlamamış olan Türkiye, adaylık sürecinde olan Bulgaristan ve Romanya ile birlikte gözlemci statüsü ile katılabilecektir. İkinci gelişme ise, bu Zirve’yi takiben yapılan Batı Balkanlar Toplantısı’na (20.06.2003) Türkiye’nin Avrupa cephesinde katılmasıdır.¹⁹⁵ Bu Zirve’deki tutumlardan anlaşılacağı üzere Türkiye, artık Avrupa’nın bir parçası olarak görülmektedir. Zaten Avrupa ile Türkiye arasındaki sıkı bağlar bulunmaktadır. Her ne kadar bazı kesimler tarafından Türkiye AB dışında görülse bile, bu Zirve ile Türkiye’nin AB’ye katılıma dair olumlu rüzgarlar esmeye başlamıştır.

Selanik Zirvesi öncesinde Avrupa Birliği Komisyonu, Türkiye hakkındaki Katılım Ortaklık Belgesi’nde değişiklik yapılmıştır. 25 Mart 2003 tarihinde “Gözden Geçirilmiş Ortaklık Belgesi” veya “Revize Edilmiş Ortaklık Belgesi” olarak bilinen belge yayınlanmış ve

¹⁹⁴ Rocard, 2009: 37

¹⁹⁵ Yiğit, 2006: 149

Nisan ayında Türkiye'ye sunulmuştur.¹⁹⁶ Bu belgeye karşılık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (kısaca Ulusal Program)” 24 Temmuz 2003 tarihinde RG’de yayımlanmıştır.¹⁹⁷ “Ulusal Program, Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılım sürecinde, kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları ve bu alanda yapılacak çalışmaların temel esas ve unsurlarını kapsamaktadır”¹⁹⁸

Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi konusunda hukuki düzenlemeleri ardı ardına gerçekleştiren Türkiye demokratikleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Gerçekleştirilen bu reformlar hem Avrupa Birliği hem de Avrupa Konseyi tarafından olumlu gelişmeler olarak yorumlanmıştır. Yasal reformların yanında özellikle Mayıs ayındaki kapsamlı Anayasa değişikliği AB tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Hükümet son iki yılda gerçekleştirdiği reformların ilk geri dönüşünü Avrupa Konseyi'nden almıştır. 22 Haziran 2004 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Türkiye üzerindeki denetimi kaldırmıştır.¹⁹⁹ Parlamenter Meclisinin Genel Kurulunda 141 parlamenterin “evet” 8 parlamenterin “hayır” oyu vermesi, Kopenhag Kriterlerine uyum ve AB ile müzakereler yolundaki Türkiye için olumlu bir işaret anlamına gelmektedir.²⁰⁰

Türkiye'nin AB'ye katılım süreci kapsamında yaptığı reformlar Birlik tarafından da olumlu karşılanmıştır. Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine karşıladığı kanaatine varılması ile de müzakereler başlayacaktır. Müzakerelere başlanmasını kararını bekleyen 59. Hükümet için 2004 senesinde Brüksel Zirvesi önem taşımaktadır.

16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığının belirtilmesi ve Sonuç metninin 23. maddesinde öngörülen çerçeve dahilinde müzakerelere 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararı çıkmıştır.²⁰¹ Gerek 58. Hükümet gerekse 59. Hükümet dönemlerinde AKP'nin sıkça vurguladığı müzakere hedefine 2004 Brüksel Zirvesi sonucunda ulaşılmıştır.

Zirve Toplantısı'nda, Türkiye ile müzakereler için bir çerçeve belge hazırlanması kararı çıkmıştır. Beşinci AB genişlemesi deneyimi, Türkiye'nin kendine has özellikleri, gelişen ve

¹⁹⁶ Dura ve Atik, 2007: 576

¹⁹⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007: 462

¹⁹⁸ Siyasi Reformlar I. No: 4: 9

¹⁹⁹ Özer, 2009: 97-98

²⁰⁰ Erdoğan, 2006: 298

²⁰¹ Dura ve Atik, 2007: 602

ilerleyen müktesebat göz önüne alınarak hazırlanan “Müzakere Çerçeve Belgesi” 29 Haziran 2005 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilip Konseye sunulmuş ve 2-3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg’da düzenlenen AB Dışışleri Bakanları Konsey Toplantısı’nda onaylanmıştır. Müzakereler, AB Anlaşması’nın 49. maddesi çerçevesinde yapılmaktadır. Müzakerelerde hedef, müzakere edilen ülkenin katılımıdır. Ancak müzakerelerin sonucu önceden garanti edilemeyen bir süreçtir ve aday ülke üyelik yükümlülüklerini yerine getiremezse “AB yapılarına en güçlü bağlarla bağlanmasının sağlanması gerektiği” vurgulanmaktadır.²⁰² Kısacası müzakereye başlamak üyeliğe alınmak anlamına gelmemekte; aday ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Türkiye’nin Müzakere Çerçevesi Belgesi üç önemli husus üzerine kurulmuştur:

- “Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi,
- AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması,
- Sivil toplumla diyalogun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi.”²⁰³

Karşılıklı zikretme, fikir alışverişi, görüşleri dile getirme anlamına gelen "müzakere" sözcüğü günlük anlamda pazarlık yapmak olarak da ifade edilebilir. Bu pazarlık için ortada bir konu ve bu konunun tarafları bulunmaktadır. AB'ye üyelik sürecinde müzakere edilen konunun taraflarında etken-edilgen ilişkisi bulunmaktadır. Bu konuda edilgen tarafta olan Türkiye AB'ye kendi arzusuyla katılmak istemektedir ve Topluluk Müktesebatını da kabul etmek zorundadır. Müzakere ettiği konuda müktesebatı değiştirmek gibi bir hakkı bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile Birliğe katılım müzakeresindeki karşılıklılık fikir alışverişi olarak değil tek taraflı tavsiyeler olarak da ifade edilebilir. Fransızca "Acquis Communataire" kelimesinden gelen müktesebat AB hukukunun tümünü kapsamaktadır. Temelinde AB Anlaşmaları, Anlaşmalar çerçevesinde koyulan yasal metinler, Adalet Divanı içtihatları, AB'nin taraf olduğu anlaşmalar, Birlik içi idari karar ve AB'nin temel ilkeleri gibi unsurları barındırmaktadır.²⁰⁴

Brüksel Zirvesi sonucundaki karar doğrultusunda Türkiye 3 Ekim 2005 tarihinde AB’ye üyelik için müzakerelere başlamıştır. 20 Ekim tarihinde Türk hukukunun 35 başlıkta toplanan

²⁰² Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007: 489

²⁰³ “Türkiye-AB Katılım Müzakereleri. No: 6”. http://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf: 6 (erişim tarihi: 07.04.2016)

²⁰⁴ İyikan, 2009: 33-36

yaklaşık 120 bin sayfalık AB müktesebatına uyumluluğunun gözden geçirileceği tarama süreci başlamıştır.²⁰⁵

Türkiye'nin, müktesebata uyumunun müzakere edileceği 33 fasla ilişkin (Kurumlar ve Diğer olarak adlandırılan fasıllar tarama süreci dışında bulunmaktadır) tarama süreci 20 Ekim 2005 tarihindeki tarama toplantısı ile başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihindeki tarama toplantısı ile son bulmuştur.²⁰⁶

59. Hükümet sürecinde, fasılların tarama süreci 20 Ekim 2005 tarihinde başladıktan sonra müzakere açılan fasıllar bulunmaktadır. 12.06.2006 tarihinde Bilim ve Araştırma Faslı, 29.03.2007 tarihinde İşletme ve Sanayi Politikası Faslı, 26.07.2007 tarihinde İstatistik Faslı ve Mali Kontrol Faslı –toplam dört fasıl- müzakerelere açılmıştır. Bu fasıllardan Bilim ve Araştırma Faslı ise geçici olarak kapatılmıştır.²⁰⁷

AKP Hükümetleri (58-59. Hükümet), AB'ye katılım için müzakerelere başlanması hedefini sıklıkla beyan etmiş ve bu hedefe ulaşmıştır. Çalışmanın bu bölümünde belirttiğimiz gibi AKP için, AB'ye katılım tek başına bir hedef değil “değişim ve dönüşümü” de içinde barındıran bir hedefdir. Ayrıca AKP'nin selefi Partilerden koptuğunun da bir ispatı niteliği taşımaktadır. Müzakerelere başlanması ile önemli bir eşik aşılmıştır. 2002-2005 arası dönem AB ile Türkiye ilişkilerinde çok verimli geçmiştir. Fakat AB'nin 2004 Genişlemesi ve AB üye ülkelerindeki birtakım değişimler sürece olumsuz etkiler yapmıştır.

3.3.4 Avrupa Birliği ile Üye Ülkelerdeki İç Politika Gelişmeleri

2004 senesi ve sonrasında Türkiye ile AB arasındaki özellikle olumsuz yönde etkileyen gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin başında Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004 tarihinde sadece Güney Kesimi kapsayacak şekilde Birliğe alınmasıdır. GKRY'nin bölünmüş olan adanın temsilcisi olarak tek başına AB'ye üye olması, Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda potansiyel veto özelliği de taşımaktadır.²⁰⁸

AKP, Kıbrıs konusunda iyiniyetli ve çözüm odaklı bir politika gütmüştür ve Annan Planı'na da gereken desteği vermiştir. Bu hususta gerek Türkiye gerekse KKTC çerçevesinde

²⁰⁵ Demirkıran vd, 2010: 71

²⁰⁶ “Türkiye-AB Katılım Müzakereleri. No: 6”. http://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf: 9 (erişim tarihi: 07.04.2016)

²⁰⁷ <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65> (erişim tarihi: 08.04.2016)

²⁰⁸ Ulusoy ve Verney, 2009: 120-121

ödünler verildiği kanaatinde olan AKP, artık tavizler konusunda beklentiye sahiptir. Öner Gülyeşil bu durumu mecliste şu sözler ile ifade etmiştir:

“Kıbrıs'ta çözüm konusunda Hükümet'imizin göreve başladığı andan itibaren sergilediği kararlı ve yapıcı tutum devam etmektedir. Bilindiği gibi, 2004 yılında Ada'da iki kesimde yapılan referandumlarda Türk tarafı Annan Planına "evet" demiş, Rumlar ise "hayır" diyerek çözümü reddetmişlerdir. Avrupa Birliği, Rum tarafının çözümsüzlükten yana koyduğu tavrı ödüllendirmiş, diğer yandan Kıbrıslı Türklerin, çözüme "evet" demiş olmalarına rağmen tecritlerine göz yummuştur. Bundan sonra tavizler Türk tarafından değil, Rumlardan beklenmelidir.”²⁰⁹

AKP Hükümeti AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda, Kıbrıs sorunun çözümü için doğrudan ilişkiler kurarak risk almış ve hatta KKTC'nin efsanevi lideri Rauf Denktaş'ı dahi karşısına almıştır. Fakat bu girişim olumlu sonuçlanmamıştır. Kıbrıs sorunu, Türkiye ve Birlik arasındaki en ciddi sorun olma özelliğine sahiptir.²¹⁰

17 Aralık 2004 tarihindeki Brüksel Zirvesi'nde müzakerelere başlanması kararı, Yunanistan, Fransa ve Avusturya'nın desteğini alan GKRY'nin talebi üzerine, Ankara Anlaşması'nın Ek Protokolünün imzalanması şartına bağlanmıştır.²¹¹ Türkiye, 29 Temmuz 2005 tarihinde Ek Protokolü imzalamıştır. Fakat Türkiye bu imzanın akabinde Güney Kesimi'ni tanımadığını beyan eden bir protokol yayınlamıştır.²¹² Benzer bir şekilde, Başbakan Erdoğan 20 Aralık 2004 tarihinde şu açıklamayı yapmıştır:

“Uluslararası hukukta "dolaylı tanıma", "filî tanıma", "doğrudan tanıma" gibi kavramlar vardır. Ancak, ilgili ülke, alınan kararın, tanıma sonucunu doğurmayacağını belirttiği takdirde, bundan tanıma sonucunu çıkarmak da mümkün değildir. Dolayısıyla, biz, Avrupa Birliği Konseyine söz konusu protokolün imzalanmasının tanıma anlamına gelmediğini, Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerini temsil edemeyeceklerini, Türkiye'nin, Kıbrıs sorununa ilişkin mevcut hukukî ve siyasî tutumunu sürdürdüğünü de açıkça zirvedeki sonuç bildirgesinin okunması sırasında ortaya koyduk.”²¹³

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 15 Kasım 2006 tarihinde yaptığı açıklamada Kıbrıs sorununun çözüme ulaşmaması ve özellikle mevcut durumun adanın iki tarafı, AB ve sorunun diğer taraflarının çıkarlarına uygun olmadığını belirtmiştir. Çözüm odaklı bir politika güdülmesini vurgulayan Gül, Birleşmiş Milletler nezdinde müzakere sürecinin yeniden

²⁰⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil4/bas/b013m.htm> (erişim tarihi: 08.04.2016)

²¹⁰ Erdoğan, 2006: 283

²¹¹ Yolcu, 2006: 49

²¹² <http://www.cnnturk.com/2005/dunya/07/29/ek.protokol.imzalandi/114306.0/> (erişim tarihi: 08.04.2016)

²¹³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 08.04.2016)

başlatılmasını işaret ederek 10 maddelik bir "Eylem Planı" önermiştir. Türkiye'nin deniz limanlarının ve havaalanlarının GKRY tarafından kullanılmasına izin verilmesi, Kuzey Kıbrıs'taki limanların, Kıbrıs Türk yönetimi altındaki malların, kişilerin ve hizmetlerin uluslararası dolaşıma açılması, Ercan Havaalanı'nın Kıbrıs Türk yönetimi altında doğrudan uçuşlara açılması, Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik bir varlık olarak AB Gümrük Birliği'ne pratik açıdan dahil edilmesi amacıyla özel düzenlemelerin yürürlüğe girmesi, Kıbrıs Türk tarafının uluslararası sportif, kültürel ve sosyal alanlardaki diğer faaliyetlere serbestçe katılabilmesi gibi karşılıklı tavizler ve kazanımlar içeren plan, uygulama için atılacak hususları da içermektedir.²¹⁴ Her ne kadar AKP ve KKTC, bu eylem planı konusunda hevesli olsa bile, Rum Yönetimi KKTC'nin tanınmasına yol açabilecek bu planı reddetmiştir.²¹⁵ Kıbrıs sorunun çözümünde AKP'nin ısrarlı tutumuna rağmen yine çözümsüzlük seçeneği ağır basmıştır. Fakat "havaalanlarının ve limanların GKRY'ye açılmaması" Türkiye ile AB ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır.

Avrupa Komisyonu, 29 Haziran 2006 tarihinde "Türkiye'nin limanları ve havaalanlarını Güney Kıbrıs gemi ve uçaklarına açmadığı" gerekçesiyle Gümrük Birliği başlığının tarama süreci raporunu askıya almıştır. Komisyon 29 Kasım 2006 tarihinde, Ankara Anlaşması'nın Ek Protokolü'nden kaynaklanan yükümlülükler yerine getirilesiye kadar "Malların Serbest Dolaşımı", "İş Kurma ve Hizmet Sunumu Serbestisi", "Mali Hizmetler", "Tarım ve Kırsal Kalkınma", "Balıkçılık", "Ulaştırma Politikası", "Gümrük Birliği" ve "Dış İlişkiler" fasıllarının müzakerelerine askıya alınması tavsiyesinde bulunmuş ve Konsey 11 Aralık 2006 tarihinde Komisyon Tavsiyesini kabul etmiştir.²¹⁶ Bahsedilen 8 başlıkta müzakerelerin dondurulmasının yanında, Türkiye için bir diğer sorun da hiçbir başlığın "geçici olarak kapatılmaması" kararının alınmış olmasıdır.²¹⁷

Konsey kararı, Türkiye ile AB arasındaki tıkanıklığın ilk tohumlarını atmıştır. Bu kararın "örnek oluşturması" ile 25 Haziran 2007 tarihinde Fransa; "Tarım ve Kırsal Kalkınma", "Ekonomik ve Parasal Politika", "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu", "Mali ve Bütçesel Hükümler" ve "Kurumlar" fasıllarında görüşmeleri bloke etmiştir.²¹⁸

²¹⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyenin-kibrista-cozum-icin-10-maddelik-eylem-planı-3837883> (erişim tarihi: 08.04.2016)

²¹⁵ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=208836> (erişim tarihi: 08.04.2016)

²¹⁶ Demirkıran vd., 2010, 71-72

²¹⁷ Sefil-Sever, 2009: 84

²¹⁸ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 12

İlerleyen dönemlerden bu fasıllardan bazılarındaki blokaj kalkmış ve şartlar olgunlaşınca fasıllar görüşmelere açılmıştır. Bunun yanında 60. Hükümet sürecinde benzer bir fasıl dondurma işlemi Kıbrıs tarafından gerçekleştirilmiştir.

Birlik üye ülkelerinde gerçekleşen hükümet değişiklikleri AB ile Türkiye arasındaki ilişkiye yeni bir boyut getirmiştir. Özellikle sağ eğilimli partilerin gelmesi Türkiye'nin üyelik süreci için sorun teşkil etmektedir. Türkiye'nin tam üyelik için müzakerelere başladığı 2005 senesinde İngiltere, Almanya ve Fransa'da Türkiye'yi destekleyen hükümetler varken, sonrasında Almanya ve Fransa'da hükümetlerin değişmesi ve Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakan partilerin gelmesi, Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin önünde engel olarak belirmiştir. Hatta bu hükümet değişiklikleri, "önceden oybirliği esasıyla verilmiş taahhütlere aykırı hareketlere" bile sebebiyet vermiştir.²¹⁹

Birliğin üye ülkelerinin kendi iç politikalarında dinamiklerin değişmesi, ülkelerin Türkiye yaklaşımını da değiştirmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine alternatif fikirlerin dahi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Almanya ve Fransa'daki yeni Hükümetler, Türkiye'ye hakkındaki alternatif fikirleri beyan etmişlerdir.²²⁰

Almanya'da 2005 senesinde Angela Merkel, "Şansölye" seçilmeden önce yaptığı açıklamada (14.07.2005) Türkiye'nin üyeliği için şu ifadeleri kullanmıştır:

"Bizim hedefimiz imtiyazlı ortaklık. (...) İmtiyazlı ortaklığın nasıl şekillendirileceği müzakerelerde ele alınacak. (...) İmtiyazlı ortaklık durumunda Türkiye de kararlara müdahale edebilir. Sadece şartları kabul etmek durumunda olan taraf olmaz, ortak bir müzakereci olur"²²¹

Merkel'in bahsettiği "imtiyazlı ortaklık" fikri daha önce hiçbir aday ülkeye için kullanılmamış ve AB mevzuatında bulunmayan, diğer bir ifade ile hukuki zemini olmayan, bir öneridir.²²²

Benzer bir teklif Fransa'da 2007 senesinde Cumhurbaşkanı seçilen Nicolas Sarkozy'den gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde 7 Şubat 2007 tarihinde yaptığı açıklamada "Akdeniz Birliği" önerisinde bulunmuştur. Bu öneri, Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Kıbrıs, Malta ve Türkiye gibi Avrupa kıtasından ülkeler ile Cezayir, Fas, Tunus, Libya

²¹⁹ Yanarışık, 2014: 31

²²⁰ Fırıncı, 2013: 215

²²¹ <http://www.hurriyet.com.tr/merkel-hedefimiz-turkiye-icin-imtiyazli-ortaklik-334800> (erişim tarihi: 09.04.2016)

²²² Akgül-Açıkmeşe ve Hisarlıoğlu, 2013: 128

ve Moritanya gibi Mağrip ülkelerinin yer alacağı bölgesel bir birlik önerisidir. Sarkozy bu birliğin önerisinde bulunurken Group Eight (G-8) ve Avrupa Konseyi'ni örnek göstermiştir. Rıdvan Karluk'a göre bu teklif uygunsuzdur. Gerek G-8 gerekse Avrupa Konseyi'nin AB ile aynı kefeye konulamayacağını belirten Karluk, önerilen Akdeniz Birliği'nin de AB'ye alternatif olamayacağını vurgulamıştır.²²³

Merkel'in düşündüğü imtiyazlı ortaklık gibi "ortak pazar" fikri, Sarkozy tarafından da öne sürülmüştür. "Ben Türkiye ile bir anlaşmanın yapılmasından yanayım, Türkiye ile ortak pazardan yanayım ancak Türkiye'nin Avrupa'ya entegre edilmesine karşıyım"²²⁴ ifadesini kullanmıştır.

Türkiye, AB'ye tam üyeliğe karşı "imtiyazlı ortaklık" veya "Akdeniz Birliği" gibi tekliflere karşı net bir duruş sergilemiştir. Ayrıca AKP'nin AB politikaları için bu tarz teklif kabul edilemez düşüncelerdir. Zaten konuya dair cevap, 13 Haziran 2005 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın bir İtalyan gazetesine (Il Sole 24 Ore) yaptığı açıklamada "AB'de ya birinci lige doğrudan gireriz ya da girmeyiz. İkinci ligde oynamayız"²²⁵ ifadesi ile verilmiştir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Avrupa sisteminde dahil olacağı topluluk AB'dir ve Avrupa'da başka bir ekonomik veya bölgesel grupla ikame edilemez. Fakat benzer teklifler ileriki hükümet dönemlerinde de karşımıza çıkacaktır.

Hükümet değişimleri ile Türkiye'ye dair yaklaşımı değişen ülkelerden biri de Yunanistan'dır. Merkez sol grup Panhelenik Sosyalist Hareket (PASOK) (1993-2004) iktidardayken stratejisini değiştirip, çok yoğun ve etkin bir şekilde olmasa da, Türkiye'nin üyelik sürecini desteklemişlerdir. Sonrasında iktidara gelen merkez sağ hükümeti (Yeni Demokrasi-Nea Dimokratia), Türkiye karşıtı bir tutum tercih etmiştir. Hükümetin tekrar değişip sol grubun başa gelmesiyle tekrardan olumlu rüzgarlar esmeye başlamıştır.²²⁶ Yunanistan'da hükümet değişiklikleri ile Türkiye yaklaşımında yumuşama ve değişimler olsa bile, konu Kıbrıs sorunu olduğunda Türkiye'nin tam üyeliğine karşı bir tavır takınılmaktadır.²²⁷

²²³ Karluk, 2008: 87-89

²²⁴ <http://www.haberler.com/sarkozy-turkiye-ile-ortak-pazar-kuralim-haberi/> (erişim tarihi: 09.04.2016)

²²⁵ Karluk, 2008: 102

²²⁶ Hiç-Gencer, 2011: 11

²²⁷ Fırıncı, 2013: 218

Genel anlamda AB ülkelerinde sol partiler Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmaktadır. Özellikle “demokrasi, insan hakları, azınlık hakları, hukuk devleti” gibi konularda Türkiye'nin AB standartlarına ulaşmaları durumunda üyeliğe alınabileceği algısı bulunmaktadır.²²⁸

Sosyalist Grup Başkan Yardımcısı Jan Hannes Swoboda (2012-2014 Sosyalist Grup Başkanı) Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusuna sıcak bakmaktadır. Swoboda yaptığı açıklamada “Biz müzakere sürecinin en büyük taraftarlarındanız. Türkiye'nin AB'ye üyeliği birliğe değerli bir katkı sağlayacaktır. Türkiye aynı zamanda hem İslam ülkesi hem de demokratik bir ülke olması açısından da önemlidir. AB bir Hıristiyan Kulübü değildir” ifadesini kullanmıştır.²²⁹

Alman Yeşiller Partisi'nden Claudia Roth, (1989-1998 arası Yeşiller Partisi'nden Avrupa Parlamentosu üyesi ve 1994-1998 arası Yeşil Grup Eşbaşkanı) Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklediğini ve yapması gerekenin Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek olduğunu vurgulamış ve “Türkiye reformları uyguladığı zaman AB de hayır diyemez” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa'ya ait olduğunu "Türkiye tümüyle Avrupa'ya ait; (Boğaziçi) Köprüden 'Avrupa'ya Hoş geldiniz' tabelasını kaldırın" ifadesiyle belirtmiştir.²³⁰

Türkiye'nin AB'ye katılımına dair mevcut üye ülkelerin yaklaşımlarını kendi ülkelerinin iç politikalarında değişimler de etkilemektedir. Özellikle sağ partilerin Türkiye'ye dair yaklaşımları süreci olumsuz yönde etkileyen faktörler arasındadır. 2005 Almanya ve 2007 Fransa'daki Hükümet değişiklikleri ile ilişkilerin ivmesinin değişeceği öngörülebilmektedir. Nihayetinde bu değişimin AKP politikalarını etkileyeceğini söylemek de mümkündür.

AB'den önemli kişilerin bulunduğu ve Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde raporları ile katkıda bulunan “Bağımsız Türkiye Komisyonu” 6 Eylül 2004 tarihinde “Avrupa'da Türkiye: Bir Sözden Fazlası” isimli raporunu yayınlamıştır. Komisyonun içerisinde 2008 Nobel Barış ödülünü alan Martti Ahtisaari, Kurt Biedenkopf, Emma Bonino, Hans van den Broek, Bronislaw Geremek, Marcelino Orejo, Michel Rocard ve Albert Rohan gibi siyasetçiler ile akademisyen Anthony Giddens bulunmaktadır. Komisyonun hazırladığı raporda Kasım 2002 seçimlerinden zafer ile ayrılan AKP'nin elindeki fırsatı Türkiye'nin siyasal ve hukuki dönüşümünde kullanmasına dikkat çekilmiştir. Hatta bu değişim ve dönüşüm süreci “daha önce eşine rastlanmadık” tabiriyle ifade edilmiştir. AB hedefi doğrultusunda toplumun

²²⁸ Hiç-Gencer, 2011: 11

²²⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/ap-sosyalist-grubu-turkiyenin-ab-uyeligi-katki-saglayacak-6795047> (erişim tarihi: 09.04.2016)

²³⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/ab-hayir-diyemez-171525> (erişim tarihi: 09.04.2016)

standartlarının yükseltilmesi çabası ve bu amaçla “Reform İzleme Grubunun” oluşturulması da takdir edilmiştir. Özellikle raporda geçen “son iki yılda yapılan reformlar son on yılda yapılandan fazladır” ifadesi Komisyonun AKP’ye olan olumlu bakışını göstermektedir. Türkiye’nin bu süreçte gerçekleştirdiği Anayasa reformu ile ölüm cezası, işkence ve kötü muamele karşı tedbirler, “kötü şöhretli kanunlar”, şeffaflık, DGM, MGK, kamu idaresi, OHAL, azınlık hakları gibi konulardaki düzenlemelere dikkat çekilmiştir. Bunun yanında Türkiye’nin sosyo-kültürel ve jeopolitik konuma da değinilmiştir. Türkiye’nin AB sistemi dışında tutulmamasının gerek Batı ile İslam arasındaki sorun aşılmasına yardımcı olacağı gerekse enerji ve güvenlik sorunlarında aktif rol oynayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Kıbrıs sorununun çözümü konusunda oynadığı barışçıl ve çözüm odaklı rol de takdir edilmiştir. Rapordaki dikkat çeken başka bir diğer unsur ise, 2005 sonrası AB üye ülkelerinde değişen hükümetlerin Türkiye’nin üyeliğine dair ortaya attığı alternatif fikirlere cevap niteliği taşıyan tavsiyesidir. Komisyon, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirir getirmez müzakerelerin başlanmasına dair görüşünü bildirmiş ve gecikmelerin “pacta sunt servanda” (ahde vefa) ilkesine aykırı olacağı için AB’nin imajına zarar vereceği vurgulanmıştır.²³¹

Komisyonun raporunun dikkat çekici noktaları AKP’nin Anayasal ve yasal değişim süreci ile Türkiye’nin AB’ye yapacağı katkının üzerinde durulmasıdır. Ayrıca 59. Hükümet son dönemine denk gelen ve ileride de tartışılmaya devam edecek olan alternatif tekliflere de cevap unsuru taşıyabilecek “ahde vefa” vurgusudur. Komisyon raporda, Türkiye’nin kriterleri sağlaması ile müzakerelerin gecikmeden başlanmasını belirtmiştir.

3.3.5 Değerlendirme

Kasım 2002 seçimlerinde AKP’nin genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasağı sebebiyle Meclise girememiştir. Fakat 58. Hükümet döneminde yasağının kalkması ve Siirt’te yapılan seçimlerin tekrarlanması ile Erdoğan Meclise girmiş ve Gül Hükümeti’nin istifa etmesi ile 59. Hükümet’i kurmuştur. Yeni kurulan hükümette selefine göre ciddi değişiklikler olmamıştır. En belirgin değişiklik önceki hükümette Başbakan olan Abdullah Gül Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerine getirilmiştir.

59. Hükümet süresinde yayınlanan Hükümet Programı, 2003 Ulusal Programı, 2007 AB Müktesebatına Uyum Programı belgelerinde ve AKP’li vekillerin Meclis konuşmalarında

²³¹ http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2004_turkish.pdf (erişim tarihi: 09.04.2016)

hükümetin AB'ye dair görüşleri görülebilmektedir. Özellikle müzakereler başlanması ve demokratikleşme kapsamında yaşanacak olan değişim ve dönüşüm sürecine vurgu yapılmıştır. Bunun yanında Hükümet, her ne kadar AKP'li vekil sayısı göz önünde bulundurulduğu önemli bir gücü elinde bulunduruyor olsa bile AB ile ilişkiler konusunda atılacak adımlarda gerek muhalefet gerekse toplumdaki kanaat önderlerinin desteklerini talep etmiştir. Hükümetin bu yaklaşımından AB'ye üyelik sürecinin bir Parti politikası olmaktan öte bir devlet politikası olduğu görüşüne varılabilir.

59. Hükümet, selefi Hükümetler gibi Uyum Yasaları Paketlerine devam etmiştir. Ayrıca önemli bir Anayasa değişikliği ve kanun düzenlemeleri de bu Hükümet döneminde gerçekleşmiştir. Bunun yanında azınlık hakları konusunda bir takım adımlar da atılmıştır. Özellikle DGM'nin serüvenine son verilmesi de dikkat çeken gelişmelerdendir.

59. Hükümet döneminde en dikkat çekici gelişme ise AB ile müzakerelere başlanması kararının alınmasıdır. AKP'nin belgelerinde AKP'li vekillerin söylemlerinde önemli bir yer tutan müzakerelerin başlanması hedefine bu Hükümet döneminde ulaşılmıştır. Ayrıca AB ile ilişkilerin geliştirilmesi adına Reform İzleme Grubu'nun kurulması ve AB ile ilişkilerden sorumlu Başmüzakereci makamının oluşturulması da dikkat çekici adımlar arasındadır. Müzakerelerin başlaması ile bu Hükümet döneminde dört fasıl açılmış ve Bilim ve Araştırma Faslı geçici olarak kapatılmıştır.

59. Hükümet döneminde AB ile ilişkiler en üst seviyesine ulaşmıştır. Fakat 2004 senesinde GKRY'nin Kıbrıs'ı temsilen tek başına Birliğe üye olması ve 2006 senesinde Avrupa Komisyonu tarafından alınan karar ile ilişkilerde gerileme başlamıştır. Bunun yanında özellikle Almanya ve Fransa'da Hükümetlere Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakan partilerin gelmesi de bu sürece etki etmiştir. Hatta ortaya atılan "imtiyazlı ortaklık" ve "Akdeniz Birliği" gibi tam üyelikten uzak ortaklık teklifleri de Hükümet tarafından olumsuz tepkiyle karşılanmıştır.

59. Hükümet AB ilişkilerinde en yüksek noktaya ulaşılan fakat gerilemenin de başladığı Hükümet olarak anılabilir. Çalışmanın bir sonraki kısmında AKP tek başına kurduğu 60. Hükümet incelenecektir.

3.4 60. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler

3 Kasım 2002 tarihinde 22. Dönem seçimleri sonucunda iktidara giren ve 58. Hükümet'i kuran AKP, aynı Meclis döneminde Recep Tayyip Erdoğan'ın Meclise girmesi ile 59. Hükümet'i kurmuştur. 22. Meclis Dönemi'nde, Parti belgeleri ve Hükümet Programları

doğrultusunda çizdiği çerçeveye ilerleme çalışan AKP, Parti politikalarında AB'ye ayrı bir önem vermiştir. Özellikle koydukları hedefler arasında AB'ye tam üyelik yolunda değişim ve dönüşüm süreci ile AB'ye tam üyelik amacıyla müzakerelere başlanması gibi hususlar bulunmaktadır. 58. Hükümet ve 59. Hükümet, AB konusunda koyulan hedefler bakımından başarılı dönemler geçirmiştir. 2007 senesine gelindiğinde ise Türkiye, yeni bir genel seçim sürecine girmiştir. 23. Meclis Dönemi milletvekilleri seçimleri için 22 Temmuz 2007 tarihi belirlenmiştir.

Kasım 2002'de iktidara geldikten yaklaşık beş yıl sonra 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleşen Genel Seçimlerde oy oranını %13 seviyesinde yükselten AKP, Türk demokrasi tarihinde iktidardayken seçime gidip oyunu yükselten ikinci parti olmuştur. Ayrıca 1969 seçimlerindeki Adalet Partisi'nin zaferinden sonra, genel seçimlerde en yüksek oy oranını almıştır. Seçimlerde diğer büyük partilerin oyları ise (CHP, Demokratik Toplum Partisi (DTP), ve MHP) belli bölgelere -CHP Marmara ve deniz kıyısı kesimlerine, MHP Anadolu'nun iç kesimlerine, DTP ise Güneydoğu Anadolu kentlerine- sıkışmıştır. AKP ise Türkiye'nin her köşesinden oy toplamıştır. AKP'nin bu denli yüksek oy almasında Türk siyasetinde "ortanın sağı görüşünü" tekrardan şekillendirmesi sebep olarak gösterilebilir. AKP'nin görüşü, politikada "Muhafazakar İslamcı", ekonomide "Neo-Liberal" ve dış politikada "AB yanlısı" gibi unsurlar içermektedir.²³²

Temmuz 2007 seçimlerinde AKP %46,58 oy oranı ile 341 milletvekili, CHP %20,88 oy oranı ile 112 milletvekili, MHP %14,27 oy oranı ile 71 milletvekili ve seçime bağımsız milletvekili adayları giren DTP 20 milletvekili elde etmiştir. Demokrat Parti (DP) ise %5,42 oranında oy almış ve baraja takıldığı için Meclise milletvekili sokamamıştır.²³³

Kasım 2002 seçim sonuçlarına göre AKP oy oranını yükseltmiş olsa bile milletvekili sayısında azalma gerçekleşmiştir. MHP'nin seçim barajını aşması bundaki temel etmendir. Diğer bir etmen ise bağımsız milletvekili sayısının Temmuz 2007 seçiminde, bir önceki seçime göre fazla olmasıdır. AKP'nin dikkat çekici yükseliş nedenlerine bakıldığında AB politikalarının da önemli bir yeri vardır. Özellikle AB'ye katılım konusunda müzakerelerin başlanması bu fikri destek olarak sunulabilir. Bunun yanında, AKP'nin selefi partilere göre daha etkin politikalar gütmesi ve AB'ye katılım sürecindeki değişim-dönüşüm politikaları, seçmenin gözünde AKP'nin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

²³² Yılmaz, 2009: 60-61

²³³ <http://www.haberturk.com/secim2007> (erişim tarihi: 13.04.2016)

Çalışmanın bu bölümünde Temmuz 2007 seçimlerinden zaferle ayrılan ve 60. Hükümet'i kuran AKP'nin parti belgelerinden ve milletvekillerinin beyanlarından AB yaklaşımı değerlendirilecektir. Ayrıca AB ile Türkiye arasındaki ilişkiyi etkileyen bazı etmenler ile bu etmenlere karşı AKP'nin duruşu incelenecektir. Bunun yanında, 60. Hükümet döneminde gerçekleştirilen Anayasal ve yasal düzenlemeler ile bu dönemde Türkiye'nin iç ve dış politikalarındaki gelişmelerin AKP'nin ve Türkiye'nin AB politikasına etkisi analiz edilecektir.

3.4.1 AKP ve 60. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği

60. Hükümet'in AB yaklaşımını, partinin seçim propagandasında, 60. Hükümet Programı'nda, Partili vekillerin Meclis konuşmalarında ve bu Hükümet döneminde ABGS tarafından yayımlanan Ulusal Program ve AB Stratejisi'nde görebilmekteyiz. 60. Hükümet'in AB yaklaşımı konusunda selefi Hükümetlere göre ciddi farklılıkları bulunmamaktadır. AKP'nin, AB'ye temel yaklaşımında bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Bunun yanında, mevcut koşullarda şekillenen ve AB ilişkilerine etki edebilecek konularla ilgili de beyanlar bulunmaktadır.

Dış Politika çerçevesinde AKP'nin yeni Hükümeti'nin AB yaklaşımında değişiklik bulunmamaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı (1 Mayıs 2009'da göreve gelmiş ve 61. Hükümet'in sonuna kadar görev almış) Ahmet Davutoğlu Mecliste yaptığı konuşmada AB üyeliğini "stratejik hedef" olarak tanımlamaktadır.²³⁴ Bunun yanında Ahmet Davutoğlu Türkiye'yi "Avrupa tarihinin bir parçası" olarak görmekte ve AB'ye üyelik sürecini "kararlı yürüyüşe" benzetmektedir.²³⁵

Yine önceki Hükümetler ile benzer bir şekilde 60. Hükümet AB'ye olan ilişkiyi, sadece "tam üyelik süreci" olarak değil aynı zamanda Türkiye'nin değişim ve dönüşüm süreci için önemli bir fırsat olarak görmektedir. Dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek, AB'ye üyelik sürecini demokratikleşme ve çağdaşlaşma adına bir "cumhuriyet projesi" olarak ifade etmektedir. Cemil Çiçek'in yaklaşımına yakın bir açıklama milletvekili Burhan Kayatürk tarafından da dile getirilmiştir:

"Cumhuriyet tarihimizin en önemli çağdaşlaşma projesi olan Avrupa Birliğinin ülkemizin kalkınmasına çok büyük katkılar sağladığını hepimiz biliyoruz. (...) Bizim için Avrupa Birliğine girmekten çok daha

²³⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²³⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b037m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

önemli olan, Avrupa Birliği standartlarını insanımızın yaşamına getirmek ve insanımızın yaşam standartlarını Avrupa Birliği standartlarının üzerine çıkarmaktır.”²³⁶

Benzer bir şekilde, AKP’nin 2007 seçimleri için yayınladığı seçim beyannamesinde AB’ye katılım sürecine “demokratikleşme” anlamı yüklenmiştir. AB süreci, hem Birliğe tam üyelik hem de Türkiye’nin ekonomik, sosyal, yasal ve siyasal seviyesinin yükseltilmesi için bir yapılanma süreci olarak görülmektedir. Müktesebata uyum adına gerekli yapısal dönüşümün alt yapısının hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca bir önceki Hükümet döneminde yayınlanan “AB Müktesebatına Uyum Programı” kapsamındaki düzenlemeler, Türkiye’yi en yüksek seviye ulaştırma hususundaki kararlılığının bir kanıtı olarak gösterilmektedir.²³⁷

60. Hükümet tarafından yayınlanan Program’da da AB süreci, hem entegrasyon hem de Türkiye’nin ekonomik, sosyal, yasal ve siyasal seviyesinin yükseltileceği bir yeniden yapılanma süreci olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca AB hedefi ile ülkenin refah seviyesinin yükseleceği, istikrarın güçleneceği, temel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve demokratik devlet gibi değerlerin evrensel standartlara yaklaşacağı ve uzun vadede “daha öngörülebilir” bir Türkiye’nin inşa edileceği ifade edilmiştir.²³⁸

AB’ye tam üyelik süreci, bu Hükümet döneminde de “devlet politikası” olarak görülmüş ve dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek²³⁹, Sedat Kızılcıklı²⁴⁰, Fahrettin Poyraz²⁴¹ ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül²⁴² tarafından Mecliste vurgulanmıştır. Bakan Cemil Çiçek de AB’ye katılımın önemine değinmiş ve müzakerelere başlanması durumunu “ikinci ligden birinci lige çıkmak”²⁴³ olarak değerlendirmiştir.

60. Hükümet, AB sürecini bir bütün olarak görmekte ve kendisinden önceki Hükümetlere de atıfta bulunmaktadır. Bakan Cemil Çiçek “bizden evvelki hükümetler döneminde de Avrupa Birliği hedefiyle ilgili bir temel değişiklik söz konusu olmadığı”²⁴⁴ ifadesi ile bütünlük konusuna değinmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, “Türkiye, kendisi için hedef olarak belirlediği muasır milletler düzeyinin ötesine geçme yolunda ilerlemekten ve bu

²³⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b040m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²³⁷ Nice Yıllara Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam, 2007: 245-246

²³⁸ “60. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²³⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b004m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b004m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b007m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴² <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b001m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b039m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b004m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

amaçla Avrupa Birliğine tam üyelik perspektifinden geri adım atmamalıdır”²⁴⁵ ifadesini kullanmış ve Birlik yolunda kararlılığa vurgu yapmıştır. Benzer bir şekilde, Ahmet Davutoğlu da, “modernleşme sürecinin en önemli aşamalarından biridir ve Avrupa Birliğiyle ilgili çalışmalarımızı aksatmaksızın sürdüreceğiz”²⁴⁶ açıklamasını yapmıştır. 60. Hükümet için AB’ye tam üyelik, sefeli AKP Hükümetleri gibi, hem Türkiye’nin değişim ve dönüşümü için fırsat hem de kararlılıklar ulaşılması gereken hedeftir.

AKP, Türkiye’nin AB’ye katılımı konusuna tek taraflı bağımlılık yaklaşımında bakmamaktadır. Aksine karşılıklı kazanç konusuna sık sık değinen vekillerin yanında gerek seçim öncesi yayınlanan belgede gerekse Hükümet programında da bu konuya yer verilmiştir.

Hükümet Programı’nda AB ile Türkiye ilişkilerinin, “küresel barışı tehdit eden gerilimlerin yumuşatılmasında, uluslararası terör, kültürel çatışma, enerji güvenliği gibi risk alanlarında uluslararası iş birliğinin yaygınlaştırılmasında büyük önem taşı(dığı)”²⁴⁷ belirtilmiştir. Buna ek olarak, AB’nin güçlü bir Birlik olmasına rağmen önemli bir eksikliğine değinen Cemil Çiçek şu açıklamayı yapmıştır:

“Bugün, Avrupa Birliği bir ekonomik güçtür, bir siyasi güçtür ama bir stratejik güç değildir. Türkiye’yi içine almayan bir Avrupa Birliği bir stratejik güç olmaz, sorun çözen bir güç olmaz. Bunu da Avrupalıların iyi bilmesi lazım. (...) Avrupa’ya yük olan değil, karşılıklı menfaat esasına dayalı bir birlikteliği arzu ediyoruz.”²⁴⁸

Cemil Çiçek’in açıklamasını destekler şekilde Türkiye’nin AB’ye katkısının ciddi ölçüde büyük olacağına vurgulayan Yaşar Yakış, “Türkiye, temel hak ve hürriyetlerin genişlediği, demokratik kurumların ve pazar ekonomisinin güçlendiği bir ülke hâline gelecektir. O zaman göreceğiz ki Türkiye’nin üyeliği yalnız Türkiye için değil, Avrupa Birliği için de önemli bir hedef hâline gelecektir”²⁴⁹ açıklamasını yapmış ve AB’ye katılım süreci kapsamında değişim ve dönüşümünü tamamlayan bir Türkiye’nin AB’ye için hedefe dönüşeceğini belirtmiştir.

Katılım Ortaklık Belgesi’nin AB tarafından yayınlanmasından sonra “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” hazırlanmış ve 31 Aralık 2008 tarihinde RG’de yayınlanmıştır. Ulusal Program’ın giriş kısmında şu ifade geçmektedir:

²⁴⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b001m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b037m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴⁷ “60. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b039m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁴⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

“Türkiye, Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda hukuksal, siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirildiği dinamik bir süreç içinde bulunmaktadır. (...) Katılımcı demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler sadece birer evrensel insanlık değeri değil, ekonomik ve siyasal istikrarın ve kalkınmanın en güvenilir dayanağıdır. Türkiye, Avrupa Birliği’ne üyeliğin şartı olan Kopenhag kriterlerini benimseyerek, bugüne kadar gerçekleştirdiği reform ve uyum çalışmalarıyla, daha özgürlükçü, daha katılımcı ve daha çağdaş demokrasiye ulaşma iradesini kanıtlamıştır.”²⁵⁰

Ulusal Program’da Türkiye’nin ulaşmayı hedeflediği demokratik değerler AB ile özdeşleştirilmiştir ve tam üyelik yolundaki Türkiye’nin reformları gerçekleştirme konusundaki kararlığı belirtilmiştir.

Bunun yanında ABGS tarafından 2010 yılının Ocak ayında “Türkiye’nin Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi” yayınlanmıştır. Belgede AB üyeliği “Cumhuriyetin kuruluş felsefesi doğrultusunda bir modernleşme projesi” olarak ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi hususunda bir fırsat olarak betimlenmektedir. Belgenin yayınlanmasındaki amaç, katılım müzakerelerin ivmesinin hızlandırılması ve kamuoyunun desteği ile farkındalığın artırılmasıdır. Strateji dört ayrı platformu içerisinde barındırmaktadır. Birinci platformda, müzakere sürecinin daha etkin yürütülmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda müzakerelere açılması olası fasıllara dair çalışmalar, kurumlar arası koordinasyonun sağlanması, açılmış fasıllarla ilgili unsurların gerçekleştirilmesi ve kapanış kriterlerinin yerine getirilmesine dair hedefler yer almaktadır. İkinci platformda Ulusal Program önceliklerinin gündemde tutulması hedeflenmektedir. Stratejinin üçüncü platformu, AB’ye katılım yolunda önemli noktaları içinde barındıran ve belirleyici özelliğe sahip olan “siyasi kriterlerle” ilgilidir ve “en dinamik platform” olarak da adlandırılabilir. Dördüncü platformda ise diğer üç platformun destekleneceği iletişim stratejisi bulunmaktadır.²⁵¹

Bu strateji belgesinin en önemli özelliği, kamuoyunda düşen AB algısının yükseltilmesi hedefidir. Bu hususta sivil toplum kuruluşlara, üniversitelere ve kanaat önderlerine çağrılar yapılmaktadır. Bunun yanında, henüz açılmamış fasıllarla ilgili çalışmalar gerçekleşmesi ve fasıl açıldığında geçici kapatılması için hazır olunması gibi mesajlar da bulunmaktadır.

60. Hükümet kapsamındaki Parti ve Hükümet belgelerinde AB’ye verilen önem ağırlığını korumaktadır. AKP’nin AB yaklaşımı da milletvekillerinin söylemlerinde

²⁵⁰ http://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2008/Tr/pdf/i_giris.pdf: 2 (erişim tarihi: 13.04.2016)

²⁵¹ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2010: 1-4

görülebilmektedir. Bu Hükümet süresince AKP tarafından da sık sık vurgulanan değişim ve dönüşüm süreci devam ettirilmiştir. Çalışmanın devamında bu Hükümet dönemindeki mevzuat düzenlemelerine değinilecektir.

3.4.2 60. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri

60. Hükümet kurulmadan öncesinde, diğer bir ifade ile 59. Hükümet'in son dönemi, iç politika kapsamında hareketli bir süreç geçilmiştir. Çalışmanın devamında incelenecek olan "Cumhurbaşkanlığı krizi" sonrasında Abdullah Gül cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu süreci takiben 21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleşen referandum sonucunda Anayasa'da, özellikle Cumhurbaşkanlık makamını ilgilendiren, önemli değişiklikler yapılmıştır.

Ekim 2007 tarihinde referanduma sunulan değişiklik paketinde en dikkat çekici madde Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgilidir. Bir sonraki Cumhurbaşkanı'nı Meclis değil halk seçecektir. Bunun yanında, Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 7 yıldan 5 yıla çekilmiş ama iki kez seçilebilme hakkı getirilmiştir. Ayrıca, meclisteki Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde yaşanan "meclis toplantı için yeterli üye sayısı" ile ilgili değişiklik de pakette bulunmaktadır ve yeni milletvekili sayısı 184 olarak teklif edilmiştir. Değişikliği tek edilen bir diğer konu da genel seçimler hakkındadır. Referandumda genel seçimlerin dört yılda bir düzenlenmesi talep edilmiştir.²⁵² Siyasi yaşamımızdaki beşinci referandum olan bu referandum, katılımın en düşük olduğu referandum olarak Türk siyasi tarihine geçmiştir. Halk, referandumda yaklaşık %69 oranında "evet" cevabını kullanmış ve mevzuatımızda, özellikle cumhurbaşkanlığı makamına dair, önemli değişiklikler gerçekleşmiştir.²⁵³

Bu referandumu takiben 6 Kasım 2007 tarihinde AP Türkiye raportörü Ria Oomen-Ruijten açıklamalarda bulunmuştur. Hükümete reformların devamı konusunda tavsiyede bulunan Oomen-Ruijten, Anayasal değişikliği için de "demokratik devleti güvence altına almak için önemli" ifadesini kullanmıştır. Bunun yanında, TCK'nin 301. maddesinin kaldırılması, basın özgürlüğü ve Vakıflar Kanunu'nun kabul edilmesi tavsiyelerinde bulunmuştur.²⁵⁴

60. Hükümet döneminde Türkiye'de gerçekleştirilen bir diğer referandum da 12 Eylül 2010 tarihinde yapılmıştır. Arkasına halk kuvvetini alan AKP Hükümeti, Anayasa değişiklikleri

²⁵² <http://www.cnnturk.com/2007/turkiye/05/08/ak parti.degisiklik.paketini.ikiye.boldu/344217.0/index.html> (erişim tarihi: 14.04.2016)

²⁵³ <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/03/01/iste.turkiyede.yapilan.referandumlar/565803.0/> (erişim tarihi: 14.04.2016)

²⁵⁴ <http://www.cnnturk.com/2007/dunya/11/06/planlanan.anayasa.degisikligi.onem.tasiyor/402874.0/index.html> (erişim tarihi: 14.04.2016)

için “halk oylamasını” rahatlıkla dile getirebilmektedir. Barış ve Demokrasi Partisi’nin (BDP) “boykot” edeceğini açıklamasından²⁵⁵ sonra gergin bir ortamda geçen referandum sonucunda %57.88 oranında “evet” oyu gelmiş²⁵⁶ ve Anayasa maddelerinde yapılacak olan değişiklik halk tarafından kabul edilmiştir.

Referandum sonucunda Anayasa Mahkemesi üye sayısı 17’e çıkartılmış ve Mahkeme üyeliği 12 yıl ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bireylere Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapma hakkı tanınmıştır.²⁵⁷ Bunun yanında Mahkeme’nin çalışma şeklinde de değişiklik yapılmıştır. Özellikle bireylere başvuru hakkı tanınması ile Genel Kurulun yanında iki ayrı bölüm oluşturulmuş ve sadece bu başvurulara bakmaya başlamıştır. Siyasi partilere dair başvuru ve davalara, iptal ile itiraz başvurularına ve Yüce Divan sıfatıyla görülecek yargılamalara ise Genel Kurul bakmaktadır.²⁵⁸ Yüksek Askeri Şura (YAŞ) ve askeri yargı hakkında da düzenlemeler bulunmaktadır. YAŞ kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. Askeri personele sivil mahkemelerde yargılanma hakkı getirilmiştir. Bunun yanında sivillerin barış zamanında askeri mahkemede yargılanmasının önüne geçilmiştir.²⁵⁹ Genel anlamda askeri yargı ile ilgili kısıtlamalar yapılmıştır. Ayrıca değiştirilen 145. maddedeki “Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür” ifadesi de olası darbe hareketlerinin sivil mahkemelerce yargılanacağına işarettir.²⁶⁰

Referandum kapsamında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ile ilgili düzenlemeler de bulunmaktadır. HSYK’nin yapısında değişiklikler yapılmış ve üyelerin nitelikleri, üye sayısı, seçilme usulü ve görev sürelerinde düzenlemeye gidilmiştir.²⁶¹ Yeni oluşumunda yüksek yargının ağırlığı kırılmıştır. İlk derece mahkemelerin de adil biçimde temsil imkanı ile daha çoğulcu bir yapıya ulaşan Kurul, Avrupa’daki yüksek yargı örneklerinin seviyesine yaklaşmıştır.²⁶² 18 Aralık 2010 tarihinde de Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, Anayasa değişikliklerine paralel bir şekilde yenilenmiştir.²⁶³

²⁵⁵ <http://www.haberturk.com/polemik/haber/531673-bdp-neden-boykot-ediyor> (erişim tarihi: 14.04.2016)

²⁵⁶ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/iste-referandumun-resmi-sonuclari-1020362/> (erişim tarihi: 14.04.2016)

²⁵⁷ Akgül-Açıkmeşe ve Hisarhoğlu, 2013: 114

²⁵⁸ Hakyemez, 2012: 35

²⁵⁹ Akgül-Açıkmeşe ve Hisarhoğlu, 2013: 122

²⁶⁰ Hakyemez, 2012: 24

²⁶¹ Siyasi Reformlar I. No: 4: 22

²⁶² Hakyemez, 2012: 33

²⁶³ Siyasi Reformlar I. No: 4: 27

Referandum kapsamında en çarpıcı değişiklik ise 12 Eylül 1980 Darbesi'ni gerçekleştiren "Milli Güvenlik Kurulu" üyelerinin yargılanmasını engelleyen Anayasa'nın "Geçici 15. maddesinde" gerçekleşmiştir. 1980 Darbesi'nin 30 yıl dönümünde geçici maddenin kaldırılmasıyla MGK üyelerinin yargılanmasının yolu açılmıştır. Aslında sembolik bir adım olarak nitelendirilebilecek bu değişiklik, gecikmiş olan yargılamanın önündeki engeli kaldırmıştır.²⁶⁴

Referandum kapsamında, Anayasa'nın "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı 20. maddesinde düzenleme yapılmış ve bireysel verilerin korunması, bireyin bu veriler hakkında bilgilendirilmesi ve bu verilerin kullanılmasına dair bilgi edinmesi hakkında değişiklikler yapılmıştır.²⁶⁵ Ayrıca insan hakları ihlallerinin daha kısa sürede ve yargı sürecini beklemeden önlenmesi amacıyla Anayasa'nın 74. maddesine ek yapılarak bireylerin Kamu Denetçisine doğrudan başvurma hakkı getirilmiştir.²⁶⁶

2010 Anayasa değişikliği ile önemli düzenlemeler getirilmiştir. Ağırlıklı olarak yargı alanında gerçekleşen düzenlemeler ile daha demokratik bir sistem oluşturulmak istenmiş ve özellikle askeri yargının gücü kırılmaya çalışılmıştır. AKP'nin AB yolunda sık sık söylediği değişim ve dönüşüm hedefine dair başka bir adım daha atılmıştır. Her ne kadar sembolik bir hareket özelliği taşısa bile "Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin" kaldırılması ve MGK üyelerine yargı yolu açılması, referandum kapsamında bir diğer dikkat çekici değişikliktir.

60. Hükümet döneminde, Türkiye'nin AB'den sorumlu kurumlarına dair yasal çerçeveler kapsamında değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişimlerden en dikkat çekenini ise "başmüzakereci" pozisyonunda karşımıza çıkmaktadır. Egemen Bağış, 8 Ocak 2009 tarihinde koltuğa Ali Babacan'dan devralmıştır. Bu değişim bir diğer önemli yanı ise, "katılım müzakerelerinin başlamasından beri ilk kez tam zamanlı bir AB Başmüzakerecisi atanmış" olmasıdır. Bunun yanında 10 Ocak 2009 tarihinde ABGS, Dışişleri Bakanlığı'ndan alınıp Başbakanlığa bağlanmıştır. Ayrıca 24 Ocak 2009 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un RG'de yayınlanıp yürürlüğe girmesiyle, ABGS'nin sorumlulukları ve personel sayısı artırılmış ve ABGS'ye yeni bir Genel Sekreter atanmıştır. Siyasi reformların ve uyum sürecinin takibini daha etkin yapabilmek adına ABGS ile koordine

²⁶⁴ Hakyemez, 2012: 26

²⁶⁵ Siyasi Reformlar II. No: 5: 18

²⁶⁶ Hakyemez, 2012: 29-30

çalışacak olan Siyasi İşler Alt Komitesi (SİYAK) kurulmuştur.²⁶⁷ Bu kurumsal değişimin yanında, sosyal sorunların çözümünde etkinlik amacıyla 2011 senesinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı da kurulmuştur.²⁶⁸

60. Hükümet döneminde en dikkat çekici mevzuat değişikliklerinden bir kısmı “yargı” alanında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun (23.07.2008), Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (23.07.2008), Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (30.06.2010), Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (03.04.2011) maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca Tanık Koruma Kanunu (05.01.2008) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu (01.10.2011) ile 24 Ağustos 2009 tarihinde yayınlanan Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe girmiştir.²⁶⁹

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin (06.11.2009) yayınlanması ile önemli bir değişiklik yapılmıştır ve yönetmeliğin 6. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

“Ziyaret esnasında görüşmelerin Türkçe yapılması esastır. Ancak, hükümlü veya tutuklunun Türkçe bilmemesi veya görüşeceğini bildirdiği yakınının Türkçe bilmediğinin beyan edilmesi halinde, Türkçeden başka bir dilde konuşmanın yapılmasına izin verilir ve konuşma kayda alınır.”²⁷⁰

Bu bağlamda cezaevlerinde bulunan hükümlülerin yakınları ile kendi anadillerinde görüşme yapabilmeleri sağlanmıştır.²⁷¹ Böylelikle bazı sebeplerden ötürü Türkçe bilmeyen kişilerin mağduriyeti önlenmiştir.

Bunun yanında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Dernekler Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’nda değişiklikler yapılmış, cezalar hafifletilmiştir.²⁷² Ayrıca yargının yükünü hafifletmek amacıyla 2 Haziran 2011 tarihli Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararı ile istinaf mahkemelerinin, 2012 senesinin Eylül ayında faaliyete geçmesine karar verilmiştir.²⁷³

²⁶⁷ Siyasi Reformlar I. No: 4: 10-11

²⁶⁸ Siyasi Reformlar II. No: 5: 50

²⁶⁹ Siyasi Reformlar I. No: 4: 21-24

²⁷⁰ Siyasi Reformlar II. No: 5: s. 31

²⁷¹ Hakyemez, 2012: 37

²⁷² Siyasi Reformlar II. No: 5: 37

²⁷³ Siyasi Reformlar I. No: 4: 23

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde karşısına çıkan en büyük sorunlardan birisi de Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesidir. 8 Mayıs 2008 tarihinde bu maddede değişiklik yapılmıştır. TCK 301. maddesinin başlığı “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama” olarak değiştirilmiştir. Cezanın üst sınırı düşürülmüş ve adli soruşturma başlatılabilmesi Adalet Bakanlığı'nın iznine bırakılmıştır.²⁷⁴ TCK 301. maddesi kaldırılmamış olsa bile değişikliğe uğramıştır.

60. Hükümet dönemindeki yasal değişimlerden bazıları kamu alanını kapsamaktadır. Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (06.03.2008), İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (25.07.2008) ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (04.03.2010) maddelerinde değişiklikler yapılmıştır.²⁷⁵ Buna ek olarak İçişleri Bakanlığı tarafından 24 Ekim 2007 tarihinde “Türk Polis Etik İlkeler Rehberi (Etik Kod)” yayınlanmış²⁷⁶ ve 4 Şubat 2010 tarihinde askerin, polisin yeterli olmadığı durumlarda toplumsal olaylara müdahil olabilmesini sağlayan “Emniyet, Asayiş, Yardımlaşma Protokolü (EMASYA)” yürürlükten kaldırılmıştır.²⁷⁷ Ayrıca devletin mali saydamlık esası çerçevesinde Sayıştay Kanunu (19.12.2010) yürürlüğe girmiştir.²⁷⁸

1935 tarihli Vakıflar Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve 27 Şubat 2008 tarihinde yeni Vakıflar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bunun yanında Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla (27.04.2009) ile 1 Mayıs tarihinin “Emek ve Dayanışma Günü” kapsamında tatil olmasına karar verilmiştir. Ayrıca 18 Şubat 2009 tarihinde Dernekler Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır.²⁷⁹ Vakıflar Kanunu, bu bölümün başında da belirtildiği gibi, AP Türkiye raportörü Oomen-Ruijten tarafından da değiştirilmesi belirtilen bir konudur ve yerinde bir karardır.

60. Hükümet döneminde “yolsuzlukla mücadele” kapsamında önemli yasal değişimler gerçekleştirilmiştir. “Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları hakkında Yönetmelik” 14 Aralık 2007 tarihinde çıkartılmıştır. Malî Suçlarla Mücadele

²⁷⁴ Siyasi Reformlar II. No: 5: 29-30

²⁷⁵ Siyasi Reformlar I. No: 4: 15-16

²⁷⁶ Siyasi Reformlar II. No: 5: 11

²⁷⁷ <http://www.ntv.com.tr/turkiye/emasya-nedir.zLPkIh6QREK-3MKpa0JilQ> (erişim tarihi: 14.04.2016)

²⁷⁸ Siyasi Reformlar I. No: 4: 32

²⁷⁹ Siyasi Reformlar II. No: 5: 38

Koordinasyon Kurulunun yetkileri ile çalışma usul ve esasları düzenlenmiştir. Ayrıca suç gelirlerinin aklanmasının ve terörün finansmanının önlenmesi konusunda 9 Ocak ve 16 Eylül 2008 tarihlerinde yasal düzenlemeler yapılmıştır.²⁸⁰

AB'ye tam üyelik sürecinde giderilmesi gereken önemli sorunlardan birisi de “kadın-erkek eşitliği” konusundaki eksikliklerdir. Bu Hükümet döneminde konuya dair özellikle “istihdam eşitsizliğinin” azaltılmasına dair yasal düzenlemeler bulunmaktadır. 25 Mayıs 2010 tarihinde “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” konulu Başbakanlık Genelgesi yayınlanmış ve genelge kapsamında “Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu” oluşturulmasına karar verilmiştir.²⁸¹

Milletlerarası hukuk konusunda yeknesaklık amacıyla da düzenlemeye gidilmiştir. 12 Aralık 2007 tarihinde “Milletlerarası Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiş ve “yabancılaşma unsuru taşıyan özel hukuka ilişkin işlem ve ilişkilerde uygulanacak hukuk, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi, yabancı kararların tanınması ve tenfizi düzenlenmiştir”.²⁸²

Azınlık hakları kapsamında “Türkçeden farklı dil ve lehçelerde” yayın yapılması amacıyla yasal değişiklik gerçekleştirilmiştir. “Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Reklam Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 31 Ocak 2009” tarihinde ve “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” 13 Kasım 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁸³

60. Hükümet'in son dönemlerinde selefi Hükümetlerdeki reform paketlerinin bir benzeri "yargı alanında" başlanmıştır. Diğer bir ifade ile sonraki Hükümet tarafından da devam ettirilecek olan "yargı reformu paketlerinden" birincisi yayınlanmıştır. Asıl ismi "Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" olan fakat “Birinci Yargı Paketi” olarak bilinen reform paketi RG’de 14 Nisan 2011 tarihinde yayınlanmıştır. 33 madde ve 4 geçici maddeden oluşmaktadır. Toplamda ise 17 kanunda değişiklik getirmiştir. “Kanunun gerekçesinde, “devlet hizmetlerinin ve adaletin hızlandırılmasını, süratli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütülmesini sağlamak,

²⁸⁰ Siyasi Reformlar I. No: 4: 30

²⁸¹ Siyasi Reformlar II. No: 5: 49

²⁸² Siyasi Reformlar I. No: 4: 21

²⁸³ Siyasi Reformlar II. No: 5: 71

mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve yargılama faaliyetinde zaman ve emek kaybını önlemek” amacıyla hazırlandığı belirtilmiştir.²⁸⁴

60. Hükümet dönemi, mevzuat düzenlemeleri kapsamında hareketli bir dönemdir. Özellikle iki önemli Anayasa değişikliği de referandum üzerinden gerçekleştirilmiştir. AKP'nin AB'ye katılım yolundaki değişim ve dönüşüm söylemlerine paralel bir süreç geçilmiştir.

3.4.3 60. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri

AKP'nin 60. Hükümet dönemi başlamadan hemen önce ve Hükümet dönemi boyunca birtakım gelişmeler ve çabalar, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yakınlaşma yaratmıştır. Fakat bu yakınlaşma sonucunda elle tutulur ilerleme kaydedilmemiştir. Bu duruma özellikle Kıbrıs meselesi üzerinden AB Konseyi'nin aldığı kararlar fasılların dondurulması ve geçici olarak kapatılmasına engel koyulması temel etken olarak düşünülebilir.

2007 seçimlerini takiben Türkiye'nin AB ile ilgili reformlarda aksamalar başlamış ve AKP'nin süreç hakkındaki samimiyeti kanaat önderleri tarafından sorgulanması durumuyla karşı karşıya kalınmıştır. Fakat bu olumsuz tabloya rağmen Türkiye'nin hem ekonomi konusundaki dengeli durumu hem de değişim ve dönüşüm kapsamındaki çabalar, AB'nin Türkiye'ye duyduğu güven ve verdiği destek konusunda düşüşe izin vermemiştir.²⁸⁵

AKP'nin yüzleştiği iç politikadaki ilk sorun 59. Hükümet döneminin sonunda başlamış ve 60. Hükümet'e kadar uzanmıştır. 27 Nisan 2007 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlık seçiminin ilk turunda AKP'nin adayı Abdullah Gül, oylamaya katılan 361 milletvekilinin 357'sinin oyun almıştır. Fakat CHP, TBMM Genel Kurulunda seçime katılan vekil sayısının 367'den az olduğu için Anayasa Mahkemesi'ne seçimlerin ilk turunun iptali için başvuru yapmıştır. Aynı akşam Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden yayınlanan bir bildiri ile süreç daha gergin bir hal almıştır. Bildiride şu ifadeler dikkat çekmektedir:²⁸⁶

“Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftar ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin

²⁸⁴ Karakaya ve Özhaş, 2013: 9

²⁸⁵ Hiç-Gencer, 2011: 11

²⁸⁶ Yıldız, 2010: 160

olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.”²⁸⁷

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu tavrını Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç “aba altından sopa göstermek”²⁸⁸ olarak yorumlamıştır. TSK'nın tutumunu eleştiren bir açıklama da dönemin AB Genişleme Sorumlusu Olli Rehn tarafından yapılmıştır. Rehn, açıklamanın zamanlamasını şaşırtıcı bulmuştur ve TSK'ye demokratik sürece saygı duyması tavsiyesinde bulunmuştur.²⁸⁹

Temmuz 2007 seçimleri sonrasında kurulan 60. Hükümet döneminde Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığına adaylığını, AKP haricinde MHP ve DTP tarafından da desteklenmiş ve Abdullah Gül, 28 Ağustos 2007 tarihinde TBMM'de yapılan oylama sonucundan Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁹⁰ 29 Ağustos 2011 tarihinde de tartışmalara sebep olan Genelkurmay Bildirisi siteden kaldırılmıştır.²⁹¹

AB, Türkiye'de gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı krizine karşı bir tutum almıştır ve AKP'nin yanında saf tutmuştur. AKP'nin AB'ye tam üyelik sürecindeki “değişim ve dönüşüm” yaklaşımı gibi Cumhurbaşkanlık krizi sürecindeki demokratik söylemleri de AB değerlerine uygun düşmüştür. Böylelikle bu kriz, AKP ile AB'yi bir kere daha yaklaştırmıştır.

Genelkurmay bildirisinin daha etkisi geçmeden AKP için yeni bir sorun belirmiştir. 14 Mart 2008 tarihinde Yargıtay Başsavcısı “irticai faaliyetler” sebebiyle AKP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapmıştır. Bu olay karşısında AB cephesinden AKP'ye destek hamlesi gelmiştir.²⁹² AB Genişleme Sorumlusu Olli Rehn, bu karar karşısında "AKP'nin kapatılmasını haklı gösterecek bir sebep göremiyorum" ifadesini kullanmıştır. İddianamenin kabulünü, "değişiklik gerektirebilen sistemik bir hata" olarak yorumlamış ve Anayasa'yı işaret etmiştir. Rehn, siyasi konuların mahkemede değil parlamentoda ve demokratik yollarla tartışılması gerektiğini belirtmiş ve hükümete "Türk demokrasisinde sorunlara yol açan hükümlerin gözden geçirilmesi"²⁹³ tavsiyesinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanlık krizinin ardından gelen “parti kapatma krizi” Türkiye ile AB'yi biraz daha yaklaştırmıştır. Özellikle

²⁸⁷ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/04/printable/070428_eu_turkey.shtml (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁸⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/arinc-otur-oturdugun-erde-16780550> (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁸⁹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602661.stm> (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁹⁰ Balıkcı, 2013: 60-61

²⁹¹ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/664220-postmodern-darbeye-son-darbe> (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁹² Hiç-Gencer, 2011: 11-12

²⁹³ <http://www.hurriyet.com.tr/kapatma-davasina-abden-tepki-8588940> (erişim tarihi: 15.04.2016)

AKP seçmeninin nezdinde AB'ye olan güvende artış gerçekleşmiştir.²⁹⁴ Bunun yanında, Olli Rehn'in açıklamasından, Türkiye demokrasisinin mevzuat hususunda eksiklik olduğu ve yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğu yorumu çıkarılabilmektedir. AKP'nin vurguladığı değişim ve dönüşüm sürecinin, AB süreci ile uyumlu olduğu da gözlemlenebilmektedir.

2008 yılı, Türkiye için AB ile yakınlaşma özelliği taşımaktadır. Öncelikli olarak Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 17 Ocak 2008 tarihinde Mısır ziyareti dönüşünde yaptığı açıklamada "Türkiye'nin bir numaralı önceliği AB'ye üyelik sürecidir. Şunu söyleyebilirim ki 2008, Türkiye için AB yılı olacak" ifadesini kullanmıştır. Bunun yanında, "Tabii ki bizim Arap âlemiyle ilişkilerimiz AB'ye üyelik sürecinin bir alternatifi değil. Zaten tüm taraflar da bunun farkında" ifadesi ile AB konusundaki kararlılığı vurgulamıştır.²⁹⁵ Cumhurbaşkanı Gül'ün "2008 AB yılı" açıklamasını destekler bir şekilde "9 Mayıs Avrupa Birliği Günü" resepsiyonu Çankaya Köşkü'nde yapılmıştır. Resepsiyonda, sadece siyasiler değil, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) başkanları, Hak-İş ve Kamu-Sen sendikalarının başkanları, AB üyesi ülkelerin büyükelçileri, bazı televizyon ve gazetelerin temsilciler ile bazı sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de bulunmuştur.²⁹⁶

2008 senesinin Mart ayında 100'ü aşkın kanaat önderinin imzalamış olduğu "Hükümet'i Göreve Çağırıyoruz" başlıklı bildiri yayınlamıştır. Bildirinin son cümlesinde dikkat çeken "Eğer AB üyeliği hedefini gerçekten benimsiyorsanız, bunu kanıtlamanın tam zamanıdır. Sözünüzü tutun, 2008'i ve takip eden yılları birer AB yılı yapın" çağrısı beklentinin seviyesini göstermektedir. Bu bildiriye takiben 10 Nisan tarihinde Abdullah Gül tarafından yapılan "millet olarak reform sürecinde ara vermeksizin koşar adım gitmemizi tavsiye ediyorum" açıklama AB konusundaki kararlılığa işaret etmektedir.²⁹⁷

60. Hükümet süresinde AB beklentisi yüksek tutulmuştur. Hükümetin yasal dönüşüm konusunda çabaları ve iç politika gelişmeleriyle AB-Türkiye yakınlaşması, beklentilerin yükselmesinde bir sebep olarak görülebilir. Fakat AB ile müzakerelerde fasılların açılması ile beklentiler aynı ritimde gerçekleşmemiştir. Bu Hükümet süresince, Trans-Avrupa Ağları,

²⁹⁴ <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=siyaset&ArticleID=515294&Date=10.04.2008> (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁹⁵ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244746> (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁹⁶ <http://www.milliyet.com.tr/koskte--avrupa-gunu--resepsiyonu/siyaset/siyasetdetay/09.05.2008/525760/default.htm> (erişim tarihi: 15.04.2016)

²⁹⁷ Karluk, 2008: 289-290

Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Şirketler Hukuku, Fikri Mülkiyet Hukuku, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Bilgi Toplumu ve Medya, Vergilendirme, Çevre ile son olarak Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı fasılları –toplam dokuz fasıl- müzakerelere açılmıştır.²⁹⁸ AB Konseyi kararından ötürü hiçbir fasıl geçici olarak kapatılmamıştır.

60. Hükümet döneminde “azınlıklar konusunda” önemli gelişmeler görülmüştür. 26 Haziran 2008 tarihinde RG’de yayınlanan “Türkiye Radyo Ve Televizyon Kanunu İle Radyo Ve Televizyonların Kuruluş Ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile TRT bünyesinde “farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilmenin” önündeki engeller kalkmıştır. Bu kararı takiben, Kürtçe televizyon yayını için TRT 6 kanalı 01.01.2009 tarihinde, Kürtçe ve Ermenice radyo yayını ise tarihinde 1 Nisan 2009 tarihinde yayına başlamıştır. Ayrıca üniversiteler bünyesinde farklı dil ve lehçeler ile ilgili uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bakanlar Kurulunun kararının 1 Aralık 2009 tarihinde RG’de yayınlanması ile Mardin Artuklu Üniversitesi’nde “Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü” kurulmuştur. 22 Aralık 2010 tarihinde YÖK Yürütme Kurulu kararı ile Muş Alparslan Üniversitesi’nde “Kürt Dili ve Edebiyat Bölümü” kurulmasına karar verilmiştir. 26 Ocak 2011 tarihinde ise YÖK Yürütme Kurulu tarafından alınan benzer bir karar ile aynı bölümün Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde de açılması uygun görülmüştür.²⁹⁹ Benzer bir şekilde, azınlıkların kültür ve sanat faaliyetlerinin korunması ve geliştirilmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Kürt edebiyatçı ve ozan Ahmed-i Hani’nin “Mem-u Zin” adlı eserinin tıpkı basımı, latin harflerine aktarılmış hali ve Türkçe çevirisi ile yayımlanmıştır. Böylelikle ilk kez Kürtçe bir eser Bakanlık tarafından Türkçeye çevrilmiştir.³⁰⁰

2009 yılında 60. Hükümet inisiyatif olarak Türkiye’de büyük tartışmalara yol açan bir süreç başlatmıştır. “Demokratik Açılım” ismiyle tanınan bu süreç Kürt sorununun çözümünü amaçlamaktadır. Bu konuya dair ilk işaret Kürt sorunuyla ilgili “önümüzdeki günlerde çok iyi şeyler olacağını söyleyen”³⁰¹ Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından verilmiştir. Bu açıklamayı takiben Erdoğan’ın 23 Temmuz 2009 tarihinde konuyla ilgili önemli bir açıklama yapmıştır:

“Kürt açılımı ile alakalı olarak gündeme getirilen konu bizim iktidarımız süresinde ele aldığımız bir meseledir. (...) Buna ister ‘Kürt sorunu’ deyin, ister ‘Güneydoğu sorunu’ deyin, ister ‘Doğu sorunu’ deyin,

²⁹⁸ <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65> (erişim tarihi: 16.04.2016)

²⁹⁹ Siyasi Reformlar II. No: 5: 71-72

³⁰⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/ilk-kez-kurtce-bir-eser-cevrildi-16423603> (erişim tarihi: 16.04.2016)

³⁰¹ <http://www.hurriyet.com.tr/gulden-iran-yolunda-onemli-aciklamalar-11179281> (erişim tarihi: 16.04.2016)

isterse yine son olarak adlandırılan 'Kürt açılımı' diyelim, ne dersek diyelim, bunun üzerinde bir çalışmayı başlattık."³⁰²

Bu açıklamadan sonra konuyla ilgili ciddi tartışmalar gerçekleşmiştir. Özellikle dönemin Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ tarafından "Zafer Haftası" kapsamında yaptığı açıklama askerinin ve bazı kesimlerin konuya dair bakışını göstermektedir:

"Anayasa'nın değiştirilmesi teklif bile edilemez olan 3'üncü maddesinde ifade edildiği gibi "Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçe'dir." Türk Silahlı Kuvvetleri, ATATÜRK tarafından bizlere emanet edilen ve Anayasa'nın 3'üncü maddesinde de belirtildiği şekilde; Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet ve üniter-devlet yapısının korunmasında taraftır ve taraf olmaya da devam edecektir."³⁰³

Üniter ve ulus devlet kavramı ile dil üzerinden kaygılarını belirten Başbuğ, konuya dair hassasiyetini de vurgulamıştır. Bu kaygıları haklı çıkartırcasına gerçekleşen bir olay ile bu süreç askıya alınmıştır. 34 PKK'lı (Kürdistan İşçi Partisi) teslim olmak için Habur Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yapmış ve Diyarbakır'a doğru yola çıkmıştır. Bu yolcuğun "gövde gösterisi" şekline dönüştürülmesi, başta muhalefet olmak üzere, toplumun büyük bir kesiminin tepkisini çekmiştir.³⁰⁴ Tepkinin tırmanması da sürecin bu ayağının işleyişine zarar vermiştir.

Demokratik açılım süreci kapsamında başka girişimler de olmuştur. 10 Aralık 2009 tarihinde Devlet Bakanı Faruk Çelik başkanlığı altında, İstanbul'daki "Roman vatandaşlara" yönelik çalıştay düzenlenmiştir.³⁰⁵ Bu bağlamda Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde, roman vatandaşların kültürel yaşamlarını incelemek ve sorunları tespit ederek çözüm araçlarını geliştirmek amacıyla "Romanlar Araştırma ve Uygulama Merkezi" kurulmasına karar verilmiştir.³⁰⁶

Benzer bir şekilde, Türkiye'deki Alevi vatandaşların taleplerini ve sorunlarını incelemek amacıyla yine Faruk Çelik başkanlığında 28-30 Ocak 2010 tarihleri arasında çalıştaylar düzenlenmiş ve nihai rapor 2011 senesinin Mart ayında açıklanmıştır. 60. Hükümet

³⁰² <http://www.milliyet.com.tr/-soz-ola--kestire-basi--/siyaset/siyasetdetay/23.07.2009/1120538/default.htm> (erişim tarihi: 16.04.2016)

³⁰³ <http://www.turkishnews.com/tr/content/2009/08/31/genelkurmay-baskani-orgeneral-ilker-basbugun-zafer-haftasi-mesaji/> (erişim tarihi: 16.04.2016)

³⁰⁴ <http://www.milliyet.com.tr/habur-dan-diyarbakir-a-govde-gosterisi/gundem/gundemdetay/21.10.2009/1152997/default.htm> (erişim tarihi: 16.04.2016)

³⁰⁵ Siyasi Reformlar II. No: 5: 62

³⁰⁶ <http://www.milliyet.com.tr/ilk-kez-bir-turk-universitesinde-roman-arastirma-merkezi-kurulacak/yasam/sondakikaarsiv/26.03.2010/1215796/default.htm> (erişim tarihi: 16.04.2016)

döneminde Türkiye’de azınlıkların demokratik haklarının geliştirilmesi amacıyla, farklı inanç gruplarının temsilcileriyle ortak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da 12 Şubat 2010 tarihinde farklı inanç gruplarının temsilcileri ile bir toplantı yapılmıştır. Ayrıca farklı dinler arası hoşgörü diyaloglarının geliştirilmesi bakımından gelişmeler de olmuştur. 15 Ağustos 2010 tarihinde Trabzon’un Maçka ilçesinde uzun yıllardan beri kapalı olan tarihi Sümela Manastırı’nda ayin yapılmış ve ayini Fener Rum Patriği Barthelemous yönetmiştir. Bunun yanında, Van’ın Akdamar Adası’ndaki Surp Haç Ermeni Kilisesi’nde 19 Eylül 2010 dini ayin gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yine Patrik Barthelemous tarafından bu sefer İzmir’in Çeşme ilçesinde 88 yıl önce kilise olan Pazar Yeri Camii’nde bir ayin yapılmıştır.³⁰⁷ Farklı dinler arasında diyalogların güçlendirildiği bu süreç, Türkiye için de büyük sorun olarak görülen azınlık hakları hususunda AKP’nin iyi niyetini ve hassasiyetini göstermektedir.

60. Hükümet dönemi iç politika kapsamında hareketli bir süreç yaşamıştır. Cumhurbaşkanlığı krizi ve parti kapatma davasıyla gerilen ortam, Demokratik Açılım kapsamında Habur kapısından PKK’lıların girişi ile daha da tırmanmıştır. Fakat bu gelişmelerin diğer tarafında AKP ile AB arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Yine de bu gelişen ilişkiler Türkiye’nin AB müzakerelerinde kendini göstermemiştir. Zamanla yavaşlayan müzakere süreci Türkiye için olumsuz bir görüntü sergilemektedir.

3.4.4 60. Hükümet Dönemi Avrupa Birliği ve Dış Politika Gelişmeleri

Birlik içerisinde 4-7 Temmuz 2009 tarihleri arasında düzenlenen Parlamento milletvekili seçimleri düzenlenmiştir. Seçimlerin Türkiye açısından sonuçları olumsuz olarak adlandırılabilir. Çalışmanın önceki bölümünde de belirttiğimiz gibi, AB içerisinde sağ eğilimli partiler, Türkiye’nin üyeliğine olumsuz bir bakışa sahiptir. Bu seçim sonucunda da merkez sağ ve aşırı sağ partilerin, başta Almanya, Fransa ve Avusturya gibi Türkiye’nin üyeliğine karşı bir tutum sergileyen ülkelerde ve AB genelinde başarılı bir sonuç aldığı görülebilmektedir.³⁰⁸ Bu durum AB genelinde Türkiye yaklaşımı için olumsuz havanın artacağı ihtimalini güçlendirmektedir.

AB üye ülkelerinin siyasileri tarafından, özellikle "Türkiye'nin doğuya kayması" durumu ile karşılaşılma ihtimalinin başladığı bu dönemde, Türkiye yanlısı açıklamalar da bulunmaktadır. İtalya Dışişleri Bakanı'nın 2010 senesinde AB üye ülkeleri dışişleri bakanları

³⁰⁷ Siyasi Reformlar II. No: 5: 41-43

³⁰⁸ Samur, 2010: 158

toplantısında söylediği "AB'nin Türkiye'yi kaybetme lüksü yok" açıklamasını bu durumu destekler niteliktedir. Benzer bir şekilde, AB Genişleme Sorumlusu Stefan Füle, 8 Mart 2011'de Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada "Türkiye'nin AB'ye ihtiyacı var ve AB'nin de Türkiye'ye ihtiyacı var. Bu denge değişmedi. Türkiye, Avrupa Birliği için anahtar bir oyuncu ve öyle de kalacak" ifadesini kullanmıştır. Benzer şekilde, İngiltere Devlet Bakanı Lord David Howell, Türkiye için "Türkiye'nin katılımı AB tarihinde bir dönüm noktası olacak. Eğer Türkiye Birliğe dâhil olmazsa, bu AB adına tarihî bir hata olacaktır. Böyle bir sonuç bütün dünyanın gözünde AB'nin kabiliyetlerini sınırlayacak ve tahrip edecektir" açıklamasını yapmıştır.³⁰⁹ Türkiye'nin "AB'den uzaklaşma" olarak nitelendirilebilecek bir eğilimde olduğu tartışmaları bu Hükümet döneminde başlamıştır ve özellikle 61. Hükümet döneminde ciddi şekilde dile getirilmiştir. Çalışmanın bir sonraki kısmında bu konuya değinilecektir.

2006 senesinde AB Konseyi ve 2007 senesinde Fransa'nın aldığı kararın ardından Kıbrıs Rum kesimi de 2009 senesinin Aralık ayında 6 faslın (İşçilerin Serbest Dolaşımı, Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, Eğitim ve Kültür ve Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası) müzakerelere açılmasına tek taraflı blokaj koymuştur.³¹⁰ GKRY'nin bu kararı, zaten çıkmaza doğru giden Türkiye'nin AB müzakerelerinde yeni bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

60. Hükümet döneminde, AB Konseyi Dönem Başkanlıkları bazında beklentiler bulunmaktadır. Bu Hükümet döneminde 1 Temmuz 2008 tarihinde Dönem Başkanlığı'nı devralan Fransa'nın Başkanlığı döneminde beklenti düşük tutulmuştur. Fakat özellikle 2010 yılının ilk altı aylık sürecinde Dönem Başkanlığı'nın Türkiye'nin üyeliğine olumlu bakan İspanya'ya geçmesi beklentilerin yükseldiği bir süreci başlatmıştır. Müzakere sürecinde dört başlığın açılması hedeflenmiş; fakat tek başlık ile dönem geçilmiştir. Ardından gelen Belçika Dönem Başkanlığı dönemi de özellikle Belçika'nın "hükümet krizi" ile Türkiye-AB ilişkileri, beklenin altında ilgi ile sonuçlanmıştır. 60. Hükümet'in son döneminde AB dönem Başkanlığı Macaristan'a geçmiştir. Bu dönem de, Türkiye-AB ilişkileri yerine AB'nin "birlik olma sorunu" odağında geçirilmiştir.³¹¹

³⁰⁹ Yanarışık, 2014: 28-30

³¹⁰ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 12

³¹¹ Yılmaz-Elmas, 2013: 3-6

Bir önceki Hükümet döneminde başlayan ve etkisi 60. Hükümet'e de uzanan önemli bir tartışma konusu da bulunmaktadır. Alman Şansölyesi Merkel tarafından ortaya atılan "imtiyazlı ortaklık" fikri bu Hükümet döneminde de tartışılmıştır.

2008 senesinin Şubat ayında 44. Münih Güvenlik Konferansı için Almanya'ya giden Başbakan Erdoğan, konferansın açılış konuşmasında imtiyazlı ortaklık ifadesini "siyaseten çok çirkin ifade" olarak betimlemiş ve "AB'nin ahde vefa anlayışına sığmamaktadır, uymamaktadır" şeklinde yorumlamıştır. Erdoğan, benzer ifadeleri 10 Şubat 2008 tarihinde Almanya Köln'de yaptığı mitingde de kullanmış ve imtiyazlı ortaklığın AB müktesebatında yer olmadığını vurgulamıştır. Erdoğan ile Merkel 8 Şubat 2008 tarihinde ortak bir basın toplantısında konuyla ilgili konuşmuştur. Merkel yaptığı imtiyazlı ortaklık teklifini görüş alışverişi yapmak olarak ifade etmiş ve Türkiye'nin "tam üyelik sürecine öngörülebilirlik kazandırmak" olarak tanımlamıştır. İmtiyazlı ortaklık tartışmasıyla ilgili Rıdvan Karluk da yorumda bulunmuş ve "Türkiye için dile getirilen 'özel statü', 'imtiyazlı ortaklık, 'güçlendirilmiş işbirliği' gibi modeller Ankara Antlaşması'nın ruhuna ve lafzına aykırıdır" ifadesi ile ahde vefa ilkesini işaret etmiştir.³¹²

İmtiyazlı ortaklık gibi tekliflere karşı net bir duruş sergileyen AKP Hükümeti ve konuya dair görüşünü belirtmiştir. 60. Hükümet programında "Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya gibi Avrasya'nın önemli aktörleriyle geliştirilen ilişkiler, Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile sahip olduğu bu kurumsallaşmış ilişkiler sisteminin hiçbir zaman bir alternatifi değildir"³¹³ beyanı bulunmaktadır. Ayrıca dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan "(...) tam üyeliği dışlayacak herhangi bir formülü kabul etmemiz mümkün değildir"³¹⁴ ve Başmüzakereci Egemen Bağış da "(...) bölgesel politikalar Avrupa Birliğine alternatif değildir"³¹⁵ açıklamalarıyla görüşlerini belirtmişlerdir.

Enerjiye duyulan bağımlılık özellikle AB üye ülkeleri için önemli bir sorundur. Bu enerji arzının sağlanması konusunda da Türkiye ile yakınlaşma görülmektedir. Hakan Mehmet Keskin, son on yılda AB-Türkiye ilişkilerine etkisi olan enerji sorununun, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda etkin olacak bir unsur olarak görmektedir. Enerji bağımlılığı her geçen gün artan

³¹² Karluk, 2008: 259-260

³¹³ "60. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

³¹⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 17.04.2016)

³¹⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 17.04.2016)

Birlik için enerjinin arzının güvenliğine dikkat çeken Keskin, AB ile Türkiye'nin işbirliğinin olduğu Nabucco Projesi'ne vurgu yapmaktadır.³¹⁶

60. Hükümet'in programında da Nabucco Projesi'ne yer verilmiş ve "Hazar Bölgesi ve Orta Doğu gaz rezervlerini Avrupa pazarlarına ulaştırmayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya, yani kısa adıyla NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin gerçekleşmesi için çabamız sürdürülecektir" şeklinde değinilmiştir.³¹⁷

İlk raporunu 59. Hükümet döneminde (06.09.2004) tarihinde yayınlayan Bağımsız Türkiye komisyonu, aynı üyeleriyle birlikte (Martti Ahtisaari, Kurt Biedenkopf, Emma Bonino, Hans van den Broek, Bronislaw Geremek, Marcelino Orejo, Michel Rocard ve Albert Rohan gibi siyasetçiler ile akademisyen Anthony Giddens) 60. Hükümet döneminde "Avrupa'da Türkiye: Kısır Döngüyü Kırma" (07.09.2009) isimli ikinci raporunu yayınlamıştır. Türkiye için "neredeyse 50 yıldır AB'ye ortak üye" ve AKP için "AB ile katılım müzakereleri sayesinde güven tazelemiş ve komşuları tarafından saygı gören" ifadesiyle bahseden raporda Hükümet için eleştiriler ve takdirler bulunmaktadır. Hükümet döneminde gerçekleştirilen reformlara atıf yapılan raporda, azınlıkların dilleri ve inançlarının korunması ve geliştirilmesi konusuna vurgu yapmıştır. İlk defa sadece AB konusunda çalışacak bir Başmüzakereci atanması, siyasilerin (Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Muhalefet Liderinin) Brüksel ziyaretleri ve yargıda sivilleşme gibi gelişmelere işaret edilen raporda ayrıca, raporun yayınlanmasından sonra mevcut Hükümet döneminde gerçekleştirilen, Anayasa değişikliği ve ombudsmanlık kurumu hakkında da çağrı yapılmıştır. Bunun yanında TCK 301. maddede yapılan değişiklik takdir edilmiş fakat yeterli bulunmamıştır. Azınlıkların kendi dillerinde yer isim verme ve bu dillerin kurumlar bazında da kullanılması hakkında da tavsiyede bulunulmuştur. Hükümet, gerçekleştirdiği reformlar konusunda takdir edilse bile iç politika sorunlarına fazla odaklandığı ve AB sürecinden uzaklaştığı için eleştirilmiştir. Raporda Kıbrıs sorununun çözümü için AB ve Türkiye'ye çağrıda bulunulmuştur. AB'ye özellikle "imtiyazlık ortaklık" veya "özel ilişki" gibi AB mevzuatında olmayan önerilerinden dolayı eleştiri yapılmış ve bu durum "çifte standart" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca enerji güvenliği konusuna da değinen raporda Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin sıkılaştırılması tavsiyesinde bulunulmuştur.³¹⁸

³¹⁶ Keskin, 2010: 362-368

³¹⁷ "60. Hükümet Programı". <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> (erişim tarihi: 13.04.2016)

³¹⁸ http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf (erişim tarihi: 17.04.2016)

Dış politika kapsamında gerçekleşen gelişmeler AKP'nin beklentilerini tamamen karşılamamıştır. Özellikle AB Konseyi Dönem Başkanlıkları süreçlerinden beklediği verimi alamamıştır. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda ortaya atılan "imtiyazlı ortaklık" kavramı ile ilgili AKP'nin karşı duruşu net bir biçimde devam etmiştir. AKP tarafından, AB'ye üyelik sürecinde enerji konusu ise yakınlaştırıcı bir etki taşımaktadır. Bunun yanında Bağımsız Türkiye Komisyonu raporunda da AKP'nin değişim ve dönüşüm süreci övgü olsa bile düzenlemelerde eksikliklere vurgu yapılması olumsuz bir durum yaratmaktadır.

3.4.5 Değerlendirme

Temmuz 2007 Genel Seçimlerinden zaferle ayrılan AKP 60. Hükümet'i tek başına kurabilme gücünü eline almıştır. Her ne kadar AKP'nin önceki seçime göre oy oranı yükselse bile özellikle MHP'nin ve bağımsız adayları ile DTP'nin meclise girmesi sebebiyle milletvekili sayısı önceki Meclis Dönemi'ne göre azalmıştır.

60. Hükümet'in kurulması ile AKP iki sorunla karşı karşıya kalmıştır. Önce Cumhurbaşkanı'nın seçimi sorunu ile yüzleşen AKP, muhalefetteki MHP ve DTP'nin desteği ile sorunu aşmış ve Abdullah Gül cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ardından Yargıtay Başsavcısı'nın AKP'nin kapatılması için dava açması ile ikinci bir sorunla karşılaşan AKP bu sorunu da aşmıştır. Bu iki sorun AKP ile AB'nin yakınlaşmasına yardımcı olmuştur.

60. Hükümet döneminde AKP'nin AB'ye karşı bakışında bir değişik dikkati çekmemektedir. Ancak özellikle söylemlerde olumsuz değişiklik olmadığı gibi olumlu anlamda da değişik görülmemektedir. Özellikle üyelik müzakerelerinin başlaması ile ilişkilerde gelişme beklenirken aksine söylemlerde ciddi bir değişiklik olmaması olumsuz bir havanın habercisi niteliğindedir.

AKP'nin her Hükümet döneminde vurgulanan değişim ve dönüşüm süreci bu hükümetin de gündeminde bulunmaktadır. Bu hususta özellikle 2007 ve 2010 Anayasa değişiklikleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında diğer mevzuat düzenlemeleri de bu Hükümet döneminde devam etmiştir. Ayrıca azınlık sorunlarının çözülmesi konusunda da adımlar atılmıştır. Demokratikleşme süreci olarak anılan süreç her ne kadar başarılı sonuçlanmasa bile atılan adım önemli bir hamledir. Bunun yanında özellikle Aleviler ve Romanların sorunları konusunda gerçekleşen çalıştaylar azınlıklar konusunda atılmış diğer önemli adımlardandır. Benzer bir şekilde dinler arası hoşgörü kapsamında da girişimlerde bulunulmuştur.

60. Hükümet döneminde AB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi adına da birtakım girişimlerde bulunulmuştur. İlk defa sadece AB ile olan ilişkilerden sorumlu bir Başmüzakereci atanmış, ABGS Başbakanlığa bağlanmış, ABGS ile koordineli çalışacak SİYAK kurulmuş ve ABGS'nin üye sayısı arttırılmıştır. Bunun yanında Cumhurbaşkanı Gül tarafından 2008 yılı AB yılı ilan edilmiştir. Fakat beklentinin yükseldiği bu dönemde bu girişimler istenildiği gibi sonuçlanmamıştır. AB ile müzakere sürecinde dokuz fasılda müzakerelere başlanmış fakat hiçbir fasıl kapatılamamıştır. Bunun sebeplerinin altında 2006 senesinde Avrupa Komisyonu tarafından alınan karar da bulunmaktadır. Ayrıca önceki Hükümet döneminde başlayan "imtiyazlı ortaklık" tartışması bu Hükümet döneminde de sürmüştür.

Genel anlamda 60. Hükümet dönemi beklentinin yüksek tutulduğu iç politikada AB'ye uyum sürecine dair adımların atıldığı fakat beklentiler tam olarak karşılanmadığı bir dönem olarak anılabilir. Özellikle AKP'nin söylem düzeyinde AB'ye olan ilişkinin seyrinin değişmemesi de hem olumlu hem de olumsuz bir niteliğe sahiptir. Çalışmanın devamında AKP'nin kurduğu 61. Hükümet incelenecektir.

3.5 61. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler

14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan ve ilk olarak 3 Kasım 2002 seçimleri ile Meclise giren AKP, 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimlere de favori girmiştir. AKP'nin üçüncü seçim maratonu olan 2011 seçimleri, 34 yıl sonra "erken" yapılmayan ilk genel seçimdir.³¹⁹ Bu seçimin bir diğer özelliği de propaganda yapılacak dil ve seçim sandığı ile ilgilidir. Haziran 2011 seçimlerinde Türkçe propaganda yapmak esas olarak görülmüştür fakat Türkçe dışındaki dillerde propandaya hapis cezası verilmeyecektir. Bunun yanında, tahta oy sandıkları tarihe karışmıştır ve artık dayanıklı sert plastikten yapılan şeffaf sandıklar bu seçim ile kullanılmaya başlanmıştır.³²⁰ Ayrıca Haziran 2011 seçimleri Türk siyasi tarihine de adını yazdırmıştır. Daha önce 2007 seçimlerinde %84.24 olan seçimlere katılım oranı 87.16 seviyesine yükselmiştir. Böylelikle 1999 Genel Seçimlerindeki katılım oranı aşılmış ve Haziran 2011 seçimleri Türk siyasi tarihindeki en yüksek katılım oranına sahip seçim olmuştur.³²¹ Çalışmanın önceki kısmında da belirttiğimiz gibi, 2007 senesinde yapılan referandum kararına göre bundan sonraki genel seçimler de beş değil dört yılda bir yapılacaktır.

³¹⁹ <http://www.haberturk.com/secim> (erişim tarihi: 19.04.2016)

³²⁰ <http://www.ntv.com.tr/turkiye/kurtce-propaganda-serbest,4tOZgP8DaUCzi36g8pIpXQ> (erişim tarihi: 19.04.2016)

³²¹ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/639219-secimde-bir-rekor-daha-kirildi> (erişim tarihi: 19.04.2016)

AKP için Haziran 2011 seçimleri, halk nezdinde meşruluğu bir kez daha güçlendirdiği bir seçim niteliğine sahiptir. Temmuz 2007 seçimlerinde Kasım 2002 seçimlerine göre oy oranını yükselten AKP, 12 Haziran 2011 seçimlerinde bu oranı daha da yükseltmiştir. Türkiye genelinde kullanılan oyların neredeyse yarısı diyebileceğimiz bir oranda, %49.95 oranında, oy alan AKP, iller bazında da rakiplerine büyük üstünlük sağlamıştır. Muhalefetteki partilerden CHP oylarını arttırmıştır; fakat MHP'nin oylarında düşüş yaşanmıştır. Milletvekili sayılarında Temmuz 2007 seçimlerine benzer bir durum yaşanmıştır. AKP, Türkiye genelinde oylarını arttırmış olmasına rağmen milletvekili sayısı önceki seçime göre azalmıştır. CHP'nin yükselen oy oranı ve MHP'nin düşen oy oranı milletvekili sayılarında da benzer etki yapmıştır. Haziran 2011 seçimlerinden sonra 24. Meclis döneminde AKP 326 milletvekili ile, CHP 135 milletvekili ile ve MHP 53 milletvekili ile temsil edilmiştir. Bağımsız adaylarla seçimlere giren BDP ise oy oranını ve milletvekili sayısını yükseltmiştir. BDP'nin Haziran 2011 seçimlerinde Türkiye genelindeki oyu %6.58 oranına, milletvekili sayısı ise 36 rakamına yükselmiştir.³²² Seçimlerin sonucunda da 6 Temmuz 2011 tarihinde 61. Hükümet AKP tarafından kurulmuştur.

AKP, halk nezdinde oylarını yükseltmiş fakat milletvekili sayısında düşüş yaşamıştır. Buna rağmen tek başına iktidara gelen partinin AB politikalarında büyük bir değişim beklenmemektedir. AB'ye tam üyelik hususundaki hevesli tutumu halk nezdinde yer edinen AKP için AB politikaları partinin kurucu yaklaşımlarının parçalarından biri özelliği de taşımaktadır. Çalışmanın mevcut kısmında AKP tarafından kurulan 61. Hükümet'in ve AKP'nin AB yaklaşımları değerlendirilecektir. Bunun yanında, Türkiye'nin AB'ye dair iç ve dış politika gelişmeleri ile AKP'nin konuya dair tutumu incelenecektir.

3.5.1 AKP ve 61. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği

AKP'nin gerek seçim propagandasında gerek 61. Hükümet gerekse Partili milletvekillerinin söylemlerinde AB'ye olan bakış seyrini bu Hükümet döneminde de korumuştur. Fakat bu durum biraz sıkıntılı bir hal almaktadır. AB ile müzakerelerin başlamasından sora ilerlemesi beklenen ilişkiler sabit bir seyir diye ifade edebileceğimiz bir halde sürdürülmektedir. Aslında geliştirilmesi gereken bu ilişkilerin aynı seyirde olması olumsuz bir durumdur.

³²² <http://www.hurriyet.com.tr/secim2011/> (erişim tarihi: 19.04.2016)

AKP iktidarının ilk yıllarında hem Parti programında, hem 58. Hükümet programında hem de seçim beyannamelerinde AB ile olan ilişkilere önemli yer verilmiştir. Sonrası Hükümet dönemlerinde ve seçim programlarında AB politikalarına önem ve öncelik artış göstermemiştir. AKP'nin belge ve söylemlerinde AB ilişkileri “göstermelik” bir havada sürdürülmektedir.³²³ Ayrıca bu bölümde de belirtileceği gibi, AB ile ilişkiler aynı retorik üzerinden devam etmektedir. Diğer bir ifade ile önceki hükümet dönemlerinde AB için sarf edilen cümleler aynı şekilde bu Hükümet döneminde de görülmektedir. İlerlemesi gereken ilişkilerin duraklama yaşadığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. 2002-2005 arasındaki hareketlilik bu Hükümet döneminde görülememektedir. Bunun sebepleri arasında iç ve dış politikada gelişmeler ve 2006 senesinde AB Konseyi kararı gösterilebilir.

AKP'nin seçim öncesi yayınladığı “Türkiye Hazır Hedef 2023” isimli seçim beyannamesinde ve 2023 Siyasi Vizyon belgesinde AB için ayrı bölümler açılmıştır. Fakat bu bölümlerde de selefi AKP Hükümetlerinin söylemlerinden farklı bir söylem bulunmamaktadır.

AKP'nin selefi üç hükümette sıkça vurgulanan AB'nin Türkiye için “stratejik hedef” olması bu Hükümet döneminde de tekrar etmiştir. AKP'nin seçim beyannamesinde AB'ye tam üyelik stratejik hedef olarak görülmüş ve AB'ye üyelik süreci atılan adımlar ile yeni bir dönem olarak anılmıştır.³²⁴ 2023 Siyasi Vizyon belgesinde ise “stratejik hedef” vurgusu yapılmış ve tüm engellere rağmen kararlılık içerisinde yola devam edileceği mesajı verilmiştir.³²⁵

61. Hükümet döneminde de AB politikalarının önemi değinilmiştir. 61. Hükümet döneminde yeni oluşturulan Avrupa Birliği Bakanlığı görevinde bulunan Egemen Bağış (6 Temmuz 2011 – 25 Aralık 2013 tarihleri arası) Türkiye'yi “daha güvenilir ve öngörülebilir” bir ülke yapacak olan AB sürecini “milli mesele” olarak görmektedir.³²⁶ AKP'li milletvekili Volkan Bozkır ise AB'ye katılım sürecinin “devlet politikası” olarak tanıtmaktadır.³²⁷ Benzer bir şekilde, AB'nin ekonomik gelişmişliğini işaret ederek vekil Halil Ürün AB'ye üyelik hedefinin “ulusal bir mesele” ifadesiyle belirtmiştir. Yine önceki Hükümetlerde olduğu gibi bu Hükümet döneminde de AB projesi, milletvekili Abdullah Çalışkan tarafından, “tarihimizin en önemli projesi” olarak görülmektedir.³²⁸

³²³ Çayhan ve Oğurlu, 2014: 65

³²⁴ Türkiye Hazır Hedef 2023, 2011: 276

³²⁵ 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya, 2012: 60

³²⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³²⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b037m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³²⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b023m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

61. Hükümet'in AB yaklaşımına dair selefi AKP Hükümetleri ile başka bir benzerlik de AB yolunda çağdaşlaşan ve modernleşen Türkiye yaklaşımındadır. Hükümet programında AB'ye katılım süreci “Cumhuriyetin kuruluşundan sonra en büyük modernleşme hamlesi”³²⁹ olarak tanıtılmaktadır. Benzer bir şekilde, Bakan Egemen Bağış da AB standartlarını işaret ederek “cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün hedef gösterdiği çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmak”³³⁰ ifadesini kullanmıştır. AKP'li vekil Mehmet Galip Ensarioğlu da AB süreci için “Türkiye'nin en büyük çağdaşlaşma ve modernleşme projesi”³³¹ tanımını yapmıştır.

AB'ye üyelik süreci AKP için aynı zamanda değişim ve dönüşüm için bir fırsat olarak görülmektedir. Önceki Hükümetlerde de sık sık vurgulanan bu tutum, 61. Hükümet'te de aynı nitelikte sürdürülmüştür. Hatta bu değişim ve dönüşüm sürecine verilen önemi hem AKP'nin seçim beyannamesi, Hükümet Programı ve yayınlanan 2023 Siyasi Vizyon belgesinde hem de milletvekillerinin söylemlerinde görebilmekteyiz. AKP'nin seçim beyannamesinde şu ifade kullanılmaktadır:

“Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, reformların gerçekleştirilmesinde destekleyici bir rol oynamaktadır. AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği düzenlemeler, bundan sonra da demokratik reformları şekillendirmeye devam edecektir.”³³²

61. Hükümet Programı'nda da AB'ye üyelik sürecinin demokratikleşme yolunda değişim için fırsat olduğu belirtilmiş ve şu ifadeler kullanılmıştır:

“Avrupa Birliği üyeliğini her şeyden öte ülkemizde temel hakların kurumsallaşması ve demokrasinin derinleşmesi olarak görüyoruz. Demokratikleşme yolunda attığımız adımlara yenileri ile devam edeceğiz. Bu çerçevede, mevzuatımızda yer alan tüm antidemokratik hükümleri tarayarak ortaya çıkaracağız.”³³³

AKP'nin önceki Hükümetlerinde vekiller tarafından yaşanan değişim ve dönüşüm sürecine yapılan benzetme bu dönemde de yapılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik tarafından yaşanan değişim süreci “sessiz devrim”³³⁴ olarak nitelendirilmiştir. Bakan Egemen Bağış da bu sürecin önemini “Bizim için Avrupa Birliği süreci, sonucundan çok daha önemli

³²⁹ “61. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil3/bas/b120m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³² Türkiye Hazır Hedef 2023, 2011: 28

³³³ “61. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil1/bas/b007m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

olan bir yoldur”³³⁵ ifadesiyle vurgulamaktadır. Vekil Halil Ürün Mecliste yaptığı konuşmada bu sürece verilen önemi “(...) (AKP), Avrupa Birliği müktesebatı çerçevesinde her türlü reformu öncelikli gündem maddesi olarak belirlemiş”³³⁶ açıklamasıyla belirtmiştir. AKP tarafından yayınlanan 2023 Siyasi Vizyonu’nda AB müktesebatı çerçevesinde gerçekleştirilen reformların ve düzenlemelerin “Günü kurtarmak için değil, Türkiye’nin ihtiyaçları”³³⁷ çerçevesinde yapıldığına değinilmiştir. Vekil Volkan Bozkır da, olaya “Türkiye’nin ihtiyaçları” çerçevesinde yaklaşarak “Türkiye bu (AB) ilişkiyi Avrupa Birliğinin standartlarına her alanda ulaşmak ve insanına daha iyi bir gelecek sunmak için sürdürmektedir”³³⁸ ifadesini kullanmıştır.

Ayrıca Hükümet Programı’nda Demokratikleşme yolunda “yeni sivil bir anayasa” için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Yeni anayasa ile hem AB’ye müzakere yolunda hem de ileri demokrasi sürecinde bir üst noktaya ulaşılabileceği vurgulanmıştır.³³⁹

AKP’nin her hükümetinde olduğu gibi bu Hükümet döneminde de AB sürecinin vazgeçilmez bir hedef olduğunun ve Birliğe üyeliğin de başka topluluklarla ikame edilemeyeceğinin üzerinde durulmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu “Avrupa Birliği hedefinden hiç sapmadık, sapmayacağız”³⁴⁰ açıklamasıyla bu konudaki ciddiyete değinmiştir. Benzer bir ifade de 2023 Siyasi Vizyonu’nda bulunmaktadır. Belgede AB’ye katılım hususundaki kararlılık “Tam üyelik dışında başka bir alternatifi, formülü, öneriyi kabul etmemiz mümkün değildir”³⁴¹ açıklama ile gösterilmiştir.

Türkiye’nin AB’ye üye olarak katılım ile tek taraflı değil karşılıklı kazanç olacağı fikri bu Hükümet döneminde de ifade edilmiştir. AKP’nin seçim beyannamesinde, Türkiye’nin Birliğe katılımının bölgesel ve küresel sorunlarda daha AB’ye etkinlik katacağı, Birlik içindeki derinleşme sürecine katkı sağlayacağı ve hem stratejik hem de vizyon anlamında AB’nin yararına olacağı vurgulanmıştır.³⁴²

61. Hükümet döneminde AB ilişkilerine dair atılan en ciddi adım önceki Hükümet döneminde kurulan Avrupa Birliği Bakanlığı’nın faaliyete geçmiştir. Kurulan Bakanlık için Hükümet Programı’nda şu ifadeler kullanılmıştır:

³³⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil3/bas/b120m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/bas/b030m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³⁷ 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 64-65

³³⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b037m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³³⁹ “61. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³⁴⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b116m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³⁴¹ 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 65

³⁴² Türkiye Hazır Hedef 2023, 2011: 277

“Avrupa Birliğine tam üyelik sürecine verdiğimiz önemin bir gereği olarak Avrupa Birliği Bakanlığını kurmuş bulunuyoruz. Bu yeni kurumsal yapı içerisinde, Meclisimizin de hayati katkıları ile reformlarımızı sürdüreceğiz. Yeni yapılanma ile birlikte AB üyesi ülke halkları nezdinde ülkemizin hak ettiği şekilde algılanması konusunda da çalışmalarımızı yoğunlaştıracacağız.”³⁴³

Bakan Egemen Bağış görevli olduğu AB Bakanlığı için, AB müktesebatına uyum kapsamında reformların hazırlanması konusuna değinerek, “Türkiye'nin bir reform mutfağı”³⁴⁴ benzetmesinde bulunmuştur. Benzer bir şekilde, AB müktesebatına uyum çerçevesinde reform süreci üzerinden AB Bakanlığı'nın önemine değinmiştir.³⁴⁵

AKP belgelerinde, Hükümet Programında ve milletvekillerinin Meclis konuşmalarında AB süreci ve AKP'nin sürece yaklaşımı belirtilmiştir. Fakat dikkat çeken kısım söylemlerde bir değişik olmamasıdır. Olumsuz anlamda değişiklik olmaması iyi bir görüntü gibi algılsa bile AKP'nin AB yaklaşımında ilerleme olmaması da düşündürücüdür. Diğer taraftan, AB'ye üyelik sürecinde AKP tarafından sıklıkla vurgulanana değişim ve dönüşüm süreci 61. Hükümet döneminde de öncelikli konular arasındadır.

3.5.2 61. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri

1999 senesinde Türkiye'nin AB üyeliğine aday ülke statüsünü kazanması, yargı alanında gerçekleştirilecek olan reformların ayak sesi niteliği de taşımaktadır. Türkiye tarafından Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi ile de 2004 yılında üyelik müzakeresi süreci başlamıştır. Müzakereler kapsamında AB yetkilileri müktesebata uyum adına Adalet Bakanlığı'ndan “Yargı ve Temel Haklar” başlıklı fasıl için strateji hazırlanmasını istemiştir ve böylelikle “Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı” 15 Eylül 2009 tarihinde yayınlanmıştır. Strateji belgesinde reformun amaçları şu şekilde sayılmaktadır:

1. “Yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi,
2. Yargının tarafsızlığının geliştirilmesi,
3. Yargının verimliliği ve etkililiğinin artırılması,
4. Yargıda mesleki yetkinliğin artırılması,
5. Yargı örgütü yönetim sisteminin geliştirilmesi,
6. Yargıya güvenin artırılması,
7. Adalete erişimin kolaylaştırılması,

³⁴³ “61. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³⁴⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil3/bas/b041m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

³⁴⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/bas/b030m.htm> (erişim tarihi: 20.04.2016)

8. Uyuşmazlıkları önleyici nitelikteki tedbirlerin etkin hale getirilmesi ve alternatif çözüm yolları geliştirilmesi,
9. Ceza infaz sisteminin geliştirilmesi,
10. Ülkemizin ihtiyaçları ve AB müktesebatına uyum sürecinin gerektirdiği mevzuat çalışmalarına devam edilmesi.”³⁴⁶

58. Hükümet öncesinde başlayan ve AKP Hükümetleri döneminde de sürdürülen uyum yasa paketlerinin bir benzeri “yargı alanında” kendini göstermiştir. Aslında yargı reform paketlerinden ilki 60. Hükümet döneminde yayınlanmıştır. Araya seçimin girmesi ve seçim sonrasında kurulan 61. Hükümet, “Yargı Reform Paketleri” olarak da bilinen mevzuat düzenlemelerine devam etmiştir.

2011 yılında itibaren, ilki 60. Hükümet döneminde, beş yargı reformu paketi yayınlanmıştır. Özellikle “mevzuatımızın Avrupa standartlarıyla uyumlaştırılmasını” hedefleyen bu reform sürecinde yargıda kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.³⁴⁷“Paketlerin hazırlanmasında özellikle AİHM’nin (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) Türkiye aleyhine aldığı kararların referans alındığı söylenebilir.”³⁴⁸

İkinci Yargı Reformu Paketi, diğer bir ifadeyle 650 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, RG’de 26 Ağustos 2011 tarihinde yayınlanmıştır. Reform Paketi kapsamında “İnsan Hakları Daire Başkanlığı” kurulmuş ve AİHM kararlarına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Bunun yanında yargı hizmetlerinin hızlandırılmasına dair düzenlemeler yapılmıştır.³⁴⁹ Hakimler ve Savcılar Kanunu, Yargıtay Kanunu, Danıştay Kanunu ve Adalet Akademisi Kanunu maddelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır.³⁵⁰

6352 sayılı “Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun” olarak isimlendirilen Üçüncü Yargı Reformu Paketi 5 Temmuz 2012 tarihinde RG’de yayınlanmıştır. Bu paket ile getirilen en dikkat çekici düzenleme ise “özel yetkili mahkemeler” ile ilgilidir. Bu Reform Paketi ile DGM yerine kurulan özel yetkili

³⁴⁶ Karakaya ve Özhabeş, 2013: 7

³⁴⁷ <http://www.ab.gov.tr/files/pub/yayinlar/AB-MuzakereSurecindeYargiveTemelHaklarFasli.pdf>: 55 (erişim tarihi: 21.04.2016)

³⁴⁸ Karakaya ve Özhabeş, 2013: 8

³⁴⁹ <http://www.ab.gov.tr/files/pub/yayinlar/AB-MuzakereSurecindeYargiveTemelHaklarFasli.pdf>: 55 (erişim tarihi: 21.04.2016)

³⁵⁰ Karakaya ve Özhabeş, 2013: 9

mahkemelerin kaldırılmış ve yerine Bölge Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur.³⁵¹ 107 madde ve 3 geçici maddeden oluşan paket, yargılama sürecinin hızlandırılması amacıyla idari yargı, ceza ve icra-iflas mevzuatlarına düzenlemeler getirmiştir.³⁵² Özellikle özel yetkili mahkemelerinin kaldırılmasıyla “yargıda normalleşme” süreci de başlamıştır.

30 Nisan 2012 tarihinde RG’de yayınlanan 6459 sayılı “İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile insan hakları standartlarının yükseltilmesi amacıyla değişiklikler yapılmıştır. Dördüncü Reform Paketi kapsamında “adil yargılanma hakları genişletilmiş” ve “işkence suçları için zaman aşımı” kaldırılmıştır.³⁵³ 27 maddeden oluşan bu Reform Paketi ile Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Kanunu’nda değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca paket kapsamında, kesin hükme bağlanmış; fakat hala uygulanamamış olan AİHM kararları hususunda rahatlamanın sağlanması da hedeflenmektedir.³⁵⁴

Son olarak “6526 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” veya kısaca Beşinci Yargı Reformu Paketi (06.03.2014) ile getirilen düzenlemelerin başında Üçüncü Yargı Reformu Paketi ile kurulan Bölge Ağır Ceza Mahkemeleri kaldırılmış ve davalar ağır ceza mahkemelerine devredilmiştir. Ayrıca 10 yıllık azami tutukluluk süresi 5 yıla indirilmiştir. Bunun yanında gözaltı kararı, şüphelilerin üstü, evi veya işyeri gibi yerlerin aranması, mal varlığına veya bilgisayarı gibi mallarına el koyulabilmesi ve teknik takibe alınabilmesi gibi konular için “somut delillerin bulunması” şartı getirilmiştir. Bireylerin dinlenebilme süresi de 3 aydan 2 aya indirilmiştir.³⁵⁵ Yargıda normalleşme adına ciddi adımların atıldığı bu pakette, somut delil aranması şartı dikkat çekmektedir.

61. Hükümet döneminde Reform Paketleri haricinde de hukuki düzenlemeler bulunmaktadır. Özellikle azınlık sorunlarına dair atılan adımlar dikkat çekmektedir. Öncelikle azınlıklara ait yayın organlarının resmi reklam yapabilmelerini sağlayan Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun (17.02.2012) yürürlüğe girmiştir. Bu kararı takiben 4 Haziran 2012

³⁵¹ <http://www.ab.gov.tr/files/pub/yayinlar/AB-MuzakereSurecindeYargiveTemelHaklarFasli.pdf>: 55-56 (erişim tarihi: 21.04.2016)

³⁵² Karakaya ve Özhaş, 2013: 9

³⁵³ <http://www.ab.gov.tr/files/pub/yayinlar/AB-MuzakereSurecindeYargiveTemelHaklarFasli.pdf>: 56 (erişim tarihi: 21.04.2016)

³⁵⁴ Karakaya ve Özhaş, 2013: 9

³⁵⁵ <http://www.ab.gov.tr/files/pub/yayinlar/AB-MuzakereSurecindeYargiveTemelHaklarFasli.pdf>: 83-84 (erişim tarihi: 21.04.2016)

tarihinde bir Rum yayınevi çalışmaya başlamıştır. Ayrıca İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (11.04.2012) ile bireylerin kendi tercihlerine göre eğitim alabilmesinin önündeki engel kaldırılmış ve Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulabilmesi sağlanmıştır.³⁵⁶

27 Ağustos 2011 tarihinde RG’de yayınlanan 651 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Vakıflar Kanunu’na geçici madde eklenerek önceden el konulan vakıf mülklerinin iadesinin yolu açılmıştır. Ayrıca mezarlıkların ve aslen vakfa ait olup kimsenin üzerine yazılmamış olan yerlerin, vakıflarca malikliğinin ispatı durumunda, vakıflara iade edilmesi de düzenlenmiştir.³⁵⁷ Benzer bir şekilde, 12 Temmuz 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6495 sayılı “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile daha önce bir sebepten ötürü kapatılan vakıfların tekrar açılması ve kanunlar çerçevesinde faaliyetlerine devam edebilmesi sağlanmıştır.³⁵⁸

Öte yandan, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 29 Kasım 2011 tarihinde RG’de yayınlanmış ve Türkiye, imzaladıktan sonra sözleşmeyi ilk onaylayan ülke olmuştur.³⁵⁹

61. Hükümet süresince, insan hakları ihlallerinin daha kısa sürede ve yargı sürecini beklemeden önlenmesi amacıyla Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu (29.06.2012) ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla Türkiye İnsan Hakları Kurumu (30.06.2012) kurulmuştur. Bunun yanında, yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu 7 Kasım 2012 tarihinde RG’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁶⁰

AKP’nin AB’ye üyelik yolunda öngördüğü değişim ve dönüşüm fikri bu Hükümet döneminde de ciddiyetini korumuştur. Özellikle söylem bazında gelişmelerin görülmediği Hükümet döneminde AB müktesebatına uyum kapsamındaki mevzuat düzenlemeleri önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Özellikle yargı reform paketleri ile hareketli bir dönem geçtiği söylenebilir. DGM’lerin kapatılması ise başlayan yargıdaki normalleşme sürecine hatırı sayılır katkılar yapılmıştır. Azınlıkların sorunlarının çözümüne dair çalışmalar da AB’ye uyum sürecinde Hükümet tarafından demokratikleşmeye dair kayda değer girişimlerdenidir.

³⁵⁶ 2002-2014 Sessiz Devrim, 2015: 269-271

³⁵⁷ Siyasi Reformlar II. No: 5: 66

³⁵⁸ 2002-2014 Sessiz Devrim, 2015: 286

³⁵⁹ Siyasi Reformlar II. No: 5: 50

³⁶⁰ 2002-2014 Sessiz Devrim, 2015: 272-273

Çalışmanın devamında 61. Hükümet döneminde AB'ye üyelik sürecine etki eden iç politika meseleleri ve AKP'nin tutumu incelenecektir.

3.5.3 61. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri

AKP tarafından AB'ye olan ilginin söylem düzeyinde artması bekleniyorken azalmıştır. Zaten yavaşlama sürecinde olan ilişkinin daha da durma noktasına geldiğini gözlemlemekteyiz. Öte yandan, AKP'nin AB'yle müzakere sürecinde üyelik kadar önemli gördüğü değişim ve dönüşüm sürecin hızını korumuştur. İç politika gelişmelerinde ise özellikle azınlık haklarının korunması ve geliştirilmesi kapsamında Demokratikleşme süreci bu Hükümet döneminde de devam etmiştir. Ancak müzakerelerde ilerleme konusunda AKP aktif bir politika da izleyememiştir.

61. Hükümet ilk dönemlerinde, selefi Hükümet döneminde başlatılan ve Roman Açılımı olarak bilinen süreç kapsamında çalışma gerçekleştirilmiştir. Roman vatandaşlarımızın “işgücü piyasasına daha etkin katılımlarını” sağlamak amacıyla, Türkiye İş Kurumu ve Avrupa Komisyonu İstihdam, Sosyal İşler ve İçerme Genel Müdürlüğü'nün ortak çalışmasıyla “Teknik Destek ve Bilgi Değişim Mekanizması” (TAİEX) çerçevesinde “Roman Vatandaşlarımızın Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonun Sağlanması İçin Çözüm Önerileri” konulu çalıştay düzenlenmiştir.³⁶¹

61. Hükümet döneminde, 24. TBMM Dönemi milletvekilleri tanıtım kataloğunda ilk kez diğer diller kısmının yanında milletvekillerinin Kürtçe dil bilgisini de yer almıştır. Ayrıca yükseköğretim kurumları bazında da, Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nde Kürt Dili Edebiyatı Bölümü açılmıştır.³⁶² Bunun yanında, "Tıp Fakültesi'nde ve Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin gittikleri yerlerde halkla, öğrencilerle daha iyi iletişim kurabilmeleri" için ilgili fakültelerde Kürtçe seçmeli eğitim dersi verilmeye başlanmıştır.³⁶³ Benzer bir şekilde, yurt içi ve dışındaki arşivler birleştirilerek, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü'nde, Kürdoloji Kütüphanesi açılmıştır.³⁶⁴

Kültürel faaliyetler kapsamında da azınlık dillerine dair çalışmalar bulunmaktadır. TRT'nin Kürtçe haber sitesi "TRT Xeber (günümüzde TRT Nuçe)" yayına başlamıştır. Kültür

³⁶¹ Siyasi Reformlar II. No: 5: 63

³⁶² 2002-2014 Sessiz Devrim, 2015: 271

³⁶³ <http://www.haberturk.com/yasam/haber/737343-dicle-universitesinden-kurtce-bolum-karari> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁶⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/universiteye-kurdoloji-kutuphanesi-25845338> (erişim tarihi: 23.04.2016)

ve Turizm Bakanlığı'nın çalışmalarıyla "Hamlet" oyunu Diyarbakır Şehir Tiyatrosu tarafından 27 Kasım 2012 tarihinde Ankara Devlet Tiyatrosu Şinasi Sahnesi'nde Kürtçe olarak sahnelenmiştir. Ayrıca Diyarbakır Valiliği ve TRT'nin çalışmaları sonucunda Kürtçe türkülerden oluşan bir albüm 2012 senesinde çıkartılmıştır.³⁶⁵ Yine Kürtçe ile ilgili 2014 senesinin Mayıs ayında, Türk Dil Kurumu tarafından özellikle okullardaki seçmeli Kürtçe dersinde duyulan ihtiyaç göz önünde bulundurularak Türkçe-Kürtçe bölümü 12 bini aşkın, Kürtçe-Türkçe bölümü 13 bini aşkın madde başlığı içeren Kırmançi lehçesiyle hazırlanan Kürtçe sözlük tamamlanmış ve basılmıştır.³⁶⁶

61. Hükümet süresince de dinler arası karşılıklı hoşgörü ve diyalogun geliştirilmesi kapsamında girişimler bulunmaktadır. Ayine açılan ve ilki 60. Hükümet döneminde gerçekleştirilen Sümela Manastırı'nda ikinci ayin yapılmıştır. 15 Ağustos 2011 tarihinde düzenlenen ayin, yurt içinde ve yurt dışında oldukça olumlu yankılar almıştır. Benzer bir şekilde, ilk ayini 60. Hükümet döneminde 95 yıl aradan sonra yapılan Van Akdamar Surp Haç Kilisesi'nde 11 Eylül 2011 tarihinde ikinci bir ayin gerçekleştirilmiştir.³⁶⁷ Bu etkinlikleri takiben, restorasyon çalışmaları sona eren "Kumkapı Meryemana Kilisesi" kompleksine dahil olan Surp Vortvots Vorodman Kilisesi 28 Aralık 2011 tarihinde ve Diyarbakır'daki Surp Giragos Kilisesi 23 Ekim 2011 tarihinde ibadete açılmıştır.³⁶⁸ Özellikle Surp Giragos Ermeni Kilisesi'nin açılış törenine İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi temsilcileri, Süryani Cemaati temsilcileri ve Washington, New York ve Halep Ermeni Kiliseleri Patrikleri de katılmıştır.³⁶⁹

İç politikadaki birtakım olaylar AB ile Müzakerelere dair ilgiyi düşürmüştür. Her ne kadar askeri siyasetteki rolü AB Müktesebatına uyum kapsamında azaltılmış olsa bile yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkinliği gibi sorunların devam etmesi, Balyoz ve Ergenekon gibi davalar yüzünden kutuplaşma başlaması ve Gezi Protestolarındaki gerginlik ile kutuplaşmanın artması Kopenhag Kriterlerinin ruhundan uzaklaşıldığı anlamına gelmektedir.³⁷⁰

"Taksim Yayalaştırma Projesi" kapsamında, İstanbul Taksim'de bulunan Gezi Parkı'nın yıkılıp Taksim Meydanı'nın Gezi Parkı ile bütünleşmesi sağlayacak projeye³⁷¹ tepki olarak

³⁶⁵ 2002-2014 Sessiz Devrim, 2015: 274

³⁶⁶ <http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/tdknin-kurtce-sozlugu-satista/157611> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁶⁷ Siyasi Reformlar II. No: 5: 43

³⁶⁸ 2002-2014 Sessiz Devrim, 2015: 264

³⁶⁹ Siyasi Reformlar II. No: 5: 43-44

³⁷⁰ Nas, 2015: 176

³⁷¹ <http://www.milliyet.com.tr/-taksim-meydani-yayalastirma-projesi-kabul-edildi/gundem/gundemdetay/16.09.2011/1439440/default.htm> (erişim tarihi: 23.04.2016)

başlayıp Türkiye'de 81 ilin 80'inde protestolara³⁷² dönüşen Gezi Parkı Protestoları, iç politika tartışmalarıyla başlayıp dış politika konusuna, özellikle AB ile ilişkilerin açılmasına, dönüşmüştür. Amerika, Avrupa ve Orta Doğu gibi coğrafyalarda da meydana gelen protesto hareketlerinin benzeri olan Gezi Protestoları, Park protestosunda çıkıp Türkiye'deki bazı kesimlerin sisteme karşı memnuniyetsizliklerinin bir yansıması olmuştur. Bunun yanında AB Parlamentosu'nun Gezi Olaylarındaki polisin orantısız güç kullanımını eleştiren kararı Hükümet tarafından tepki çekmiştir.³⁷³

Avrupa Parlamentosu'nda 13 Haziran 2013 tarihinde alınan karar Türkiye'de büyük tartışmalara yol açmıştır. Gezi Parkı protestolarında polisin aşırı güç kullanmasının kınandığı kararda, Başbakan Erdoğan'a "birleştirici ve uzlaşmacı bir tavır sergileme çağrısı" yapılmıştır. Bunun yanında, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Bülent Arınç'ın protestolar süresince olaylara karşı yaklaşımları övülmüştür. Kararla ilgili Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "kararın ellerine ulaşır ulaşmaz iade edileceğini" belirtmiştir.³⁷⁴ Parlamento'nun aldığı karara bir eleştiri de Başbakan Erdoğan gelmiştir. Başbakan Erdoğan, "Bunlar şaşırmış. Benim özgürlük alanıma saldırana sahip çıkana ben karşıyım. Böyle bir Avrupa Birliği Parlamentosu'nu ben tanımıyorum"³⁷⁵ ifadesini kullanmıştır.

Benzer bir şekilde, Gezi Parkı protestoları boyunca hükümetin tutumu çalışmanın devamında değineceğimiz 2013 Türkiye İlerleme Raporu'nda da eleştirilmiştir. Diğer taraftan İtalya Dışişleri Bakanı Emma Bonino olayların, Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin ve diyalogunun hızlanmasına aracı olduğunu söylemiştir.³⁷⁶ Özellikle yaklaşık beş ay sonra açılan fasıl ile ilişkilerde yeni bir boyut başlamıştır.

61. Hükümet döneminde AB ilişkilerine dair iç politika gelişmelerinden birisi de 30 Eylül 2013 tarihinde Başbakan Erdoğan tarafından Demokratikleşme Paketi'nin ilan edilmesidir. AB müktesebatını referans gösteren Paket hakkında Başbakan Erdoğan "özlenen hak ve özgürlükleri getiren bir paket" tanımını kullanmıştır. Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu, Ceza Kanunu, Özel Eğitim Kurumları Kanunu gibi Kanun maddelerinde değişiklikler

³⁷² <http://www.milliyet.com.tr/geziye-katilmayan-tek-il/gundem/detay/1797621/default.htm> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁷³ Nas, 2015: 182

³⁷⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130613_avrupa_parlamentosu (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁷⁵ <http://www.ntv.com.tr/turkiye/avrupa-birligi-parlamentosunu-tanimiyorum,Uhs9GUpuXkegiafOKmiIng> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁷⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/gezi-parki-olaylari-turkiye-ab-iliskilerine-ivme-kazandirdi-25315494> (erişim tarihi: 23.04.2016)

öneren paket kapsamında siyasi partiler için eş bakanlık, partilere üyeliği kolaylaştırma, dini ibadetlerin korunması, Türk alfabesinde olmayan harflerin kullanımı, köylerin eski isimlerinin kullanılabilmesi, farklı dil ve lehçelerde eğitim ve kişisel verilerin korunması gibi konularda düzenlemeler öngörülmektedir. Bunun yanında Mor Gabriel Manastırı arazisinin manastır vakfına iadesi ve Roman Enstitüsü açılması konuları da pakette bulunmaktadır.³⁷⁷

Demokratikleşme Paketi'nde AB için ayrı bir bölüm de açılmıştır. Bölümde demokratik standartların yükseltilmesi hedefi vurgulanmış ve Paketin, bu süreç içerisinde yayımlanan seçim beyannamesi, Hükümet Programı, 2023 Siyasi Vizyon belgesi gibi belgeleri, raporları, AİHM içtihatlarını, ilerleme raporlarını, demokratik talep ve beklentiler ile eleştirileri referans olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca Paket, AB müktesebatına uyum yolunda ve ülkenin demokratikleşme yolculuğunda önemli bir aşama olarak tasvir edilmiştir.³⁷⁸

Pakette dikkat çeken bir diğer kısım ise sık sık vurgulanan azınlık hakları sorununa dair adımlar atılmasıdır. Bu kapsamda 61. Hükümet döneminde Mor Gabriel Manastırı arazisi manastır vakfına iade edilmiş³⁷⁹ ve Roman Enstitüsü kurulmuştur.³⁸⁰

61. Hükümet süresinde iç politikadaki bir diğer önemli değişiklik ise AB Bakanının değişmesidir. 25 Aralık 2013 tarihinde kabine değişikliğine gidilmiş ve yeni bir AB Bakanı atanmıştır. 2010 senesinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ne başkan olarak seçilen AKP milletvekili Mevlüt Çavuşoğlu yeni kabinede AB Bakanlığı'nda göreve getirilmiştir.³⁸¹

AB müzakerelerinde ise çok hareketli bir dönem görülmemiştir. Özellikle Kıbrıs dönem başkanlığının geldiği bu Hükümet döneminde fasılların açılması dair aktif bir politika izlenmemiştir. Bu durumun sebeplerinin başında 2006 senesinde AB Konseyi kararı bulunmaktadır. Bu görüşü kanıtlar nitelikteki olay Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlıklı fasıl üzerinde gerçekleşmiştir.

Çalışmanın önceki kısmında da bahsettiğimiz gibi, AB müzakerelerin bazı fasıllar AB Konseyi veya üye ülkelerden Fransa ve GKRY tarafından bloke edilmiştir. Fransa Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlıklı fasıl üzerindeki blokajını 12 Şubat

³⁷⁷ http://www.ntv.com.tr/turkiye/iste-demokratikleşme-paketi.E5m3xY2fFEeYMJ7ZCLopSA?_ref=infinite (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁷⁸ T. C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013: 31-32

³⁷⁹ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/suryaniler-mor-gabrielin-tapusunu-aldi-1178667/> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁸⁰ <http://www.trakya.edu.tr/news/roman-dili-ve-kulturu-arastirmalari-enstitusu-kuruldu> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁸¹ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/907076-bakanliklarda-devir-teslim> (erişim tarihi: 23.04.2016)

2013 tarihinde kaldıracağını açıklamıştır.³⁸² Blokajın kalkması ile uzun zamandır süren ilişkilerdeki durgunluk da sona ermiştir. AB Genel İşler Konseyi'nde (25.06.2013), ismi geçen Fasılın açılması konusunda oybirliği ile karar verilmiş³⁸³ ve fasıl 5 Kasım 2013 tarihinde müzakerelere tamamen açılmıştır. Bloke edilmiş halde bulunan fasıllar Türkiye'nin AB ilişkisini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle toplum seviyesinde sürecin başarısız götürüldüğü ve uzun vadede de üyeliğin olmayacağı şeklinde bir algı oluşmaktadır. Konuyla ilgili bir görüş de Ulaştırma Bakanı Lütfi Elvan tarafından şu şekilde dile getirilmiştir.

“AB müzakere sürecinin yavaşladığı doğrudur ancak bunu Türkiye'ye bağlamak son derece yanlıştır. Türkiye, AB müzakere sürecinde son derece başarılı performans sergilemiştir ve müktesebata uyumda oldukça önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bugün Türkiye'nin sağlamış olduğu ilerlemeyi açılan ve kapanan fasıllarla kıyaslamak mümkün değildir.”³⁸⁴

Bloke edilen fasılların yanı sıra açılmış olan fasılların geçici kapatılmasının engellenmiş olması da diğer bir sorundur. Fakat Milletvekili (ve eski AB Türkiye Daimi Temsilcisi) Volkan Bozkır yaptığı açıklamada “Bu standartlara (AB standartları) erişmiş ve tüm müzakere fasıllarını Ankara'da 2013 sonuna kadar kapatmış böylesine güçlü bir Türkiye'yi Avrupa Birliğinin üye yapmama lüksü olmadığını düşünüyorum”³⁸⁵ ifadesini kullanmış ve konuyla ilgili olumlu bir görüşe sahip olduğunu ifade etmiştir.

Demokratikleşme sürecine dair samimi adımlar atıldığı görülse bile müzakerelerde ilerleme konusunda aktif bir politika izlenmemiştir. Zaten yavaşlayan AB ile Türkiye arasındaki ilişkinin hızlandırılması adına iç politikada özel bir hamle gerçekleşmemiştir. 61. Hükümet döneminde dış politika gelişmelerinde ise tartışılan daha farklı konular sürece damgasını vurmuştur. Çalışmanın bu kısmında bu AKP'nin AB politikalarını etkileyen dış politika gelişmeleri incelenecektir.

3.5.4 61. Hükümet Döneminde Avrupa Birliği ve Dış Politika Gelişmeleri

Öncelikle AB Dönem Başkanlıkları, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin hızına inişli çıkışlı bir etki yapmıştır. Özellikle 2011 yılının son yarısı ve 2012 yılında gözle görülebilir bir ilerleme olmamıştır. 2011 Temmuz ayından sonra Polonya'nın başkanlığı sürecinde

³⁸²Arısan-Eralp, 2013: 2

³⁸³http://www.mfa.gov.tr/no_-182_-25-haziran-2013_-turkiye-ile-muzakere-surecinde-_bolgesel-politikalar-ve-yapisal-araclarin-koordinasyonu_-baslikli-22.tr.mfa (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁸⁴<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b035m.htm> (erişim tarihi: 23.04.2016)

³⁸⁵<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b037m.htm> (erişim tarihi: 23.04.2016)

Türkiye'nin üyeliği öncelikli konular arasında yer alamamış ve özellikle Polonya Cumhurbaşkanı Komorowski yaptığı açıklamada "AB üyeliğini her adayın kendi izlediği yolun belirlediğini" vurgulayarak sorumluluğu Türkiye tarafına bırakmıştır. 2012 senesinin ilk yarısında Danimarka'nın Dönem Başkanlığı süresinde de AB genişleme süreci, göç ve İslam tartışmaları ekseninde, "kültürel-özcü" ve şüpheli bir yaklaşım çerçevesinde sürdürülmüştür.³⁸⁶

AB Bakanı Egemen Bağış ile AB Komisyonu'nun Genişleme Sorumlusu Stefan Füle tarafından 17 Mayıs 2012 tarihinde, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiye yeniden ivme kazandırmak için "pozitif gündem" başlatıldığını açıklamıştır. Özellikle duraklama sürecinde olan ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla sekiz fasılda ortak çalışma grupları oluşturulacağını belirten Bakan Bağış, bu sürecin AB'ye tam üyeliğe bir alternatif olmadığını da vurgulamıştır.³⁸⁷ Pozitif Gündem, özellikle Kıbrıs'ın Dönem Başkanlığı'nda duraklama yaşayacak olan ilişkilerin ivmesinin farklı yollarla yükseltilmesi adına önemli bir adımdır.

2012 yılının ikinci yarısında ise Dönem Başkanlığı Güney Kıbrıs'a geçmiştir. Kıbrıs sorunu sebebiyle Güney Kıbrıs'ın Türkiye tarafından tanınması ve AKP Hükümetlerinin de bu yaklaşımı benimsemiş olması sebebiyle bu altı aylık dönemde AB ile olan ilişkiler durağanlığını korumuştur.³⁸⁸ Benzer bir şekilde, AB Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy, Kıbrıs'ın Dönem Başkanlığı süresinde AB'ye katılım sürecinin tamamen durduğunu belirtmiş; ama AB ile Türkiye'ye temasların sürdürülmesi çağrısında bulunmuş ve genişleme sürecinin devam edeceğini vurgulamıştır.³⁸⁹ Bu açıklama, uzun vadede ilişkilerin hızlanacağına işaret olarak algılanmıştır.

2013 senesinin başında Dönem Başkanlığı'nın İrlanda'ya geçmesi ile ilişkilerinin tekrardan ivme kazanacağı algısı kamuoyuna hakim olmuştur. Bunun yanında İrlanda'nın sıraladığı önceliklerin arasında Türkiye ile ilişkilere değinilmesi ve en az bir başlığın açılması hedeflerin arasında sayılması beklentiyi yükseltmiştir. Hatta İrlanda'nın Dönem Başkanlığı öncesi dönemin AB Bakanı Egemen Bağış, İrlandalı yetkililer ile iki kez görüşme yapmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda 25 Haziran tarihinde "Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" başlıklı faslın açılmasına dair girişim gerçekleşmiştir. Fakat Almanya ve Hollanda gibi ülkeler, Türkiye'nin iç politikasında gelişmeleri gerekçe gösterilerek bu faslın

³⁸⁶ Yılmaz-Elmas, 2013: 6

³⁸⁷ <http://www.ntv.com.tr/dunya/turk-ab-iliskilerine-pozitif-gundem,4yWoXXh6XEqVWkQ0eNxsBw> (erişim tarihi: 24.04.2016)

³⁸⁸ Yılmaz-Elmas, 2013: 7

³⁸⁹ http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_e-bulten_5-11_eylul_2012.pdf (erişim tarihi: 24.04.2016)

açılmasını ertelemiş ve fasıl 2013 yılının ikinci yarısında Litvanya'nın Dönem Başkanlığı'nda açılabilmiştir.³⁹⁰ 2014 yılının ilk yarısında Dönem Başkanlığı Yunanistan'a geçmiştir. Daha önceki dönemlerde Türkiye'nin üyeliği konusunda olumlu görüş bildiren Yunanistan'ın Dönem Başkanlığı'nda ise öncelik AB'nin genişleme politikalarına değil, başta ekonomi ve göç olmak üzere Birliğin kendi iç meselelerine verilmiştir.³⁹¹

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 16 Aralık 2013 tarihinde" Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması" imzalanmıştır. İmza töreninde Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve AB Bakanı Çavuşoğlu da yer almıştır. Törenin ardından konuşan Bakan Davutoğlu, bu antlaşmanın halkların kaynaşması ve algılar değişmesi adına önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. Törene katılan Başbakan Erdoğan ise Türkiye ile AB arasında yeni bir sürecin başlayacağı vurgulamış ve Türklerin AB'ye rahatça seyahat etmesinin yük olmanın aksine AB için de olumlu sonuçlar doğuracağını beyan etmiştir.³⁹² Bu antlaşma ile ilişkilerde tekrardan normalleşme sürecinin başlayacağı ve önümüzdeki dönemde ilişkilerin geliştirileceğine dair bir öngörü oluşmuştur.

60. Hükümet döneminde başlayan ve AB için önemli bir konu alan enerji arzı meselesi, Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin geliştirilmesine yardımcı olabilecek bir konudur. AKP'nin Haziran 2011 seçim beyannamesinde de bu konuya değinilmiştir. Nabucco Projesinin işaret edildiği beyannamede enerji arzına dair "ülkemin ve Avrupa'nın petrol ve doğal gaz arz güvenliğinin artırılması yönünde gündemde olan projelerin gerçekleşmesi sağlanacaktır"³⁹³ ifadesi kullanılmıştır. Fakat Azeri doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak projelerden birisi olan Nabucco Projesi Şahdeniz Konsorsiyumu'nun aldığı karar ile iptal olmuş ve yerini, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya doğrultusunda Avrupa'nın güneyden yol alan Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP) projesine bırakmıştır. Enerji Bakanı Taner Yıldız yaptığı açıklamada, "gazın güneyden taşınmasına karar verildi. Bizim açımızdan önemli bir fark yok" ifadesini kullanmış ve Türkiye'nin yeni boru hattı projesine ortak olmasının teklif edildiğini belirtmiştir. Ama Nabucco Projesi iptal olduğu için Türkiye Avrupa'ya taşınan gazdan pay alma hakkını kaybetmiştir.³⁹⁴ Nabucco Projesi'nin yerine TAP projesinin seçilmesi, AB ile Türkiye

³⁹⁰ Yılmaz-Elmas, 2013: 7

³⁹¹ http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=33&id=263 (erişim tarihi: 24.04.2016)

³⁹² <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-ab-arasinda-vize-serbestisi-diyalogu-mutabakat-metni-ve-geri-kabul-anlasmasi-imzalandi.tr.mfa> (erişim tarihi: 24.04.2016)

³⁹³ Türkiye Hazır Hedef 2023, 2011: 107

³⁹⁴ <http://www.cnnturk.com/2013/ekonomi/genel/06/28/nabucco.bitti.tap.gundemde/713397.0/index.html> (erişim tarihi: 24.04.2016)

arasındaki ilişkinin ivmesine olumsuz bir etki yapmamıştır. Özellikle AKP Hükümeti ve AB, enerji arzı ve güvenliği konusunda benzer görüşe sahiptir ve bu benzerlik de ortak projeler ile kendini göstermektedir.

Birlik içerisinde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine dair destek hükümetin kurulduğu ilk dönemlerde belirtilmiştir. 1 Aralık 2011 tarihinde, 11 AB üyesi ülkenin (Almanya, İngiltere, İtalya, İsveç, Finlandiya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Litvanya, Letonya ve Estonya) Dışişleri Bakanları ortak bir makale yayınlamışlardır. Öncelikle Türkiye'nin stratejik ve ekonomik gücüne değinilen makalede ortaklığın derinleştirilmesi gerektiği ve böylelikle hem AB'nin hem de Türkiye'nin mevcut küresel ekonomik ve siyasi fırtınalarda daha güvenli yol alınacağı vurgulanmıştır. Özellikle son dönemde müzakerelerin yavaşlaması eleştirilmiş; fakat AB müktesebatına uyum kapsamındaki reformlara övgüde bulunularak tam üyelik konusunda destek verileceği belirtilmiştir.³⁹⁵

61. Hükümet döneminde AB ile olan ilişkinin yavaşlaması başka bir tartışma konusunun fitilini ateşlemiştir. Zaten “imtiyazlı ortaklık” ve benzeri üyelik alternatiflerinin yanında AKP Hükümeti'nin başka uluslararası ekonomik örgütler ile işbirliği yapması “eksen kayması” tartışmalarını başlatmıştır.

Başbakan Erdoğan, 24 TV'de yayınlanan programda kendisine yöneltilen “Türkiye AB sürecini unuttu mu?” şeklinde soruya şu yanıtı vermiştir:

“Çok açık ve samimi söyleyeyim, bizim aslında AB sürecini unutmak, kaybetmek diye bir şey söz konusu değil. (...) AB bizi unutmak istiyor ama çekiniyor unutamıyor. Halbuki bir açıklasa biz rahatlayacağız. Oyalayacağına bizi, açıklasın biz de işimize bakalım.”³⁹⁶

Özellikle sürecin uzaması ve mevcut dönemde de ilişkilerin yavaşlaması Türkiye'de yeni alternatifler arandığı algısını oluşturmuştur. Kamuoyunda “Şangay Beşlisi (Şangay İşbirliği Örgütü), Avrupa Birliği'ne alternatif olabilir mi?” tartışması başlamıştır. Öneki bölümlerde de vurguladığımız AB dahilinde alternatif ortaklık tartışmalarına benzer bir şekilde, Şangay Beşlisi tartışmasına da son nokta Başbakan Erdoğan Prag'da yaptığı açıklamada “Şangay İşbirliği konusu AB'nin alternatifi midir? o ayrı bir yapılanmadır, bu ayrı bir yapılanmadır.

³⁹⁵ http://www.ntv.com.tr/dunya/11-uyeden-turkiyeye-makaleli-destek,83RtBtu8z022sez_Yp6deg (erişim tarihi: 24.04.2016)

³⁹⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548> (erişim tarihi: 24.04.2016)

Onlarla ticari ilişkilerini AB gayet güzel götürüyor. Ama Türkiye de her türlü arayışın içinde olacak”³⁹⁷ ifadesiyle konmuştur.

Benzer bir şekilde, AB Bakanı Egemen Bağış da Türkiye’nin AB süreciyle ilgili kararlılığı ve ilişkilerdeki durağanlığa dair görüşünü şu açıklaması ile belirtmiştir:

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin kendi mecrasında ve olması gerektiği zeminde ilerlemesi herkes için en iyi seçenektir. Biz bu seçeneği tercih eden taraf olarak sonuna kadar reform sürecindeki kararlılığımızı muhafaza edeceğiz. Bu çerçevede, yakın dönemde planlanmış bazı olumlu gelişmelerin de önünü tıkayan bir tutum takınmanın Türkiye-AB ilişkilerini geri dönülemeyecek bir yola sokacağı konusunda uyarıyoruz.³⁹⁸

Fakat Hükümet nezdinde AB’ye karşı oluşan önyargı seviyesini korumaktadır. Özellikle sürecin uzamasına işaret eden Başbakan Erdoğan eleştirilerini bu alanda yoğunlaştırmaktadır. Başkan Erdoğan’ın görüşünü destekler bir açıklama da Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’ndan gelmiştir. Davutoğlu "AB yolumuzu açarsa başımızın üstünde, stratejik hedefimizdir, devam ederiz; açmazsa, onlar yoluna, biz yolumuza. Herkes nereye gidecek göreceğiz"³⁹⁹ ifadeleriyle AB’ye tam üyeliğin hedef olduğu fakat son çare olmadığını vurgulamıştır.

61. Hükümet döneminde AB tarafından yayınlanan 2012 yılı Türkiye Düzenli İlerleme Raporu’na cevaben Türkiye tarafından kendi ilerleme raporu yayınlanmıştır. Raporun sunuş kısmında “ülkemizde gerçekleştirilen reformları geniş bir perspektiften, en doğru ve objektif şekilde sunan bir kaynak” olarak tanıtılan raporda, AB tarafından eleştirilen ve önerilen konular çerçevesinde son bir yıldaki ilerleme sunulmuş ve kamuoyu aydınlatılması amaçlanmıştır. Başta gerçekleştirilen reformlar ve yapılan düzenlemelerin anlatıldığı raporda ayrıca müzakerelerdeki mevcut duruma da değinilmiştir. Ayrıca müzakereler hususunda dondurulmuş olan fasıllara da değinilmiş ve siyasi engeller sebebiyle arzu edilen noktaya ulaşılmadığı belirtilmiştir. Öte yandan, AB’ye üyelik süreci kapsamında değişim ve dönüşüm süreci işaret edilmiş ve AB sürecinin Türkiye’nin demokratikleşmesinde hızlandırıcı bir rolü olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰⁰

Benzer bir durum, 2013 yılı Türkiye Düzenli İlerleme Raporu’nun yayınlanmasından sonra da gerçekleşmiş ve Türkiye kendi raporunu yayınlamıştır. Önceki sene yayımlanan

³⁹⁷ <http://www.milliyet.com.tr/sangay-5-lisi-ab-ye-alternatif-olamaz/siyaset/siyasetdetay/05.02.2013/1664589/default.htm> (erişim tarihi: 24.04.2016)

³⁹⁸ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49004&l=1> (erişim tarihi: 24.04.2016)

³⁹⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/davutoglundan-ab-yorumu-22936422> (erişim tarihi: 24.04.2016)

⁴⁰⁰ http://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_02_01_13_fotomat_version.pdf (erişim tarihi: 24.04.2016)

belgeyle paralel bir şekilde, AB tarafından eleştirilen ve önerilen konular çerçevesinde ilerlemeler belirtilmiş ve kamuoyu aydınlatılması amaçlanmıştır. Raporun sunuş kısmında Ankara Antlaşması'nın 50. yıl dönümünde Türkiye'nin reformcu kimliği ile öne çıktığı ve bu reformların da Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan bu yılın İlerleme Raporu'nda karşılık bulduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında, Müzakerelerdeki mevcut durum hakkında bilgiler verilen raporda, son açılan fasıla ve dondurulmuş fasıllara değinilmiştir. Ayrıca raporun giriş kısmında "Ekonomik ve Parasal Politika" ve "Eğitim ve Kültür" fasıllarıyla ilgili Müzakere Pozisyon Belgesi'ni AB'ye sunulduğu ifade edilmiş ve siyasi blokajın kalkması durumunda "Enerji" faslının da açılacağı vurgulanmıştır.⁴⁰¹

Türkiye tarafından yayınlanan ilerleme raporlarının, ilişkinin geldiği durumun yansımasıdır. Özellikle Türkiye tarafından gerçekleştirilen reformların tam ifade edilmediği kanısında olan Hükümet bu şekilde kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu durum da Hükümet tarafından AB'nin tarafsızlığı hususunda şüphenin oluştuğunu göstermektedir.

Türkiye'nin AB üyeliği hakkında ilk iki raporunu yayınlayan ve çalışmanın önceki kısımlarında da bu raporlarını incelediğimiz Bağımsız Türkiye Komisyonu 61. Hükümet döneminde Avrupa'da Türkiye: Değişimin Kaçınılmazlığı (07.04.2014) isimli raporunu yayınlamıştır. 2009 tarihinden başlayan ve 60. Hükümet dönemine dair görüşlerinde bildirildiği raporda, 61. Hükümet sürecine dair yorumlar da bulunmaktadır. Komisyonda Martti Ahtisaari, Kurt Biedenkopf (2011'e kadar), Emma Bonino, Hans van den Broek, Bronislaw Geremek (13 Temmuz 2008'de vefat etmiştir), Marcelino Orejo, Michel Rocard ve Albert Rohan gibi siyasetçiler ile akademisyen Anthony Giddens (2011'e kadar) ve raportör Nathalie Tocci bulunmaktadır.

Raporda AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerdeki duraklamanın üzerinde durulmuş ve hem Türkiye'deki hem de AB içerisindeki iç sorunlar işaret edilmiştir. Özellikle AKP'nin Şangay İşbirliği Örgütü hamlesine de değinilmiştir. Fakat "imtiyazlı ortaklık" gibi ifadelerin kullanılmaması ve Türkiye'nin üyeliğine karşı olan Hıristiyan Demokrat-Sosyal Demokrat koalisyon Hükümet'inin temkinli bir dil kullanması da olumlu gelişmeler olarak yorumlanmıştır. Bunun yanında, 2014 sonrası sürecin tekrar hızlanacağına dair öngörülerin bulunduğu da belirtilmiştir. Ayrıca başta azınlık haklarının geliştirilmesi olmak üzere, Türkiye'deki siyasi reform süresince atılan önemli adımlara değinilmiştir. Öte yandan ifade

⁴⁰¹ http://www.ab.gov.tr/files/2013TR%20IR/tthir_tr_14_01_2013.pdf (erişim zamanı: 24.04.2016)

özgürlüğü gibi sorunların kaygıyla karşılandığı belirtilmiştir. Türkiye'de yargı reformu adına hazırlanan yargı reformu paketleri de takdir edilmiş, fakat bu adımların yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında, iç politikadaki kutuplaşmaya dikkat çekilen raporda, ilişkilerin tekrar istenen seviye gelebilmesi için Türkiye'nin iç sorunlarını çözmesi ve tekrardan reform yoluna odaklanması tavsiyesinde bulunulmuştur. Raporda özellikle müzakere sürecinin duraklamasına rağmen enerji arzı meselesinde karşılıklı bağımlılığın artmasına vurgu yapılmıştır. Buna ek olarak da Türkiye ile müzakere sürecindeki Enerji faslının açılmasına çağrıda bulunulmuştur. Dış politika meselesinde de Türkiye'nin bölgesel ve küresel rolü işaret edilerek AB'nin yakın iş birliği yapması ve tam potansiyelin ise müzakerelerdeki Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası faslının açılmasıyla gerçekleşebileceği tavsiyesinde bulunulmuştur.⁴⁰²

Dış Politikada AB Türkiye ilişkilerinde aktif bir politika izlenememiştir. Özellikle dondurulan fasıllar göz önüne alındığında da ilişkilerde yavaşlama öngörülebilir olmuştur. Bunun yanında, AB Dönem Başkanlığı'nın Kıbrıs'a geçmesi de süreçte duraklamaya neden olmuştur. İlişkilerin duraklamasının yanında Türkiye'nin başka uluslararası ekonomik örgütler ile yakınlaşması da eksen kayması tartışmasını getirmiştir. 61. Hükümet döneminde en dikkat çekici dış politika gelişmelerinden birisi de Türkiye tarafından 2012 ve 2013 yıllarına dair yayınlanan ilerleme raporları olmuştur. Yayınlanan raporları, mevcut şartlar doğrultusunda hükümetin AB'ye olan güveninin sarsıldığı ama üyeliğin hala önemsendiğini belirten bir hareket olarak adlandırabiliriz.

3.5.5 Değerlendirme

Haziran 2011 Genel Seçimlerinden zaferle ayrılan AKP, 61. Hükümet'i tek başına kurmuştur. Bir önceki Hükümet süreciyle benzer bir şekilde oylarını arttırmış olmasına rağmen Meclisteki milletvekili sayısı azalmıştır. Hükümetin AB ilişkilerinde ise 2005'ten bu yana düşen ivme bu Hükümet döneminde de devam etmiştir. Ancak 2013 senesinin ikinci yarısında sonra tekrardan ilişkilerde hareketlenme de dikkat çekmektedir.

AKP ve Hükümet'in AB'ye dair söylemlerinde bir değişiklik dikkat çekmemektedir. Ancak ilişkilerin geldiği nokta göz önünde bulundurulunca AB süreciyle ilgili söylemlerde bir artış olması gerekiyorken ilişkilerin bu seviyede olması olumsuz bir durumdur. Her ne kadar

⁴⁰² http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2014_turkish.pdf (erişim tarihi: 24.04.2016)

61. Hükümet Programı'nda ve bu dönemde yayınlanan 2023 Siyasi Vizyonu'nda AB ilişkilerine değinilmiş olsa bile bu ilgi göstermelik olarak yorumlanmıştır.

AKP için önemli görülen ve AB'ye üyelik sürecinde sık sık vurgulanan demokratikleşme adına reform sürecine dair adımlar bu Hükümet döneminde de görülmektedir. Münferit mevzuat düzenlemelerinin yanı sıra Yargı Reformu'na dair çıkartılan yasa paketleri dikkat çekmektedir. Bunun yanında AB'ye uyum sürecinde önem verilen azınlık haklarına dair girişimler de devam etmiştir. Ancak bazı kesimler tarafından özellikle Kürt ve Roman azınlık nüfusunun sorunlarına dair girişimler yetersiz görülmüş, bazı kesimler tarafından da samimi bulunmamıştır. Bu dönemde çıkartılan Demokratikleşme Paketi de benzer ifadeler ile anılmıştır.

2013 senesinin Mayıs ayında başlayan ve kitlesel protestolara dönüşen Gezi Parkı Protestoları da AB ile olan ilişkilere çift taraflı bir etki yapmıştır. Avrupa Parlamentosu tarafından hükümete eleştirilerde bulunulmuştur. Diğer taraftan da bu süreç AB ile Türkiye arasında diyalogun hızlanması için bir fırsat olarak görülmüştür. Takip eden dönemde önce Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslı açılmış, sonra da 2013 senesinin sonunda AB ile Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. Bu iki gelişme ilişkilerin tekrardan geliştirilmesi adına önemli işaretler olarak yorumlanmıştır.

61. Hükümet süresinde AB ile doğrudan ilişkilere önemli bir sorun yaşanmıştır. 2012 senesinin ikinci yarısında Kıbrıs'ın Dönem Başkanlığı'nda ilişkiler donma noktasına gelmiştir. Ancak devam eden dönemde özellikle enerji arzı konusunda AB ile Türkiye arasından bir yakınlaşma da dikkat çekmektedir. AKP tarafından da önemli görülen enerji arzı konusundan Trans Atlantik Boru Hattı Projesi ile karşılıklı bağımlılık artmıştır.

Bu Hükümet döneminde bir diğer dikkat çekici durum İlerleme Raporları üzerinden gerçekleşmiştir. 2012 ve 2013 dönemlerine dair Türkiye de İlerleme Raporları yayınlamıştır. Bu durum da çift taraflı yorumlanabilmektedir. Bu hamle hem AB'ye üyelik sürecinde Birliğe olan güvenin azaldığı şeklinde hem de üyeliğe verilen önemin hala yüksek olduğu şeklinde değerlendirilebilmektedir.

61. Hükümet'i genel anlamda değerlendirmek gerekirse söylem düzeyinde düşük olan ve mevcut ilişkilerin geldiği noktadan ötürü AB'ye olan ilginin azaldığı ancak 2013 senesinin ikinci yarısından sonra tekrardan ilişkilerin geliştirileceğine dair işaretlerin olduğu bir dönem olarak ifade edilebilir. Çalışmanın devamında AKP tarafından kurulan 62. Hükümet incelenecektir.

3.6 62. Hükümet'in Avrupa Birliği Yaklaşımı ve Gelişmeler

61. Hükümet dönemi sürmekteyken Türkiye siyasi tarihinin en dikkat çekici gelişmelerinden birisinin yaşanacağı bir süreç kendini göstermiştir. 21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleşen referandum sonucunda alınan kararların arasında bir sonraki (Abdullah Gül'den sonraki) cumhurbaşkanından başlamak şartıyla, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yer almaktaydı. Diğer bir ifade ile Türk siyaset tarihinde ilk kez cumhurbaşkanı halk tarafından seçilecekti. Bu seçimin sonucu 61. Hükümet için de ayrı bir önem taşımaktaydı. Çünkü Başbakan Erdoğan da cumhurbaşkanlığı için adayların arasında bulunmaktaydı.

AKP'nin cumhurbaşkanlığı yarışına koyduğu adayını Milletvekili Mehmet Ali Şahin açıklamış ve Başbakan Erdoğan 12. Cumhurbaşkanı olmak için yarışa koyulmuştur.⁴⁰³ Erdoğan'ın karşısına muhalefetten kimin aday olacağı ise uzun süre tartışılmıştır. Özellikle MHP ve CHP arasında bir yakınlaşma gerçekleşmiş ve MHP lideri Devlet Bahçeli'nin deyişi ile bu iki muhalefet partisinin "çatı adayı" İslam İşbirliği Teşkilatı eski Başkanı Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu olmuştur.⁴⁰⁴ Diğer muhalefet partisi HDP'de partinin Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş cumhurbaşkanlığına aday olarak gösterilmiştir.⁴⁰⁵

10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini, AKP'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan ilk turda kazanmıştır. Katılımın %74,13 seviyesinde kaldığı seçimlerde Erdoğan, il turdaki geçerli oyların %51,79'unu alarak Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı olmuştur. CHP ve MHP'nin çatı adayı Ekmeleddin İhsanoğlu %38,44 oranında, HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş ise %9,76 oranında oy almıştır.⁴⁰⁶

Seçim sonuçlarına göre 61. Hükümet'in Başbakanı Erdoğan Cumhurbaşkanı seçildiği için yeni bir Hükümet kurulması gerekmektedir. 22. Meclis Dönemi'nde olduğu gibi 24. Meclis Dönemi'nde de iki ayrı AKP Hükümeti kurulmuştur. 62. Hükümet'i kurma görevi ise Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından 61. Hükümet'in Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na verilmiştir.⁴⁰⁷ Ahmet Davutoğlu'nun Başbakan olması ile kabinede yeni bir Dışişleri Bakanı olacağı kesinleşmiş; AB Bakanı ve Başmüzakereci'nin değişip değişmeyeceği ise merak konusu olmuştur.

⁴⁰³ <http://www.hurriyet.com.tr/ak-partinin-cumhurbaskani-adayi-recep-tayyip-erdogan-26719347> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴⁰⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140616_catiaday_ihsanoglu (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴⁰⁵ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140630_hdp_cumhurbaskani_adayi (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴⁰⁶ http://web.archive.org/web/20150209030346/http://www.ysk.gov.tr:80/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Content%20Folders/HaberDosya/2014CB-Kesin-416_d_Genel.pdf (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴⁰⁷ <http://www.radikal.com.tr/politika/kabinede-degisim-zamani-1209522/> (erişim tarihi: 11.05.2016)

29 Ağustos 2014 tarihinde Ahmet Davutoğlu 62. Hükümet'in kabinesi açıklamıştır. Bir önceki kabinede AB Bakanı ve Başmüzakereci görevini yürüten Mevlüt Çavuşoğlu Dışişleri Bakanlığı koltuğuna, daha önceden OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) Daimi Temsilciliği Müsteşarlığı, Bükreş Büyükelçiliği ve AB nezdinde Türkiye Cumhuriyeti Daimi Temsilciliği gibi görevlerde bulunan Volkan Bozkır ise AB Bakanı ve Başmüzakereci koltuğuna oturmuştur.⁴⁰⁸ Çiğdem Nas, kurulan yeni Hükümet'te AB Bakanlığı görevine getirilen Volkan Bozkır'ı, Türkiye'nin AB nezdindeki eski daimi temsilciliğine ve eski AB genel sekreterliğine işaret ederek tecrübeli ve yetkin bir isim olarak tanımlamıştır.⁴⁰⁹ Volkan Bozkır'ın AB Bakanı olarak görevlendirilmesi ile Türkiye'nin AB ilişkilerinde daha farklı bir hava oluşacağı öngörülebilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde kısa süre (364 gün) iktidarda kalan 62. Hükümet döneminde AKP'nin yayınlanan parti belgelerinden ve milletvekillerinin beyanlarından AB'ye olan bakışı incelenecektir. Ayrıca Hükümet döneminde gerçekleşen iç ve dış politika gelişmelerinden Hükümet'in AB yaklaşımı değerlendirilecektir.

3.6.1 AKP ve 62. Hükümet Söylemlerinde Avrupa Birliği

62. Hükümet'in Programı'nda ve Hükümet süresince AKP'li vekillerin meclis konuşmalarında AB ilişkilerinden bahsedilmiştir. Fakat bu Hükümet süresinde AB hakkındaki söylemler diğer Hükümetlere nazaran daha cılız kalmıştır. AB'ye karşı ilginin artması gerekiyorken düşüş yaşaması olumlu bir işaret değildir. Lakin hükümetin bir yıllığına kurulmuş olması ilginin düşük olmasına neden olarak gösterilebilir.

Öte yandan bu Hükümet döneminde AKP ve milletvekili söylemlerinde dikkat çeken unsur ise önceki Hükümetler tarafından kullanılan ifadelerin değişmemiş olmasıdır. 2002'den bu yana kurulan hemen hemen her hükümette AB ilişkilerine dair aynı ifadeler ve tabirler kullanılmaktadır. Daha da önemlisi kullanılan ifadelerin etkisinin ve sıklığının her Hükümet döneminde biraz daha düşmesidir. 61. Hükümet döneminde AB'ye dair ifadelerdeki "göstermelik hava" bu Hükümet'te de hissedilmektedir.

Hükümet Programı ve milletvekili söylemlerinin yanında 62. Hükümet döneminde "Yeni Avrupa Birliği Stratejisi" ve "Avrupa Birliği İletişim Stratejisi" de yayınlanmıştır. Bu iki belgedeki AB söylemleri de incelenecektir.

⁴⁰⁸ http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=5833&id=5840 (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴⁰⁹ Nas, 2015: 192

AKP için AB üyeliğinin “stratejik hedef” olduğu önceki Hükümetler döneminde de sık sık tekrarlanmıştır. 62. Hükümet Programı’nda da “Türkiye’nin Avrupa Birliği hedefi stratejik bir hedeftir ve kararlılıkla sürdürülecektir”⁴¹⁰ ifadesi geçmektedir. Bunun yanında, Cumhurbaşkanı Erdoğan⁴¹¹, Başbakan Davutoğlu⁴¹² ve milletvekili Ensarioğlu⁴¹³ tarafından da AB’ye tam üyelik hedefinin stratejik bir hedef olduğu vurgulanmıştır.

AKP’nin AB’ye tam üyelik sürecini aynı zamanda Türkiye’nin değişim ve dönüşüm süreci olarak gördüğü önceki hükümet dönemlerinde de sık sık vurgulanmıştır. AKP Hükümetleri Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği süreci ile Türkiye’nin demokratikleşme sürecini ortak görmüş ve bu konuda gerek reform paketleri gerekse ihtiyaç görülen mevzuat düzenlemelerini gerçekleştirmiştir. 62. Hükümet süresinde de bu yaklaşım korunmuştur. Hükümet Programı’nda bu yaklaşıma ve kararlılığa dair şu ifade geçmektedir:

“Ülkemizin stratejik bir hedef olarak belirlediği Avrupa Birliği üyeliği doğrultusundaki kararlılığını, bu süreçte esasen halkımızın yaşam standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunacak reform sürecini daha da ileri götürmek hususunda irademizi korumaktayız.”⁴¹⁴

Avrupa Birliği İletişim Stratejisi’nde geçen “AB üyeliği Türkiye’nin daha demokratik, çağdaş ve müreffeh bir ülke olması için öncelikli bir hedeftir. AB üyelik süreci Türkiye’nin samimiyetle, kararlılıkla ve azimle sürdürdüğü öncelikli bir hedeftir”⁴¹⁵ ifadesi de Türkiye’nin geçireceği demokratikleşme sürecine vurgu yapmaktadır.

AB’ye tam üyelik sürecinin AKP için, Türkiye’nin değişim ve dönüşüm adına bir fırsat olduğu, AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır tarafından şu açıklama ile belirtilmiştir:

Avrupa Birliği sürecinin bizim için en önemli boyutu, ülkemizde yaşayan siyasi ve sosyal dönüşümdür. AB müktesebatı çerçevesinde yapılan siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar (...) Türkiye’yi köklü bir biçimde değiştirmektedir.⁴¹⁶

⁴¹⁰ T. C. Başbakanlık, 2014: 10

⁴¹¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/bas/b001m.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴¹² <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b13401h.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴¹³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02801h.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴¹⁴ T. C. Başbakanlık, 2014: 169

⁴¹⁵ “Avrupa Birliği İletişim Stratejisi”. http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/abis_kapak_eklenmis_3.pdf : 11 (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴¹⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02801h.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

Aynı zamanda bu süreç kapsamında önemli siyasal adımların atıldığı ve 2002 senesinden bu yana Türkiye demokrasisinin ilerlediğini ifade eden Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, bu konuya dair kararlılığın sürdürüleceğini vurgulamıştır.⁴¹⁷

AKP'nin önceki hükümetleri döneminde vurgulanan ve AB'ye atfedilen "cumhuriyetimizin ilanından sonraki en önemli çağdaşlaşma projesi" tanımı 62. Hükümet döneminde gerek Başbakan Davutoğlu⁴¹⁸ tarafından gerek 62. Hükümet Programı'nda⁴¹⁹ gerekse Avrupa Birliği İletişim Stratejisi'nde⁴²⁰ belirtilmiştir.

Türkiye'nin AB ile olan ilişkisinin tek taraflı kazançtan öte karşılıklı kazanç getireceği düşüncesi önceki AKP Hükümetlerinde olduğu gibi 62. Hükümet döneminde de ifade edilmiştir. Yeni AB Stratejisi'nde dış politika, enerji arzının güvenliği, ticari ilişkiler, güvenlik ve göç gibi konularda ortak çıkarların bulunduğu ve AB ile Türkiye arasında güçlü ve sürdürülebilir bir ilişki olduğu belirtilmiştir.⁴²¹ AB İletişim Stratejisi'nde de "Uluslararası ilişkilerin dokusunda ve bölgemizde yaşanan hızlı değişimler Türkiye ile AB ilişkilerinin stratejik önemini her iki taraf için de daha güçlü şekilde gözler önüne sermektedir"⁴²² ifadesi kullanılmaktadır. Bunun yanında AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır Türkiye'nin "dinamik toplum yapısını" işaret ederek Türkiye'nin tam üyeliğinin AB'ye katkı yapacağını vurgulamış ve AB içerisindeki toplumsal dinamizmin artacağını ifade etmiştir.⁴²³ Milletvekili Ensarioğlu da benzer bir şekilde, "Türkiye büyük ve dinamik ekonomisiyle, genç nüfusuyla, bölgedeki rolüyle, enerji arzının güvenliği hususunda kilit pozisyonuyla Avrupa Birliği için her geçen gün biraz daha iş birliğini zorunlu kılar bir duruma gelmektedir"⁴²⁴ ifadesini kullanmıştır.

AB ile yürütülen müzakere sürecinde ve bu hedef doğrultusunda yaşanılacak değişim ve dönüşüm sürecinde kararlılık Hükümet Programında belirtilmiş ve müzakerelerin hedefinin tam üyelik olduğu vurgulanmıştır.⁴²⁵ Bunun yanında Başbakan Davutoğlu Mecliste yaptığı bir

⁴¹⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02701h.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴¹⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b13401h.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴¹⁹ Hükümet Programı, 2014: 23

⁴²⁰ "Avrupa Birliği İletişim Stratejisi".

http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/abis_kapak_eklenmis_3.pdf : 2 (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴²¹ "Yeni Avrupa Birliği Stratejisi". http://www.ab.gov.tr/files/foto/ab_stratejisi1.pdf : 2-3 (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴²² "Avrupa Birliği İletişim Stratejisi".

http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/abis_kapak_eklenmis_3.pdf : 2 (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴²³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02801h.htm> (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴²⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=22299&P5=H&page1=31&page2=31 (erişim tarihi: 11.05.2016)

⁴²⁵ Hükümet Programı, 2014: 24

konuşmada Türkiye'nin AB'ye üyelik yolundaki kararlı politikasına değinmiş ve "Hedefimiz, cumhuriyetimizin 100'üncü yıl dönümünü AB üyeliğiyle taçlandırmaktır" ifadesini kullanmıştır.

62. Hükümet döneminde yayınlanan belgeler ve vekillerin meclis konuşmalarına bakıldığı zaman AB'ye tam üyelik hedefi görülebilmektedir. Diğer taraftan, 2002 senesinden bu yana Hükümetlerin aynı söylemlerde bulunduğu, başka bir ifade ile yeni söylemlerin gelmediği de dikkat çekmektedir. Bunun yanında AB'ye dair açıklamalarda özellikle 2005 senesi öncesinde hevesli tutumun da azaldığı gözlemlenebilmektedir. Fakat 62. Hükümet'in süre olarak diğer AKP Hükümetlerine (58. Hükümet hariç) göre kısa olduğunu göz önünde bulundurulunca bu Hükümet'in AB ilişkilerinde yeni bir başlangıcın hazırlığı olduğu da düşünülebilir. Yine de AB'ye olan ilginin her Hükümet döneminde biraz daha azaldığı da aşikardır. Çalışmanın devamında 62. Hükümet döneminde mevzuat düzenlemeleri değerlendirilecektir.

3.6.2 62. Hükümet Dönemi Mevzuat Düzenlemeleri

62. Hükümet'in yaklaşık bir yıl süren döneminde AB müktesebatına uyum kapsamında hukuki düzenlemeler devam etmiştir. Bunun yanında, hukuki reformları kapsayacak ileriye dönük strateji planı da yayınlanmıştır. Daha önce 15 Eylül 2009 tarihinde (61. Hükümet döneminde) yayınlanan ve özellikle AB müktesebatının 23. başlığı olan "Yargı ve Temel Haklar" faslına uyum sürecini hızlandırmayı planlayan "Yargı Reformu Stratejisi" güncellenerek 62. Hükümet döneminde Başbakan Davutoğlu tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Başbakan Davutoğlu, bu strateji belgesi ile yargı alanında "hesap verilebilirlik ve şeffaflığın artırılmasının" sağlanacağını ifade etmiştir.⁴²⁶

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından yayınlanan Yeni Yargı Reformu Stratejisi'nde bugüne kadar gelinen nokta, stratejinin amacı ve hedefleri hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle AB müktesebatına uyumun vurgulandığı belgede 2009 senesinde yayınlanan ilk strateji ile ortak yanlara da vurgu yapılmıştır. Strateji belgesinde amaçlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- "Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığını güçlendirmek,
- Yargının hesap verebilirliğini ve saydamlığını artırmak,

⁴²⁶ <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-davutoglu-yargi-reformu-stratejisi-ankara-yerelhaber-734635/> (erişim tarihi: 12.05.2016)

- Ceza ve hukuk adalet sistemini geliştirmek,
- Alternatif uyuşmazlık çözümleri geliştirmek ve uygulamada etkililiğini artırmak,
- Adalet alanında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve AB katılım sürecinin etkililiğini artırmak,
- Hukuk eğitimi ile meslek öncesi ve meslek içi eğitimini geliştirmek,
- Çocuklar, kadınlar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaları geliştirmek,
- Adalete erişimi geliştirmek,
- Yargısal uygulamalardan kaynaklanan insan hakları ihlallerini önlemek ve insan hakları standartlarını güçlendirmek,
- Ceza infaz sistemini geliştirmek.⁴²⁷

61. Hükümet döneminde yayınlanan ‘‘Yargı Reformu Strateji’’sini takip eden süreçte yargı alanında reform yapılmasını amaçlayan beş ayrı paket de yayınlamıştı. 62. Hükümet döneminde yayınlanan belgenin ardından böyle bir girişim gerçekteşmemiştir. Ancak 2 Aralık 2014 tarihinde Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun RG’de yayınlanmış ve yargının etkinliğinin, tarafsızlığının ve bağımsızlığının güçlendirilmesi adına girişimde bulunulmuştur.⁴²⁸

62. Hükümet döneminde özellikle AB müktesebatına ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerine uyum kapsamında mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. 11 Eylül 2014 tarihinde RG’de yayınlanan İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun değişikliği ile yer altında çalışmakta olan maden işçilerinin çalışma koşulları, hakları ve ücretleri hakkında düzenleme yapılmıştır.⁴²⁹ Ayrıca Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik çıkartılmış (24.09.2017) ve işverenlere ‘‘yeraltı kömür madenlerinde acil durum planında belirtilen kaçış güzergâhlarına uygun olarak tüm çalışanların sağlıklı ve güvenli bir şekilde tahliyesini sağlamak’’ için gereken önlemlerin alınması zorunluluğu getirilmiştir.⁴³⁰

Benzer bir şekilde 18 Aralık 2014 tarihinde yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile işverenin çalışanın sağlığını korumak ve iş kazalarını önlemek gibi amaçlarla çalışanları arasından bir veya birden

⁴²⁷ http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf : 15 (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴²⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6572.html> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴²⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴³⁰ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140924-2.htm> (erişim tarihi: 12.05.2016)

fazla işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı görevlendirmesi öngörülmüştür.⁴³¹ Bunun yanında 23 Nisan 2015 tarihinde RG’de yayınlanarak yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında hukuki değişiklikler yapılmıştır.⁴³² Bu Hükümet döneminde iş sağlığı ve güvenliği alanında adımların hızlandırılmasında bir önceki Hükümet döneminde Manisa’nın Soma ilçesindeki kömür madeninde meydana gelen ve 301 işçinin hayatını kaybettiği madencilik kazasının büyük bir etkisi vardır. Yeni kurulan 62. Hükümet hukuki düzenlemeler konusunda önceliğini bu alana yoğunlaştırmıştır.

Yargı alanı ve iş güvenliği alanında yapılan değişikliklerin yanında başka alanlarda da hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Sendika ve konfederasyonların kurulmasının kolaylaştırılması adına Sendika ve Konfederasyonların Kuruluşunda İstenilecek Belgelerin Şekli ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 29 Eylül 2014 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.⁴³³

Bunun yanında Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun maddelerinde değişiklik yapılmış ve özellikle Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı üstündeki “sivil gözetim” geliştirilmiştir.⁴³⁴ Ayrıca AB’ye uyum sürecinde gerekli olduğu öngörülen Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 5 Kasım 2014 tarihinde⁴³⁵ ve bu kanuna dayanılarak hazırlanan Ticari İletişim ve Ticari Elektronik İletiler Hakkında Yönetmelik 15 Temmuz 2015 tarihinde⁴³⁶ RG’de yayınlanarak yürürlüğe girmişlerdir.

14 Ocak 2015 tarihin de Başbakan Davutoğlu tarafından açıklanan “Kamuda Şeffaflık Paketi” ile bir takım değişiklikler getirilmiştir. Bu değişikliklerin arasında TBMM’ye mal bildirimleri zorunluluğu, “siyasi etik” ilkelerine dair düzenlemeler, İmar Kanunu’nda yapılması öngörülen değişiklikler ve siyasi partilerin seçim finansmanlarına dair şeffaflık gibi konular bulunmaktadır.⁴³⁷

⁴³¹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141218-5.htm> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴³² <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150423-3.htm> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴³³ 2002-2012 Sessiz Devrim, 2015: 302

⁴³⁴ “62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri”.

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukumet_doneminde_turkiye_ab_iliskileri.pdf : 7-8 (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴³⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141105-1.htm> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴³⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150715-4.htm> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴³⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-davutoglu-kamuda-seffaflik-paketini-acikladi-27966072> (erişim tarihi: 12.05.2016)

62. Hükümet dönemi hukuki düzenlemeler konusunda çok aktif bir dönem olmasa bile uzun vadede iyiniyetli girişimlerin başlatıldığı bir dönem olarak da anılabilir. Özellikle iş sağlığı ve güvenliği alanında atılan hukuki adımlar ve münferit mevzuat düzenlemeleri haricinde uzun vadede planlanan yargı reformu dikkati çekmektedir. Fakat 62. Hükümet bir devam hükümeti olduğu ve süresi göz önüne alındığında yapılan girişimlerin diğer AKP Hükümetlerine paralel olduğu yorumlanabilir. AKP'nin sık sık vurguladığı, AB'ye tam üyelik sürecinde hukuki değişim ve dönüşüm fikrinin 62. Hükümet gündeminde olduğu da söylenebilir.

3.6.3 62. Hükümet Dönemi İç Politika Gelişmeleri

62. Hükümet döneminde iç politikaya dair gelişmelerde AB ile Türkiye ilişkilerine ciddi bir etkisi olan olay meydana gelmemiştir. Genel anlamda Hükümet'in AB'ye karşı tutumu ise AKP'nin AB ilişkilerine dair tutumuna benzer doğrultuya sahiptir. Selefî Hükümet dönemindeki bazı atılımlar devam etmiştir. Fakat 62. Hükümet'in hukuki değişim ve dönüşüm konusundaki adımların bir benzeri iç politika gelişmelerinde kendini göstermiştir. Bu Hükümet döneminde ileriye dönük ve birbiriyle bağlantılı iki strateji belgesi ve üç eylem planı yayımlanmıştır. Bunun yanında, kurumsal bir düzenleme ve azınlıklar konusunda girişimler olmuştur.

61. Hükümet süresinde dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından söylenen “2014 yılı Avrupa Birliği yılı olacak” ifadesi 62. Hükümet döneminde de belirtilmiştir. Başbakan Davutoğlu Mecliste yaptığı konuşmada “Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan, 2014 yılını AB yılı ilan etmiş, bu süreçteki kararlılığı bir kez daha gözler önüne sermiştir. (...) Hükümet'imiz, sürecin tüm zorluklarına, önümüze çıkarılan tüm engellemelere rağmen, AB üyeliği konusunda kararlı ve istikrarlı politikasını sürdürecektir”⁴³⁸ ifadesini kullanmıştır. Benzer bir açıklama, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından 17 Ocak 2008 tarihinde 2008 yılı için de söylenmişti. O dönemde bu söylem sonucunda oluşan beklenti sağlanamamıştı. Benzer bir şekilde, 2014 yılı da AB ilişkileri konusunda tatmin edici sonuçları ortaya koymamıştır.

62. Hükümet döneminde selefî Hükümet döneminde de olduğu gibi azınlıklar konusunda girişimlerde bulunulmuştur. Dinler arası hoşgörü çerçevesinde atılan adımlara bu

⁴³⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b13401h.htm> (erişim tarihi: 13.05.2016)

Hükümet döneminde de devam edilmiştir. Bu kapsamda Beyoğlu Üç Horan Kilisesi Vakfı'na "Ermeni Gregoryen Mezarlığı" devredilmiştir. Ayrıca Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen Balkanların en büyük, Avrupa'nın üçüncü büyük sinagogu olma özelliğini de taşıyan "Edirne Büyük Sinagogu" 26 Mart 2015 tarihinde ibadete açılmıştır.⁴³⁹ Bunun yanında Başbakan Davutoğlu azınlık cemaatlerinin temsilcileriyle yaptığı toplantıda Süryaniler için Yeşilköy'de yapılması planlanan Ortodoks Kilisesi'ne destek vereceklerini söylemiştir.⁴⁴⁰ Dinler arası hoşgörünü yanında Kürtçe ile ilgili bir gelişme de yaşanmıştır. Farklı dillerdeki kültürel faaliyetlere destek verilmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Faki-yi Teyran Divanı" Türkçe ve Kürtçe dillerinde basılmıştır.⁴⁴¹ Bu adım 60. Hükümet döneminde Türkçeye çevrilen "Mem-u Zin" adlı eserden sonra konuya dair atılmış bir diğer önemli adımdır.

AB müktesebatına uyum kapsamında kurumsal bir düzenleme de gerçekleştirilmiştir. Özellikle AB müktesebatının 24. Başlığı olan "Adalet, Özgürlük ve Güvenlik" isimli fasla uyum kapsamında 17 Mayıs 2015 tarihinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, taşra teşkilatlanmasını tamamlamıştır ve etkin hale gelmiştir.⁴⁴²

62. Hükümet, dönemi içerisinde attığı somut adımlardan daha çok ileriye dönük ve uzun vadeli çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu dönemde iki strateji belgesi, biri yerel düzeyde olmak üzere üç adet de eylem planı yayınlanmıştır.

Bu çalışmalardan ilki olan "Yeni Avrupa Birliği Stratejisi", Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Sayın Volkan Bozkır tarafından 15 Eylül 2014 tarihinde Bakanlar Kuruluna sunulmuştur. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiye ivme kazandırması beklenen strateji belgesi AB'ye tam üyeliğin önündeki engellerin aşılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁴⁴³

Strateji Belgesi 62. Hükümet Programı hedefleri kapsamında ilk adım niteliği taşımaktadır. Belge üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; Siyasi Reform Süreci, Katılım Sürecinde Sosyo-Ekonomik Dönüşüm ve Avrupa birliği İletişim Stratejisidir. Belgedeki hedeflerin arasında reform sürecine hız katmak, AB standartlarına ulaşmak,

⁴³⁹ "62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri".

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukümet_doneminde_türkiye_ab_iliskileri.pdf: 8 (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁴⁰ <http://www.milliyet.com.tr/iste-o-kilise-gundem-1993838/> (erişim tarihi: 12.05.2016)

⁴⁴¹ 2002-2012 Sessiz Devrim, 2015: 301

⁴⁴² "62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri".

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukümet_doneminde_türkiye_ab_iliskileri.pdf: 9 (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁴³ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49706&l=1> (erişim tarihi: 13.05.2016)

müzakereler kapsamında atılacak olan adımları belirlemek ve AB ile Türkiye arasında güçlü bir iletişim kurmak gibi amaçlar bulunmaktadır.⁴⁴⁴

Yeni AB Stratejisi'nin yayınlanmasının ardından bu stratejinin üçüncü ayağını oluşturan "Avrupa Birliği İletişim Stratejisi" güncellenerek Brüksel'de düzenlenen bir basın toplantısı ile 16 Ekim 2014 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. Kamu diplomasisi ve lobicilik faaliyetlerinin daha stratejik bir anlayışla planlanması ve uygulanması ihtiyacından ötürü güncellenen İletişim Stratejisi'nde hedef kitle olarak Türk ve AB vatandaşları belirlenmiştir. AB ile Türkiye arasında ilişkilerinin güçlendirileceği bu süreçte uluslararası, ulusal ve yerel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, iş ve medya dünyası, siyasi aktörler ve üniversiteler birinci paydaşlar arasındadır.⁴⁴⁵

İletişim Stratejisi'nin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan "yurt içi iletişim boyutunda" müzakere kapsamında gerçekleştirilen reformların toplum tarafından benimsenmesi ve AB sürecinin "çağdaşlaşma projesi" olduğu algısının vatandaşlara yerleşmesi hedeflenmektedir. İkinci ayağı olan "yurt dışı iletişim boyutunda" da karşılıklı güvenini ve samimiyetin kurulması, Türkiye'ye dair olgu ve algının örtüşmesinin sağlanması ve Türkiye'nin AB sürecindeki kararlılığının ve özgüveninin ön plana çıkartılması gibi amaçlar bulunmaktadır.⁴⁴⁶

İletişim Stratejisi belgesinde AB'ye tam üyelik sürecinin, sadece Türkiye ve AB kurumları tarafından yürütülen değil aynı zamanda toplumun tüm kesiminin aktif katılımına ve desteğine ihtiyaç duyulan bir süreç olduğu vurgulanmıştır. Bu süreçte katkılarına her daim ihtiyaç duyulan sivil toplum kuruluşların, süreci yönlendiren uluslararası, ulusal ve yerel kuruluşların, dinamik ve yenilikçi nitelikleriyle üniversitelerin, sosyo-ekonomik dönüşümün destekçisi olarak iş dünyasının, kamuoyu görüşlerinin ve bilgilerin aktarımı hususunda en önemli araç olan medya kuruluşların ve sürecin baş aktörü sayılan siyasi aktörlerin yanı sıra kültür, sanat ve spor camiası ile gençler ve kanaat önderleri gibi kesimler de desteği beklenen gruplar arasında sayılmıştır. Bunun yanı sıra, sadece süreci destekleyenler değil, Türkiye'nin üyeliğine çekimser bakan ve karşı duran gruplarla da diyalog mekanizmalarının oluşturulması

⁴⁴⁴ "Yeni Avrupa Birliği Stratejisi". http://www.ab.gov.tr/files/foto/ab_stratejisi1.pdf: 4-5 (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁴⁵ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46294> (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁴⁶ "Yeni Avrupa Birliği Stratejisi". http://www.ab.gov.tr/files/foto/ab_stratejisi1.pdf: 10-11 (erişim tarihi: 13.05.2016)

ve sürece dair bakışlarının istenilen seviyeye getirilmesi için adımlar atılması da hedeflerin arasında bulunmaktadır.⁴⁴⁷

Yeni Avrupa Birliği Stratejisi kapsamında hazırlanan “Yerel Düzeyde AB Çalışmalarına Yönelik Kapasitenin Güçlendirilmesi Eylem Planı”, 23 Aralık 2014 tarihinde Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Büyükelçi Volkan Bozkır tarafından kamuoyuyla paylaşılmıştır. "Yol haritası" niteliğine sahip olan Eylem Planı, AB'ye tam üyelik sürecinde uygulamaların daha sistematik ve sürdürülebilir zemin kazanması için çalışmaların yerel düzeyde daha aktif yürütülmesi ve ihtiyaç duyulan kurumsal desteğin oluşturulabilmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir. Yerel düzeydeki kurumlar arasında koordinasyonu iyileştirilmesi ve yerel düzeyde AB sürecine dair uygulamaların geliştirilmesini hedefleyen Eylem Planı'nın Ocak 2015 sonrasında uygulamaya koyulması öngörülmektedir.⁴⁴⁸

Eylem Planı'nda AB Bakanlığı ve Valilik birimlerini kapsayan iki stratejik amaç belirlenmiştir. AB Bakanlığı'nı ilgilendiren ve birinci stratejik amaç kapsamında AB Bakanlığı'nın yerel düzeydeki AB sürecine dair işlerinin yönetimi için işbirliğinin güçlendirilmesi ve farkındalığın yükseltilmesi ile AB'ye dair işlerin yönetimi için kapasitenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Valilik birimlerini ilgilendiren ikinci strateji amaçta ise Valiliklerin AB birimlerinin yasal ve kurumsal dayanaklarının, kapasitesinin ve işleyişinin güçlendirilmesi, yerel yönetimlerle işbirliğinin artırılması, AB fonlarının yerel düzeyde daha etkili kullanılmasının sağlanması ve "Avrupa Birliği'ne Uyum, Danışma ve Yönlendirme Kurulları"nın etkinliğinin artırılması hedeflenmektedir.⁴⁴⁹

62. Hükümet döneminde Ulusal anlamda yayınlanan iki adet eylem planı bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kasım 2014 – Haziran 2015 süresini kapsayan kısa vadeli, diğeri ise Haziran 2015 – Haziran 2019 süresini kapsayan uzun vadeli eylem planıdır. Özellikle ikinci aşama olan uzun vadeli eylem planı 62. Hükümet süresini aşmaktadır. Fakat bu durum 62. Hükümet'in AB ilişkilerini uzun vadede düşündüğünün de bir kanıtıdır.

Avrupa Birliği'ne Katılım için Ulusal Eylem Planı'nın I. Aşaması Kasım 2014 - Haziran 2015 belgesi AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır tarafından 30 Ekim 2014 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bakan Bozkır, AB ile müzakere sürecinde birincil ve ikincil

⁴⁴⁷ “Avrupa Birliği İletişim Stratejisi”.

http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/abis_kapak_eklenmis_3.pdf : 9-10 (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁴⁸ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49818&l=1> (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁴⁹ “Yerel Düzeyde AB Çalışmalarına Yönelik Kapasitenin Güçlendirilmesi Eylem Planı”.

http://www.ab.gov.tr/files/iller/yerelde_ab_eylem_plani.pdf: 7-9 (erişim tarihi: 13.05.2016)

mevzuat ile kurumsal yapılanma adımlarını içeren Eylem Planı'nın, Türkiye'deki reform ve değişim-dönüşüm sürecinin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi adına önemli bir yol hartası olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁰

Bakan Bozkır Eylem Planı'nın, AB sürecinde gerek AB müktesebatına Türkiye mevzuatının uyumu konusunda gerekse bu süreçte kurumsal ve idari yapılanmalar konusunda atılacak olan adımları gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca bu girişim, vatandaşların refah düzeyini ve yaşam standartlarını yükselten düzenlemeler adına bir teminat ve garanti belgesi olarak görülmektedir.⁴⁵¹

Bu Eylem Planı'nı takip eden süreç Plan'ın ikinci ayağı olan ve uzun vadeli bir planlama olarak görülen Avrupa Birliği'ne Katılım için Ulusal Eylem Planı'nın II. Aşaması Bakan Bozkır tarafından 1 Aralık 2014 tarihinde ilan edilmiştir. AB ile müzakereler sürecinde uyumlaştırılması öngörülen birincil ve ikincil mevzuat ile kurumsal yapılanma ve diğer çalışmaları içeren Eylem Planı, müzakerelerde Türkiye'nin zaman kaybının önlenmesi ve fasıllardaki blokajın kalkması halinde fasılların kapatılacak noktaya gelmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir.⁴⁵²

Bakan Bozkır, İkinci Eylem Planı'nın tanıtıldığı toplantıda Plan için şu ifadeleri kullanmıştır:

"I. Aşamada olduğu gibi, her bir müzakere faslı altında hangi kanunların ve ikincil düzenlemelerin çıkacağı II. Aşamada da açık bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca, çıkarılacak düzenleme ile hangi AB mevzuatına uyum sağlanmasının öngörüldüğü, düzenlemenin amacının ne olduğu, hazırlıkların ne aşamada olduğu, düzenlemeden hangi kurumun sorumlu olduğu ve düzenlemenin ne zaman yayımlanacağı ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir."⁴⁵³

62. Hükümet döneminde yapılan iç politika hamleleri genellikle 61. Hükümet döneminin devamı şeklinde gerçekleşmiştir. Zaten hem söylem düzeyinde hem de reform düzeyinde diğer Hükümetlerden daha düşük bir profil seyreden 62. Hükümet, iç politika gelişmelerinde kendine özgü bir tutum yakalamıştır. Her ne kadar kendi döneminde yeterince somut adımlar atılmasa bile uzun vadeli eylem planları ve strateji belgeleri AB'ye tam üyelik

⁴⁵⁰ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49760> (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁵¹ "Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Büyükelçi Sayın Volkan Bozkır'ın Basın Toplantısı Konuşma Notu. AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı I. Aşama".

http://www.ab.gov.tr/files/pub/uep_i_asama_bakankonusma.pdf: 2-3 (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁵² <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49794> (erişim tarihi: 13.05.2016)

⁴⁵³ "Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Büyükelçi Sayın Volkan Bozkır'ın Basın Toplantısı Konuşma Notu. AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı II. Aşama".

http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/uep_ii_asama_konusma.pdf: 4 (erişim tarihi: 13.05.2016)

konusundaki niyetini belli etmiştir. Ayrıca 61. Hükümet döneminin Dışişleri Bakanı'nın yeni Hükümet'te Başbakan olarak, AB Bakanı ve Başmüzakereci'nin ise Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmesinin yanında eski diplomat ve AB nezdinde Türkiye Büyükelçisi olan Volkan Bozkır'ın da AB Bakanı ve Başmüzakereci olarak görevlendirilmesi AB – Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağını işaretini vermiştir.

3.6.4 62. Hükümet Dönemi Dış Politika Gelişmeler

2014 senesinde AB Komisyon Başkanlığı'nda değişikliğe gidilmiştir. 15 Temmuz 2014 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda yapılan seçimlerde 422 delegenin oyunu alan Jean-Claude Juncker AB Komisyonu yeni başkanı olmuştur. Juncker, başkanlık seçimleri öncesinde yaptığı bir konuşmada “önümüzdeki beş yıl yeni AB üyesi olmayacak” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Her ne kadar üyeliğin kapısını kapatmış olsa bile aday ülkeler ile müzakerelerin sürdürüleceğini de vurgulamıştır.⁴⁵⁴ 61. Hükümet'in son döneminde yapılan bu açıklama 62. Hükümet için atılacak adımlar konusunda uzun vadeli düşünme ihtiyacını doğurmuştur.

62. Hükümet Programı'nda AB ile ilişkiler konusuna da değinilmiştir. AB'ye tam üyelik sürecinde oluşan tıkanıklığın aşılması ve müzakerelerdeki siyasi engellerin kaldırılması için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Özellikle karşılıklı ilişki içerisinde olan Türkiye ve AB'nin hem Türkiye'de hem de Birlik içerisinde yeterince tanınmadığını kanaatine sahip olan Hükümet bu konu hakkında da adımlar atılacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Zaten çalışmanın bu bölümünde de incelediğimiz Hükümet özellikle strateji belgesinde ve iletişim stratejisinde bu konuya eğileceğini vurgulamıştır.

Bakan Bozkır 62. Hükümet'teki görevdeki süresince Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu ile birlikte yaptığı ziyaretler de dahil olmak üzere 19 AB üyesi ülkeye ziyaret gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Bakan Bozkır AB kurumları ile temaslar amacıyla Brüksel'e 10 kez ve Strasburg'a da 2 kez ziyarette bulunmuştur. Ayrıca AB kurumlarına mensup önemli temsilcilerle ve Almanya, Hırvatistan, Hollanda, Macaristan, Norveç ve Slovakya'dan gelen Bakanlar ile de ülkemizde görüşmeler yapmıştır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/ab-komisyonu-yeni-baskani-juncker-genislemeye-kapiyi-kapatti-26811849> (erişim tarihi: 14.05.2016)

⁴⁵⁵ Hükümet Programı, 2014: 169-170

⁴⁵⁶ “62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri”.

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukumet_doneminde_turkiye_ab_iliskileri.pdf: 21 (erişim tarihi: 14.05.2016)

Bakan Bozkır, Lüksemburg’da düzenlenen 23-24 Temmuz tarihlerinde düzenlenen Avrupa İşleri Bakanları Gayriresmi Toplantısı’na da katılmıştır. Toplantıda üye ülkeler ve AB'ye aday ülkeler 2015 yılının ikinci yarısındaki Lüksemburg Dönem Başkanlığı gündeminde yer alan konular hakkında bilgilendirilmiş ve karşılıklı fikir beyanında bulunulmuştur. Toplantı sonunda toplu fotoğraf çekiminde Bakan Bozkır da yer almıştır. Bunun yanında Karadağ'ın Avrupa Bakanı ve Başmüzakerecisi Aleksandar Andrija Pejovic ile de bir araya gelen Bakan Bozkır, Karadağ ile Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakereleri hakkında görüş alışverişi yapılmıştır.⁴⁵⁷

Hırvatistan Dışişleri ve Avrupa Birliği Bakanlığı ile Türkiye’nin AB Bakanlığı arasında AB işlerine dair işbirliği ve ortak faaliyetler gerçekleşmesini öngören mutabakat zaptı 19 Aralık 2014 tarihinde imzalanmıştır. İş birliği çerçevesinde, ortak bir komite kurulması ve şu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür:

- “Ortak girişimler, istişare toplantıları, etkinlikler,
- Türk kamu kurum ve kuruluşlarından temsilcilerin Hırvatistan’daki ilgili kamu kurumlarına çalışma ziyaretleri,
- Avrupa bütünleşmesi, katılım müzakereleri, AB müktesebatı ve kurumsal yapılanmaya ilişkin konularda her iki ülkeden uzmanların katılım sağlayacağı eğitim faaliyetleri,
- İki ülke kurumları arasında uzman değişimi,
- Hırvat uzmanların tecrübe aktarımına yönelik olarak kamu kurumlarımıza yapacakları ziyaretler.”⁴⁵⁸

Bu süreçte başka bir iş birliği mutabakatı da Litvanya ile imzalanmıştır. Türkiye'nin AB Bakanlığı ile Litvanya Dışişleri Bakanlığı arasında Türkiye'in AB mevzuatına uyum sürecinde idari ve kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi amacıyla işbirliği ve istişarelerin yapılması, uzman değişimi ve ortak eğitim programları yapılmasını ön gören Mutabakat Zaptı 8 Aralık 2014 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır.⁴⁵⁹

62. Hükümet döneminde AB üye ülkeleri ile ikili anlaşmaların yanı sıra kurumsal işbirliği de bulunmaktadır. 6 Mayıs 2015 tarihinde Türkiye’nin Avrupa Birliği Sivil Savunma Mekanizması’na katılımını sağlayan anlaşma imzalanmıştır. 28 AB üyesi haricinde İzlanda, Karadağ, Makedonya ve Norveç’in de dahil olduğu Savunma Mekanizması, afetlerin önlenmesi

⁴⁵⁷ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=50021> (erişim tarihi: 14.05.2016)

⁴⁵⁸ “62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri”.

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukumet_doneminde_turkiye_ab_iliskileri.pdf; 30 (erişim tarihi: 14.05.2016)

⁴⁵⁹ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49801> (erişim tarihi: 14.05.2016)

ve afetlere müdahale edilmesi konusunda iş birliğini öngörmektedir. Türkiye Savunma Mekanizması'na dahil olarak önemli iş birliği fırsatlarına erişim, ortak sivil tatbikatlarda bulunma, eşgüdüm şeklinde icra edilen Avrupa insani yardım operasyonlarına katılma ve Türkiye'nin kendi uzmanlığı katkı sağlama imkanı da bulacaktır.⁴⁶⁰

Türkiye, AB ile 16 Aralık 2013 tarihinde (61. Hükümet döneminde) Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması imzalanmış ve vizesiz Avrupa seyahatleri için önemli bir adım atılmıştı. Avrupa Komisyonu, 20 Ekim 2014 tarihinde vize serbestliğine dair "Birinci Değerlendirme Raporu'nu" açıklamıştır. Raporla, Temel Haklar, Belge Güvenliği, Göç Yönetimi, Geri Kabul, Kamu Düzeni ve Güvenliği başlıklarında yer alan 72 kriterden 22 kriterin karşılandığı veya karşılanmaya yakın olduğu, 40 kriterin ise kısmen karşılandığı ifade edilmiştir. Bunun yanında gösterilen çaba da takdir edilmiştir.⁴⁶¹ Sürecin hızlı ilerlemesi ve mevcut şartlar düşünüldüğünde vize serbestisinin sağlanması ile AB ve Türkiye arasındaki ilişkinin tekrardan geliştirileceği algısı çıkartılabilmektedir.

AB'nin enerjiye duyulan ihtiyacı ve enerji arzı için düşünülen gaz koridoru, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiyi olumlu bir seviyeye getirmiştir. 60. Hükümet döneminde Nabucco Projesi ile başlayan ve sonraları 61. Hükümet döneminde TAP ile devam eden süreçte 62. Hükümet döneminde TAP'ın bir ayağı olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) temelinin atılmasıyla, AB ile Türkiye biraz daha yakınlaşmıştır.

Türkiye ile AB arasında "Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu", 17 Mart 2015 tarihinde yayınlanan Ortak Deklarasyon ile başlamış ve aynı tarihte Kars'ta boru hattının temelleri atılmıştır. Gerek Hazar Havzası gerekse Orta Doğu'daki doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya sevk edilmesi için öngörülen Güney Gaz Koridoru'nda aktif bir rol alan Türkiye, enerji güvenliği ve arzı konularında AB ile önemli bir ortaktır.⁴⁶²

Türkiye'nin bu projeler kapsamındaki aktif rolünü işaret eden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Türkiye'nin bu süreçteki rolünün AB ile müzakereler kapsamındaki fasıllara yansımaları gerektiği düşüncesi Mecliste yaptığı konuşmada şu şekilde ifade etmiştir:

"(...) bu proje (TANAP), özellikle yalnızca Türkiye'nin değil, aynı zamanda Avrupa Birliği üyesi ülkelerin doğal gazdaki arz güvenliğiyle alakalı probleminin çözümünün bir parçası olacak. Bu çok

⁴⁶⁰ <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/tuerkiye-ab-sivil-koruma-mekanizmasina-katiliyor.html> (erişim tarihi: 14.05.2016)

⁴⁶¹ http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=5986&id=5988 (erişim tarihi: 15.05.2016)

⁴⁶² "62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri".

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukumet_doneminde_turkiye_ab_iliskileri.pdf: 7 (erişim tarihi: 15.05.2016)

önemli bir yapı. Türkiye her ne kadar enerji başlığını açmamış olsa da fiilî durumu evrak durumunun çok önünde gitmektedir.”⁴⁶³

Orta Afrika Cumhuriyeti’nde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında başlayan çatışmaların sona erdirilmesi için AB’nin üyesi olan ve konuyla yakından ilgilenen Fransa’nın eski sömürgesi olan ülkeye AB asker gönderme kararı almıştır.⁴⁶⁴ AB’nin bu operasyon kapsamında Türkiye’den yardım alıp almayacağı tartışıldığı bir ortam AB’den ilk adım gelmiş ve “Türkiye’nin Orta Afrika Cumhuriyeti için kurulacak misyona ne gibi katkılar sağlayabileceğine dair değerlendirmelerin sorulduğu” AB’nin Dış İlişkilerden Sorumlu Yüksek Komiseri Catherine Ashton imzalı mektup Türkiye’ye gönderilmiştir.⁴⁶⁵ Türkiye, ilgili kurumlarıyla bu konuyu görüşmüştür ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ne asker gönderilmesine dair tezkere Meclise sunulmuştur. Tezkere metninde şu ifadeler bulunmaktadır:

“Ülkemiz, (...) Avrupa Birliğinin Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikasına dış politika öncelikleri ve ulusal çıkarları doğrultusunda katkıda bulunmaktadır. Ülkemizin barışı destekleme harekâtlarına olan yaklaşımıyla örtüşen ve Türkiye ile Avrupa Birliğinin uluslararası ve bölgesel sorunların çözümüne yönelik ortak anlayışlarının göstergesi olan bu tür katkılar, Avrupa Birliği üyelik sürecimize de görünürlük kazandırmaktadır.”⁴⁶⁶

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç Mecliste yaptığı konuşmada AB’nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ile Türkiye’nin arasındaki ilişkiyi işaret ederek tezkereye destek istemiştir. AB’nin Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali’de düzenlediği operasyonlara asker göndermek için Meclise gönderilen tezkere, HDP’nin karşı çıkmasına rağmen AKP, CHP ve MHP’nin destekleriyle kabul edilmiştir.⁴⁶⁷

Dış politika ve çıkarlar AB ile Türkiye’yi birbirine yakınlaştırmaktadır. AB’nin özellikle güvenlik konusunda güçlü bir ortaklık bağına sahip olduğu Türkiye’nin, AB’nin bir parçası olması görüşü tekrardan beyan edilmeye başlamıştır. Bakan Bozkır konuya dair Mecliste şu ifadeyi kullanmıştır.

“Türkiye, hem askerî gücüyle hem de yumuşak gücüyle Avrupa Birliğinin dış politikasına ve güvenliğine katkılar sunmaktadır. (...) Kongo’dan Batı Balkanlara, Afganistan’dan Sudan’a pek çok bölgede Avrupa

⁴⁶³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b13901h.htm> (erişim tarihi: 15.05.2016)

⁴⁶⁴ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abden-orta-afrikaya-asker> (erişim tarihi: 15.05.2016)

⁴⁶⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/ab-orta-afrika-icin-turkiyeden-asker-istiyor-25810836> (erişim tarihi: 15.05.2016)

⁴⁶⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01701h.htm> (erişim tarihi: 15.05.2016)

⁴⁶⁷ <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/orta-afrika-ve-maliye-asker-gonderecek-tezkere-kabul-edildi> (erişim tarihi: 15.05.2016)

Birliğine ve uluslararası operasyonlara destek sağlamıştır. Türkiye Birliğin bir parçası olmasıyla Avrupa Birliği, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Kafkaslarda güçlü bir aktör olarak etkinliğini artıracaktır.⁴⁶⁸

62. Hükümet döneminde gerek AB ile Türkiye arasındaki ilişkinin geldiği durum gerekse AB yeni Komisyon Başkanı Juncker'in açıklamaları hükümeti atılacak adımlar konusunda kısıtlı hale getirmiştir. Özellikle dondurulan fasıllar hamle alanını daraltmıştır. Bunun bilincinde bir dış politika ve AB ilişkileri yürüten 62. Hükümet döneminde AB üye ülkelerle ziyaretler, ikili görüşmeler ve iş birliği çalışmaları dikkat çekmektedir. Bunun yanında enerji arzı konusunda iş birliği de sürdürülmektedir. Ayrıca AB ile ortak dış ve güvenlik politikaları kapsamında iş birliği bulunan Türkiye, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'de düzenlenen AB operasyonlarına eşlik etmiştir.

3.6.5 Haziran 2015 Türkiye Genel Seçimleri ve Sonrası Dönem

62. Hükümet göreve geldikten yaklaşık dokuz ay sonra 25. Meclis Dönemi için seçimler yapılacaktır. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılacak olan seçimlerde AKP için önemli değişiklikler olacağı öngörülebilmektedir. Özellikle AKP'nin tüzüğündeki "3 dönem kuralı" sebebiyle 62. Hükümet'te yer alan bazı bakan ve milletvekillerinin seçimde aday olamaması söz konusudur. Türkiye'nin AB ilişkileri göz önüne alınca olası yeni AKP Hükümeti'nde kimlerin olacağı önemli bir durumdur.⁴⁶⁹ Başbakan Davutoğlu'nun Başbakan olacağı ve 62. Hükümet'in AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır'ın da İstanbul 2. Bölge milletvekilleri adayları arasında 1. sırada yer alması, olası hükümette Volkan Bozkır'ın da aynı görevde kalması ihtimalini güçlü tutmaktadır. Fakat 62. Hükümet'te Dışişleri Bakanı olarak görev alan Mevlüt Çavuşoğlu'nun "3 dönem kuralına" takılıyor olması kabinede yer alacak isimler konusunda kuşku yaratmaktadır.

AKP'nin 7 Haziran seçimleri için hazırladığı "Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma" isimli seçim beyannamesinde AB ile ilişkilerine de yer verilmiştir. Her Hükümet döneminde olduğu gibi AKP'nin olası yeni Hükümeti'nin seçim beyannamesinde de AB ilişkileri stratejik bir hedef olarak görülmektedir. AB süreci bu seçim beyannamesinde de Türkiye'nin yaşayacağı değişim ve dönüşüm sürecinde reformları tetikleyen önemli bir unsur olarak görülmekte ve bu konudaki kararlılık vurgulanmaktadır. Ayrıca katılım sürecinde oluşan

⁴⁶⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02801h.htm> (erişim tarihi: 15.05.2016)

⁴⁶⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ak-partide-69-vekile-3-donem-engeli> (erişim zamanı: 15.05.2016)

tıkanıklıkların aşılması için çalışmalar yapılacağı ve ilişkilerin canlandırılacağı ifade edilmektedir.⁴⁷⁰ Bunun yanında, hem ekonomik ilişkilerin hem de tam üyelik için müzakere sürecinde olduğu AB ile ilişkilerin geliştirileceği vurgulanmakta ve vizelerin kaldırılması, gümrük birliği ilişkisinin güçlendirilmesi ve mali iş birliğinin geliştirilmesi gibi hedefler sayılmaktadır.⁴⁷¹

Kısa sürede iktidarda kalan ve AB ilişkilerinde çok aktif bir politika uygulamamış gibi görünen 62. Hükümet uzun vadeli stratejik planlar ile dikkat çekmektedir. AKP tarafından kurulabilecek olası 63. Hükümet'in de AB yaklaşımını seçim beyannamesi üzerinden incelediğimizde önceki Hükümetlere nazaran büyük bir farklılık göze çarpmamaktadır. Fakat beyannamenin ilan edildiği hükümetin uzun vadeli planlarına baktığımız zaman yeni kurulacak AKP Hükümeti'nde aktif bir AB politikası ve ilişkilerde gelişmelerin olacağı vaat edilmektedir.

Haziran 2015 seçimlerinde AKP'nin beklemediği bir sonuç ile karşılaşmıştır. AKP'nin 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde oyları %40,86 seviyesinde kalması ve özellikle HDP'nin % 13,12 oranında oy alması ile AKP'nin milletvekili sayısı tek başına Hükümeti kurmak için yetersiz kalmıştır. 25. Meclis Dönemi'nde AKP 258 milletvekili ile, CHP 24,96 oy oranı ve 138 milletvekili ile, MHP % 16,29 oy oranı ve 80 milletvekili ile, HDP ise MHP gibi 80 milletvekili ile temsil edilmiştir.⁴⁷² 63. Hükümetin kurulabilmesi için AKP'nin Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu diğer partiler ile koalisyon görüşmelerinde bulunmuştur. Ancak muhalefet partileri, AKP ile koalisyon kurulabilmesi için bazı şartlar da öne sürmektedir. Bunun yanında 258 milletvekili bulunan AKP'nin Hükümeti tek başına kurabilmesi için 18 milletvekiline ihtiyaç duyulmaktadır. Üçüncü bir ihtimal olarak da erken seçime gidilmesi konuşulmaktadır.⁴⁷³ Bu tartışmaların gölgesinde Genel Başkan Davutoğlu 45 gün içerisinde Hükümeti kuramadığı için, erken seçime gidilmesi kararı alınmış ve beş gün içerisinde de Türk siyasi tarihinde ilk kez "Seçim Hükümeti" kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁷⁴

28 Ağustos 2015 tarihinde 63. Hükümet, Seçim Hükümeti olarak kurulmuştur. Seçim Hükümeti'nde (63. Hükümet) CHP ve MHP milletvekilleri (Tuğrul Türkeş hariç) yer almayacaklarını açıklamış ve bu vekillere önerilen makamlarda bürokratlar görev almıştır. Bu

⁴⁷⁰ Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma, 2015: 252

⁴⁷¹ A.g.e., 2015: 330

⁴⁷² <http://www.cnnturk.com/secim7Haziran2015/> (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁷³ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150608_erdogan_koalisyon_gs2015 (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁷⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150824_secim_hukumeti (erişim tarihi: 23.05.2016)

bürokratlardan Feridun Sinirlioğlu Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir.⁴⁷⁵ 63. Hükümette AB Bakanlığı olarak da önce HDP Kocaeli milletvekili Ali Haydar Konca; Konca'nın istifasından sonra da yazar ve akademisyen Beril Dedeoğlu görevlendirilmiştir.⁴⁷⁶

26. Meclis Dönemi için 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan Genel Seçimlerde AKP her ilde oyunu arttırmış ve %49,37 oy oranı ile Mecliste 317 milletvekili sayısı ile temsil edilme hakkını elde etmiştir. 26. Meclis Dönemi'nde CHP %25,40 oy oranı ve vekil sayısını iki attırarak 134 milletvekili ile Meclise girmiştir. MHP ve HDP'nin, Haziran 2015 seçimlerine göre oy oranı ve Meclisteki milletvekili sayısı azalmıştır. MHP %11,94 oy oranı ve 40 milletvekili ile, HDP ise %10,77 oy oranı ve 59 milletvekili ile Mecliste temsil edilmiştir. MHP ve HDP'nin azalan vekil sayısı AKP'ye geçmiş ve böylelikle AKP ve Genel Başkan Davutoğlu, 64. Hükümeti tek başına kurma gücünü eline almıştır.⁴⁷⁷ 24 Kasım 2015 tarihinde oluşturulan 64. Hükümet Kabinesi'nde Dışişleri Bakanlığı ve AB Bakanlığı, çalışmamızda da belirtildiği gibi, 62. Hükümet Kabinesi'ne benzer bir şekilde kurulmuştur. 62. Hükümet döneminde Dışişleri Bakanlığı yapan Mevlüt Çavuşoğlu ve AB Bakanlığı yapan Volkan Bozkır 64. Hükümet döneminde de aynı görevlerini sürdürmüşlerdir.⁴⁷⁸ Çalışmamızda da ifade edildiği gibi, AB ilişkilerinde ilgili bakanlıklarda ve Başbakanlık makamında bir değişiklik olmadığı gibi hükümetin AB politikalarında da ciddi bir değişiklik beklenmemektedir.

24 Kasım 2015 tarihinde kurulan 64. Hükümet'in görevi, Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun 22 Mayıs 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a istifasını sunması ile son bulmuştur. Davutoğlu'nun ardından AKP'nin yeni Genel Başkanı Binali Yıldırım olmuştur.⁴⁷⁹ 24 Mayıs 2016 tarihinde de yeni Genel Başkan ve Başbakan Binali Yıldırım 65. Hükümetin kabinesini kamuoyu ile paylaşmıştır. 65. Hükümet'te Dışişleri Bakanı değişmemiş ve Mevlüt Çavuşoğlu görevlendirilmiştir. Ancak AB Bakanlığı görevi Volkan Bozkır'dan AKP milletvekili Ömer Çelik'e geçmiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-ahmet-davutoglu-kabineyi-acikladi-29932108> (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁷⁶ <http://www.ntv.com.tr/turkiye/iki-bakanliga-atama,tTRJKVjv0kG0fovyp0vtLA> (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁷⁷ <http://www.radikal.com.tr/erken-secim-2015/secim-sonuclari/sonuclar/milletvekili/> (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁷⁸ http://www.ntv.com.tr/turkiye/iste-64-hukümetin-bakanlari,G0u5Ye7bDk28YLJH8g_xrA (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁷⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hukümet-kurma-gorevi-yildirimda> (erişim tarihi: 23.05.2016)

⁴⁸⁰ <http://www.ntv.com.tr/turkiye/yeni-kabine-belli-oldu-65-hukümet-bakanlar-kurulu-listesi,QioafwQo9EKJ5btlhFaL7w> (erişim tarihi: 23.05.2016)

3.6.6 Değerlendirme

Ağustos 2014’de ilk defa düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AKP’nin Genel Başkanı ve 61. Hükümet’in Başbakanı Erdoğan cumhurbaşkanı olarak aday gösterilmiştir ve seçimi kazanarak Türkiye’nin 12. Cumhurbaşkanı olmuştur. Böylelikle yeni bir Hükümet kurulmuş ve Hükümet’in başına Ahmet Davutoğlu geçmiştir. Dışişleri Bakanlığı’na Mevlüt Çavuşoğlu, AB Bakanlığı’na ise Volkan Bozkır getirilmiştir.

62. Hükümet, 58. Hükümet’ten sonra süre olarak kısa olan bir döneme sahiptir. Hem bu sürenin darlığı hem de AB ile olan mevcut ilişkiler göz önünde bulundurulunca hareket alanı dar bir Hükümet olarak adlandırabilmekteyiz. Ancak diğer AKP Hükümetlerinden farklı bir politikanın uygulandığı bir Hükümet olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Önceki iki Hükümet döneminde olduğu gibi 62. Hükümet döneminde AB’ye dair söylemlerin değişmediği ifade edebiliriz. Bunun yanında söylemlerin sıklığında da azalma gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bir önceki Hükümet için kullanılan “göstermelik hava” ifadesi bu Hükümet için de kullanılabilir.

AB’ye üyelik sürecindeki değişim ve dönüşüm süreci bu kısa süreli Hükümet döneminde de devam etmiştir. Münferit mevzuat düzenlemelerinin gerçekleştiği dönemde özellikle AB müktesebatına ve Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmelerine uyum kapsamında İş Kanunu’na dair düzenlemeler dikkat çekmektedir. Yine iç politikada dinler arası hoşgörü ve azınlıkların özellikle kültürel faaliyetlerinin geliştirilmesi hususunda girişimler de bulunmaktadır.

Bu dönemde 62. Hükümet tarafından diğer AKP Hükümetlerine kıyasla daha farklı adımlar atılmıştır. Hükümetin sadece kendi dönemini değil diğer kurulacak Hükümet dönemini de kapsayacak stratejik ve uzun vadeli eylem planları ve strateji belgeleri yayınlanmıştır. Avrupa Birliği Stratejisi güncellenmiş ve bu strateji ile alakalı İletişim Stratejisi ve Yerel Düzeyde AB Çalışmalarına Yönelik Kapasitenin Güçlendirilmesi Eylem Planı yayınlanmıştır. Ayrıca birisi bu Hükümet dönemini diğeri ise dört yıllık bir süreyi kapsayan iki adet Eylem Planı da kamuoyu ile paylaşılmıştır.

AB ile doğrudan ilişkiler konusunda hareket alanı kısıtlı olan 62. Hükümet döneminde Birlik kurumları ve üye ülkeler ile geliştirilen ilişkiler dikkat çekmektedir. Özellikle Hırvatistan ve Litvanya ile karşılıklı mutabakatlar imzalanmıştır. Ayrıca AB Savunma ve Güvenlik politikaları kapsamında düzenlenen Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali’deki operasyonlara

Türkiye de dahil olmuştur. Bunun yanında önceki iki Hükümet dönemin de değinilen enerji arzı konusunda Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu imzalanmış ve boru hattının temelleri atılmıştır.

62. Hükümet döneminde AB ile ilişkilerin diğer AKP Hükümet dönemlerine göre daha aktif olduğunu söyleyememekteyiz. Ancak Hükümet'in, bu sürece dair attığı adımların ve özellikle yayınlanan belgelerin niteliğini göz önünde bulundurunca daha uzun vadeli ve stratejik bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu niteliği ile 62. Hükümet için AB ilişkilerinde yeni bir dönemin habercisi olan Hükümet tanımı uygun olacaktır.

SONUÇ

14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan AKP için 2002 yılında erken seçim kararı alınması bir dönüm noktası olmuştur. Önceki yıllarda kurulan koalisyon partilerinin başarısızlığı ve gelişen birtakım olaylar sonrasında özellikle sağ partilerdeki seçmenlerin AKP'ye doğru kaymasıyla 2002 seçimlerini kazanan AKP, tek başına iktidara gelmiştir.

AKP'nin 2002 seçimlerini kazanması Türk siyasetinde deprem etkisi yaratmıştır. Öncelikle hem katılımın düşük olduğu hem de seçimlerden sonra oy kullanan seçmenlerin mecliste temsilinin düşük olduğu 2002 seçimleri AKP'ye, meclis içerisinde aldığı oy miktarının yüzdesinden daha fazla milletvekili oranıyla temsil hakkı vermiştir. Hatta AKP, Anayasa'yı tek başına değiştirebilecek milletvekili sayısına sahip olmuştur.

İşte böyle bir durumun içerisinde çıkan 58. Hükümet, iktidarda olduğu kısa süre içerisinde Avrupa Birliği ilişkilerine dair başarılı bir çizgi çizmiştir. AKP'nin ilk kurulan hükümeti olan 58. Hükümet'e Abdullah Gül Başbakanlık yapmıştır. Gül Hükümeti seçim öncesinde verdikleri vaatleri gerçekleştirme konusunda güçlü bir meclis çoğunluğuna sahiptir. Bu rüzgarı da arkasına alan Hükümet, ayrı bir önem verdiği AB'ye katılım isteklerini kamuoyuna rahatça gösterme fırsatı bulmuşlardır.

AKP için AB ile olan ilişkileri, selefi partilerden ve aynı tabandan çıktığı rakibi partiden daha farklı bir parti olduklarını göstermek için önemli bir alandır. AB'ye katılım AKP için parti programında da sıkça bahsedilen ve vurgulanan bir konudur. Çalışmanın ilgili bölümünün başında da belirtildiği gibi AKP tarafından yayınlanan Seçim Beyannamesinde, Kalkınma ve Demokrasi Programı ile 58. Hükümet Programında, AKP'nin AB konusundaki görüşlerinden bahsedilmiştir. İktidara geldikten sonra hem Kopenhag Zirvesine verdiği önem ile hem de Kıbrıs sorununun çözümü konusundaki açıklamalarıyla bu görüşlerini uygulamaya koymak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. 58. Hükümet için Kopenhag Zirvesi'nden müzakerelere başlamak için tarih alınması ve Kıbrıs sorununun çözümü AB'ye tam üyelik konusunda önemli iki husustur.

58. Hükümet iktidara geldikten hemen sonra OHAL uygulamasının kaldırılması değişim rüzgarlarının bir sinyali olmuştur. Bunun yanında kendisinden önceki hükümet tarafından da yapılan Uyum Yasaları Paketleri'nin dördüncüsü ve beşincisi bu hükümet zamanında gerçekleştirilmiştir. Zaten iktidara gelmeden önceki belgelerden ve geldikten

sonraki hükümet programında da vurgulandığı üzere Hükümet, AB yolunda Türkiye'nin yüzleşeceği değişim ve dönüşüm süreci yaşanmasından taraftır. Hatta AB'ye tam üyelik kapsamında olsun veya olmasın, Türkiye'nin değişim ve dönüşüm sürecinin desteklendiği sık sık belirtilmiştir. AKP için, her ne kadar AB'ye katılım amaç olsa bile demokratikleşme yolunda AB'yi araç olarak da görmektedir.

Hükümet'in yaklaşık dört aylık süresi boyunca yurt içinde AB ilişkilerinde bahsedilebilecek bir önemli olay gerçekleşmiştir. AKP'nin Kıbrıs konusundaki tutumundan ve Annan Planı'ndan destek alan akademisyenler bir bildirge yayınlamıştır. Bildirgede, Plan'ın sorunun çözümü konusunda önemli bir gelişme olduğunu ve siyasilere gerekli adımları atması gerektiğini düşündüklerini beyan etmişlerdir.

58. Hükümet AKP'nin en kısa süre iktidarda olan Hükümet'idir. Fakat ilk hükümet olduklarını göz önüne alınca vereceği vaatler ve atacağı adımlar partinin kendini ispatlaması niteliği taşımaktadır. Kıbrıs konusuna dair girişimlerde bulunan, Kopenhag Zirvesi ve sonrasında olumlu bir tutum takınan ve yasa değişiklikleri konusunda istekli bir görüntü sergileyen Hükümet başarılı bir dönem geçirmiştir. Kendisinin ardılı olarak gelecek 59. Hükümet için uygun bir ortam ve istikamet bırakan 58. Hükümet, dört aylık süre içerisinde takındığı tavır ile AB-Türkiye ilişkilerinde en başarılı hükümetlerden biri olmuştur. Kasım 2002 seçimleri sonrası kurulan 58. Hükümet'te Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasağı sebebiyle bulunamamıştır. Fakat hem siyasi yasağının kalkması hem de Siirt Seçimlerinin YSK tarafından iptal edilip tekrar gerçekleştirilmesi ile Erdoğan'a meclis kapıları açılmıştır. Siirt'ten milletvekili seçilen Erdoğan, 11 Mart 2003 tarihinde 58. Hükümet'in istifası ile 14 Mart 2003 tarihinde 59. Hükümet'i kurmuş ve Başbakan seçilmiştir. Yeni kurulan hükümette selefine göre büyük değişiklikler olmamıştır. Erdoğan'ın Başbakan olmasıyla Abdullah Gül Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanı olarak görev almış ve önceki Hükümet'te Dışişleri Bakanı olan Yaşar Yakış kabine dışında kalmıştır. 2002 senesinden 2005 sonuna kadar olan süreçte AKP, AB ilişkileri bazında çok başarılı bir vitrin sunmuştur. Hatta AKP belgelerinde sürekli vurgulanan "müzakerelere başlanması" hedefine 59. Hükümet döneminde ulaşılmıştır.

59. Hükümet süresince yayımlanan Hükümet Programı, 2003 Ulusal Program, 2007 AB Müktesebatına Uyum Programı ve milletvekillerinin Meclis konuşmalarında AB ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle AB'ye tam üyelik için müzakerelere başlanması ve bu hedef kapsamında Türkiye'nin geçireceği değişim ve dönüşüm sürecine vurgu yapılmaktadır.

Bunun yanında Program belgelerinde ve milletvekillerinin meclis konuşmalarında, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde engel olarak sunulan konularla ilgili görüşler de belirtilmiştir.

AKP vekiller ve Başbakan Erdoğan, müzakerelere başlanması hususundaki görüşlerini net bir şekilde ifade etmişlerdir. Selefî Hükümet gibi, bu Hükümet için de müzakerelere başlanması birincil hedefler arasındadır. İki hükümetin de AB politikalarında farklılık olmadığı gibi, Başbakan Erdoğan müzakerelere başlanması yolundaki Türkiye'nin ilerlemesini bahsederken selefî Hükümet ile ortak ve yan yana hareket ettiğini vurgulamıştır. Hatta bu süreçte AKP, her ne kadar elindeki parlamento gücü ile tek başına değişiklikler yapabilecek kuvvete sahip olsa bile, gerek muhalefete gerekse toplumdaki kanaat önderlerine “beraber çalışma” çağrısında da bulunmuştur. AKP'nin bu konudaki tutumundan AB sürecinin sadece Hükümet'in değil tüm ülkenin meselesi olduğu kanısına varılabilmektedir. Diğer bir ifade ile AKP, AB'ye sürecini kendi elinde tutmak yerine toplumun her safhasına yayarak ilerleme tercih etmiştir. Böylelikle ilerlemelerin toplumca kabullenmesi hedeflenmiştir.

AKP'nin AB politikalarının diğer yüzünde yatan “değişim ve dönüşüm” fikri önceki Hükümet döneminde de çok vurgulanmıştır. Bu hususta 58. Hükümet, mevzuat değişiklikleri ile konuya dair tavrını ortaya koymuştur. Kasım 2002 seçimleri öncesindeki Hükümet döneminde başlatılan “Uyum Yasaları Paketleri” hem 58. Hükümet hem de 59. Hükümet dönemlerinde devam ettirilmiştir. Türkiye'de genellikle değişim ve planlama gibi politik atılımlar hükümetten hükümete göre değişse bile, AB'ye katılım yolundaki hukuki reform süreci, farklı Hükümetler ve hatta farklı siyasi tabandan gelen partilerin süreçlerinde aynı doğrultuda ve benzer ivmelerde gerçekleştirilmiştir. Bu durum bize AB'ye katılımın Hükümet değil devlet projesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca AKP'nin Programları ve milletvekillerinin de sıkça vurguladığı gibi, AB'ye katılım yolunda Türkiye'nin geçireceği değişim ve dönüşüm sürecine verilen destek bu Hükümet döneminde de belirtilmiştir. Zaten AKP'li vekillerce ve Hükümet belgelerinde de değinildiği gibi, katılım yolunda Türkiye'nin geçireceği değişim sürecini, sadece AB'ye bağlamamakta ve Türkiye'nin yaşaması gereken bir süreç olduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği hususunda bazı kesimlerce engel olarak görülen konular da milletvekillerinin gündemlerinde bulunmaktadır. Özellikle kimlik hususunda Türkiye'ye karşı takınılan tavrın yanlış olduğu ve aksine farklı kültürel yapıların bir arada bulunmasının AB'nin kurucu idealleri arasında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin gerek farklı kültürel yapısı gerekse stratejik konumu ile AB'nin etki etmek istediği alanlara daha hızlı ve güçlü nüfuz edeceği vurgulanmıştır. AKP, Türkiye'nin AB'ye göre olan kimlik farklılığının bir engel değil

bir avantaj olduğu ve “medeniyetler çatışması” yerine “medeniyetler uyumu” olarak görülmesi gerektiği kanaatindedir.

59. Hükümet hem Uyum Yasaları Paketleri ile hem de Kanunlar bazında yaptığı değişiklikler ve Anayasa değişikliği ile AB’ye müzakerelere başlanması konusunda önemli adımlar atmıştır. Zaten elinde önemli bir Parlamento kuvveti bulunduran AKP, Muhalefet Partisi’nin ve kanaat önderlerini desteğini yanına alarak önemli değişikliklere imza atmıştır. Diğer bir ifade ile “Parti, elindeki fırsatı iyi değerlendirmiştir”. Değişim ve dönüşüm fikrini sıklıkla vurgulayan AKP, bu Hükümet döneminde etkin bir süreç geçirmiştir. Dil gibi önemli kültürel sorunlar hakkında ve asker-sivil ilişkilerinde düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca “Ölüm Cezasının Kaldırılması” gibi önemli bir değişiklik de yapılmıştır. Bu uyum paketlerinin yanında, devletin şeffaflığı ve denetlenebilirliği konusunda Kanun değişiklikleri ve düzenlemeler de bu Hükümet sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Dahası önemli kültürel sorunların çözümü ile düzenlemeler kapsamında, TRT’de Arapça, Boşnakça, Çerkezce, Kırmancı ve Zazaca radyo yayınları başlamış ve özel sektör bazında iki televizyon bir de radyo kanalı farklı dil ve lehçelerde yayına başlamıştır. Türkiye’nin hukuksal anlamda geçirdiği bu dönüşüm sürecinde Anayasa değişikliği de gerçekleşmiştir. DGM’nin serüveni sonlandırılmış ve yargıda normalleşme-sivilleşme açısından önemli adımlar atılmıştır.

59. Hükümet sürecinde, AB’ye ilişkilerin hızlanması için somut adımlar da bulunmaktadır. AB’ye katılım sürecine katkı sağlamak üzere Avrupa Birliği Uyum Komisyonu kurulmuş ve reformların daha iyi uygulanabilmesi için “Reform İzleme Grubu” oluşturulmuştur. Ayrıca AB’ye ile müzakerelerden sorumlu “Başmüzakereci” makamı ile çok başlılık sorununun çözümü için atılım yapılmıştır. Bu düzenlemeler AKP’nin, AB’ye katılım konusundaki hassasiyetini ve niyetini göstermektedir.

59. Hükümet döneminde AKP’nin sürekli vurguladığı müzakerelere başlanması konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Özellikle hukuki reformları gerçekleştirerek Kopenhag Kriterleri kapsamında AB’nin önünde elini güçlendiren AKP, Brüksel Zirvesi’ne büyük beklentiler gitmiştir. Türkiye, Brüksel Zirvesi’nin sonucunda 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması kararını almıştır. AKP için AB yolunda önemli bir husus olan müzakerelere başlanması hedefine ulaşılmıştır. Müzakerelere başlanması ile önemli bir eşik aşılmıştır. Türkiye, artık Avrupa’nın bir parçası olarak görülmektedir.

59. Hükümet süresinde, Bilim ve Araştırma Faslı, İşletme ve Sanayi Politikası Faslı, İstatistik Faslı ve Mali Kontrol Faslı müzakerelere açılmıştır. Bu fasıllardan Bilim ve Araştırma Faslı ise geçici olarak kapatılmıştır.

AKP'nin hukuki reformları ile AB'ye üyelik sürecinin iyi bir ivme yakaladığı bu dönemde AB içerisinde gerçekleşen bazı gelişmeler, bu süreci yavaşlatacak unsurlar içermektedir. AB'nin 2004 Genişlemesi ile Kıbrıs adasının temsilcisi olarak GKRY'nin AB'ye üye olarak girmesi ve AB ülkelerindeki Hükümet değişiklikleri Türkiye adına olumsuz sinyaller barındırmaktadır.

Öncelikle AKP, Kıbrıs sorununu çözümü konusunda iyiniyetli ve çözüm odaklı adımlar atmış ve Annan Planı'na gereken desteği vermiştir. Fakat Plan'ın GKRY referandumunda reddedilmesi ardından GKRY'nin AB'ye üye olarak girmesi ile sıkıntı başlamıştır. Rum Yönetimi'nin üyeliği, Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda potansiyel veto özelliği de taşımaktadır. Bunun yanında, Türkiye'nin limanları ve havaalanlarını Güney Kıbrıs gemi ve uçaklarına açmadığı" gerekçesiyle, Konsey 11 Aralık 2006 tarihinde Komisyon Tavsiyesi'ni kabul etmiş ve 8 başlıkta müzakerelerin dondurulması kararını almıştır. Ayrıca hiçbir başlığın geçici olarak kapatılamaması kararı da alınmıştır. Konsey'in bu kararının bir benzeri olarak, Fransa da beş başlıkta görüşmelerin dondurulmasını sağlamıştır.

Birlik üye ülkelerinde gerçekleşen hükümet değişiklikleri AB ile Türkiye arasındaki ilişkiye yeni bir boyut getirmiştir. Özellikle Almanya ve Fransa'daki Partiler, Türkiye'ye karşı olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği yerine benzer ama kısıtlı ortaklık teklifleri de bu dönemde dile getirilmiştir. Merkel tarafından teklif edilen "imtiyazlı ortaklık" ve Sarkozy tarafından teklif edilen "Akdeniz Birliği" hem Türkiye hem de AKP için kabul edilemez tekliflerdir.

59. Hükümet döneminde AB tarafından sadece olumsuz değil, olumlu düşünceler de beyan edilmiştir. Özellikle Avrupa Parlamentosu'ndaki sol partiler, Türkiye'nin gerekli Kriterleri karşılaması durumunda Birlik dışında tutulamayacaklarını söylemişlerdir. Ayrıca "Bağımsız Türkiye Komisyonu" 6 Eylül 2004 tarihinde "Avrupa'da Türkiye: Bir Sözden Fazlası" isimli raporunu yayınlamıştır. Bu raporda AKP'nin "değişim ve dönüşüm süreci takdir edilmiş ve Türkiye'nin AB sisteminde bulunmasının hem Batı ile İslam arasındaki buzların erimesine yardımcı olacağı hem de enerji ve güvenlik gibi konularda katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

59. Hükümet sürecinde AKP'nin AB politikaları olumlu bir görüntüye sahiptir. Parti belgeleri ve Partili vekillerin ifadelerindeki hedeflere ulaşılmıştır. Özellikle müzakerelerin başladığı 2005 senesine ve hatta Komisyonun 2006 sonunda aldığı karara kadar ilişkilerin ivmesi yüksektir. Fakat hem 2005'ten itibaren bazı AB üye ülkelerindeki Hükümet değişimleri hem de 2004 Genişlemesi'nde GKRY'nin katılmasını takip eden süreçte Komisyonun 2006'da aldığı karardan sonra ilişkinin sorunlu bir çizgide izleyeceği tahmin edilebilmektedir. Genel anlamda AKP'li 59. Hükümet, AB ilişkilerinde başarılı bir görüntü vermiştir.

22 Temmuz 2007 tarihinde düzenlenen milletvekili seçimlerinden başarılı bir sonuçla ayrılan AKP, 60. Hükümet'i tek başına kurma hakkını elde etmiştir. Önceki seçime göre oy oranını yükselten AKP'nin milletvekili sayısı, meclise giren parti sayısının ve bağımsız milletvekili sayısının önceki döneme göre fazla olması sebebiyle azalmıştır. Selefî Hükümetlere göre Hükümet gücü azalan AKP'nin halk nezdinde desteği yükselmiştir. Bu yükselişte AKP'nin AB politikasının da etkisi göz ardı edilemez.

60. Hükümet süreci, selefî Hükümet'in son döneminden kalan Cumhurbaşkanlık krizi ile sıkıntılı başlamıştır. 60. Hükümet döneminde MHP ve DTP'nin de yardımıyla AKP'nin adayı Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Tam sular durulmak üzereyken AKP için yeni bir sorun baş göstermiştir. AKP, Yargıtay Başsavcısının yaptığı kapatma davası ile zorlu bir sürecin içine düşmüştür. Fakat diğer taraftan, bu sıkıntılı iki süreç AKP ile AB'nin yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında, arkasına halk desteğini alan AKP, değişim ve dönüşüm kapsamında iki Anayasa değişikliğini referanduma götürmüştür.

Bu Hükümet döneminde iki önemli Anayasa değişikliği gerçekleşmiştir. 2007 senesindeki referandumda, Cumhurbaşkanlık seçimi ve meclis karar alması için gereken vekil sayısında değişikliklere gidilmiştir. 2010 senesindeki referandumda ise özellikle yargı alanındaki değişiklikler dikkat çekmektedir. Başta askeri yargının sivilleşmesi gibi konularda değişiklik getiren referandumun bir diğer dikkat çekici yanı ise 1980 Darbesi'ni gerçekleştiren MGK üyelerinin yargılanmasını engelleyen Anayasa'nın Geçici 15. maddesinin kaldırılmasıdır. Bu maddenin kaldırılması sembolik bir özellik taşısa da gecikmiş bir karar özelliği de taşımaktadır.

60. Hükümet döneminde mevzuatta bir takım değişiklikler de gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yargı alanında dikkat çekici düzenlemeler gelmiştir. Bunun yanında, kamu alanında da AB müktesebatına uyum amacıyla kanun değişiklikleri ve yasal düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kadın hakları, mali suçlar gibi münferit bazı kanunlarda da değişikliğe

gidilmiştir. AKP'nin AB yolunda değişim ve dönüşüm fikri bu Hükümet döneminde de kendini göstermiştir. Mevzuat düzenlemelerinin yanında kurumsal anlamda da önemli düzenlemeler görülmüştür. İlk defa sadece AB konusunda çalışacak bir Başmüzakereci atanması, ABGS'nin Başbakanlığa bağlanması, ABGS ile koordine çalışacak Siyasi İşler Alt Komitesi'nin kurulması ve ABGS'nin üye sayısının artırılması AB ilişkilerine verilen önemi göstermektedir.

2008 senesi ile Hükümet'in AB yaklaşımında hareketlilik görülmeye başlamıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı Gül tarafından 2008 yılının AB Yılı olması çağrısı ve Avrupa Birliği Günü'nün Çankaya Köşkü'nde kutlanması beklentileri yükseltmiştir. Bu olayı takiben Türkiye'deki kanaat önderleri tarafından Hükümet'e "2008'i ve takip eden yılları birer AB yılı yapın" çağrısı da bu beklentinin sonucudur.

AB konusunda beklentinin yükseldiği bu süreçte, halkın desteğini de arkasına alan AKP önemli bir adım atmıştır. Demokratik Açılım süreci olarak bilinen süreç, Türkiye'de önemli bir sorunun çözülmesini amaçlamıştır. Fakat Habur sınır kapısından girişlerin gövde gösterisine dönüşmesi ve halkın büyük kesiminin tepkisine yol açmıştır. Bu şartlar altında süreç de tıkanma noktasına gelmiştir. Benzer bir yaklaşım ile Türkiye'de Aleviler ve Romanlar için de çalışmalar yapılmıştır. Konuyla ilgili çalıştaylar gerçekleşmiş ve özellikle Roman Açılımı kapsamında üniversite bazında araştırma bölümleri kurulması önemli bir adımdır.

Azınlık haklarına dair çalışmalar da bu Hükümet döneminde gerçekleştirilmiştir. Özellikle farklı dil ve lehçelerle ilgili düzenlemeler yapılmış ve bunu takiben özellikle TRT bazında girişimlerde bulunulmuştur. Ayrıca dinler arası hoşgörü kapsamında da adımlar atılmıştır. Sümela Manastırı'nda, Surp Haç Ermeni Kilisesi'nde ve 88 yıl önce kilise olan Pazar Yeri Camii'nde ayinler düzenlenmiş ve Fener Rum Patriği Barthelemous da katılmıştır. Dinler arası diyalogun geliştirilmesi kapsamında güzel örnek teşkil eden bu girişimler AB nezdinde de olumlu karşılanmıştır.

60. Hükümet döneminde Türkiye'nin AB konusunda beklentileri yüksek olsa bile sonuç olarak beklentiler karşılanmamıştır. Özellikle önceki Hükümet döneminde alınan AB Konseyi kararının etkisi uzun vadede hissedilecektir. Bunun yanında, aynı Hükümet döneminde başlayan imtiyazlı ortaklık tartışması 60. Hükümet döneminde de kendini göstermiştir. Ayrıca AB Dönem Başkanlıkları da Türkiye'nin beklentilerinin altında kazanımlar ile sonuçlanmıştır.

Birlik içerisinde 2009 yılında yapılan Avrupa Parlamentosu Seçimi'nde de sağ partilerin yükseliş göstermesi uzun vadede Türkiye için sorun teşkil etmektedir. Öte yandan, AB'de hissedilen enerji arzı sorunu Türkiye AB ilişkilerinde farklı bir boyutun açılacağına işaret eder.

Bu konuya dair görüülen Nabucco Projesi'ne Hükümet'in olumlu bir bakış açısına olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Bu Hükümet döneminde Bağımsız Türkiye Komisyonu raporu da Türkiye'nin AB yolundaki inişli-çıkışlı grafiği gözler önüne sermektedir. Mevzuat düzenlemeleri konusundaki tutumu beğeni olsa bile eksik görülmüştür. AB süreci anlamda 60. Hükümet dönemi için "beklentilerin yüksek olduğu, mevzuat düzenlemelerin ve önemli girişimlerin yapıldığı fakat yetersiz kaldığı ve ilişkilerde duraklamaların başladığı" dönem olarak anmak yanlış bir ifade olmayacaktır.

12 Haziran 2011 seçimlerinden zaferle ayrılan AKP, 61. Hükümet'i kurma yetkisini de almıştır. Her ne kadar seçimlerde AKP oyunu arttırsa bile, önceki Hükümet'te olduğu gibi, Meclisteki AKP'li milletvekili sayısı azalmıştır. Önceki Hükümet dönemlerinde özellikle AB politikaların Mecliste genellikle hem fikir olma durumu varken, bu Hükümet döneminde aynı havadan bahsedemiyoruz. Bunun yanında fasıllarda blokajın sürmesi de AB ile olan ilişkileri baltalamıştır.

Genel çerçeveye bakacak olursak 61. Hükümet döneminde AB ilişkileri durma noktasına gelmiştir. AKP'nin Hükümetleri boyunca AB ile ilişkiler öncelikli seviyede tutulmuştur. Özellikle 2002-2005 arası dönemdeki 58. ve 59. Hükümet döneminde en üst seviyeye ulaşan ilişkiler zamanla düşüşe geçmiş ve 61. Hükümet döneminde de bir nevi durma noktasına gelmiştir. 2013 sonrasında tekrardan ilişkilerde hareketlilik gözlemlense bile tatmin edici seviyede olmamıştır.

AKP ve Hükümet söylemlerinde ise AB ilişkilerine verilen önemin artmadığı görülebilmektedir. Söylemlerin aynı kelimeler ve seviyede sürmesi ve ilerlemesi gereken ilişkilerin aksine yavaşlamasına ve hatta durmasına neden olmaktadır. AKP'nin seçim beyannamesinde, 61. Hükümet Programında ve Hükümet tarafından yayınlanan 2023 Siyasi Vizyonu'nda AB ilişkilerine değinilmiştir. Fakat ilişkilerin ilerlemesi gerektiği göz önüne alınca söylemlerin düşük kalması düşündürücüdür. AKP'li vekillerin meclis konuşmalarında ise AB hakkında önceki Hükümetler döneminde belirtilen stratejik hedef, değişim ve dönüşüm fırsatı ve demokratikleşme gibi fikirler 61. Hükümet döneminde de ifade edilmiştir.

AKP'nin AB yaklaşımında üyelik kadar önem verdiği bir diğer konu ise AB yolunda Türkiye'nin geçireceği değişim ve dönüşüm sürecidir. Bu bağlamda mevzuat değişiklikleri önceki Hükümet dönemlerinde olduğu gibi bu Hükümet döneminde de gerçekleştirilmiştir. Münferit yasal düzenlemelerin yanında, önceki Hükümet döneminde başlayan ve 61. Hükümet

döneminde de devam eden ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci yargı reform paketleri bulunmaktadır. Bu çerçevede özellikle ağır ceza mahkemeleri hakkındaki düzenleme dikkat çekmektedir. DGM'lerin kaldırılmasının ve görev yetkilerinin Bölge Ağır Ceza mahkemelerine devredilmesi ile başlayan yargıda sivilleşme süreci, bu Hükümet döneminde bu görev ve yetkileri Ağır Ceza Mahkemelerine aktarılmasıyla devam etmiştir. Bunun yanında, Kurumsal anlamda bazı düzenlemeler ile AB müktesebatına uyum kolaylaştırılmıştır. Özellikle AB Bakanlığı'nın aktifleştirilmesi ve Türkiye için büyük bir sorun olan insan haklarının önlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla İnsan Hakları Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kurulması dikkat çekici gelişmelerdir.

61. Hükümet döneminde her ne kadar Türkiye'nin AB değerlerine yakınlaşması adına bazı iç politika gelişmeleri görülse bile yetersiz kalmış ve ilişkilerin hareketlenmesi yardımcı olmamıştır. Türkiye'de azınlık hakları adına yapılan girişimler ile Kürt ve Roman azınlık nüfusunun sorunlarına değinilse bile bazı kesimler için samimi bulunmamış, bazı kesimler içinse yetersiz görülmüştür. Bu bağlamda Demokratikleşme Paketi de aynı ithamlarla karşılaşmıştır. Ayrıca dinler arası karşılıklı hoşgörü ve diyalogun geliştirilmesi adına atımlar da bulunmaktadır. Ayrıca 2013 Mayıs ayında başlayan ve kitlesel protestolara dönüşen Gezi Parkı Protestoları da AB ilişkilerine çift taraflı etki yapmıştır. Özellikle AB Parlamentosu'nda ağır eleştiriler gelmiştir. Diğer taraftan da bu süreç, İtalya Dışişleri Bakanı tarafından AB ile Türkiye arasındaki diyalogun hızlanması için bir fırsat olarak görülmektedir. Bunun yanında, 2013 yılının sonuna doğru açılan Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlıklı fasıl ve imzalanan Geri Kabul Anlaşması ile ilişkilerin tekrar eski ivmesini yakalayacağı görüşü de belirlemiştir. Bu konuya dair açıklamalar AKP'li vekiller tarafından da dile getirilmiş ve müzakere fasılların açılması ile sürecin hızlanacağı ifade edilmiştir.

Türkiye'nin dış politika gelişmelerine baktığımızda AB ile Türkiye arasındaki ilişkinin inişli çıkışlı seyri kendini göstermektedir. AB'nin Polonya, Danimarka ve Kıbrıs Dönem Başkanlıkları'nda Türkiye ile olan ilişkiler düşmüş ve özellikle Kıbrıs Dönem Başkanlığı'nda duraklamıştır. 2013 ve sonrası dönemde ise ilişkilerde çok ciddi anlamda olmasa da iyileşme başlamıştır. Bunun yanında, enerji arzı konusunda AB ile Türkiye arasında işbirliği dikkat çekmiştir. Nabucco Projesi ile başlayan fakat sonraki dönemde Trans Atlantik Boru Hattı Projesi ile devam eden karşılıklı bağımlılık önemli bir unsurdur. Ayrıca AB üye ülkelerinin Dışişleri Bakanları tarafından Türkiye hakkındaki makale de ilişkilerin seyrinin düştüğü ama yükseltilmesi için girişimler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin AB ilişkilerinde

düşüş ve başka örgütler ile yakınlaşması yeni bir tartışma konusunu da açmıştır. Birlik ile tam üyelik yerine ortaklık gibi alternatiflerin tartışılmasının ardından bu tartışmanın çıkması Hükümet'in AB yaklaşımında gerileme olduğu fikrini akıllara getirmiştir. Zaten AKP'li siyasilerin yaptığı açıklamalarda da AB'ye müzakere sürecine dair eleştiriler getirilmiştir. Fakat alternatif ortaklıklar konusunda olduğu gibi bu tartışmalara da son nokta koyulmuştur. AB üyeliğinin Türkiye için hedef olduğu ve başka bir ortaklıkla alternatifinin söz konusu olmadığı vurgulanmıştır.

61. Hükümet döneminde dikkat çeken bir diğer konu ise 2012 ve 2013 dönemlerine dair Türkiye'nin yayınladığı İlerleme Raporları'dır. Raporların yayınlanması, AB'ye duyulan güvenin azaldığını fakat üyelik sürecinin hala önemsendiğini ve vazgeçilmez olduğunu göstermiştir. Ayrıca önceki iki Hükümet döneminde olduğu gibi 61. Hükümet süresinde de Bağımsız Türkiye Komisyonu'nun raporu yayınlanmıştır. İlişkilerde duraklamaya vurgu yapan raporda tekrardan ilişkilerin canlanması çağrısı yapılmıştır. Türkiye'nin değişim ve dönüşüm süreci takdirle karşılanmış fakat yetersiz bulunmuştur.

10 Ağustos 2014 tarihinde düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimini AKP'nin genel başkanı ve 61. Hükümet'in Başbakanı Erdoğan'ın kazanması ile yeni bir hükümet kurulması ihtiyaç olmuştur. Hükümeti kurma görevi 61. Hükümet'in Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'na verilmiştir. Davutoğlu'nun kurduğu 62. Hükümet'te Mevlüt Çavuşoğlu Dışişleri Bakanı, Volkan Bozkır ise AB Bakanı ve Başmüzakereci olarak görevlendirilmiştir.

Kurulan yeni hükümette gerek AKP ve Hükümet belgelerinde gerekse AKP'li milletvekillerinin söylemlerinde AB ilişkilerine dair sıklıkta bir azalma görülmektedir. Zaten ilişkilerin yavaşlayan seyri bu Hükümet döneminde de devam etmiştir. Bu mevcut durumun pek iyi olmadığını ifade etsek bile 62. Hükümet'in süresinin kısa olması da göz önünde bulundurulması gereken bir unsurdur.

62. Hükümet'in AB'ye karşı bakışına göz attığımız zaman 2002'den bu yana ifade edilen söylemlerde bir değişim olmadığı görülmektedir. AB için "stratejik hedef", "değişim ve dönüşüm için fırsat" ve "cumhuriyetin ilanından sonraki en önemli çağdaşlaşma projesi" ifadeleri bu Hükümet döneminde de beyan edilmiştir. Her ne kadar söylemlerde değişiklik olmaması AB'ye karşı olan tutumda da değişim olmadığı şeklinde yorumlanabilse bile diğer taraftan ilişkilerin geliştirilmesi hususunda bir yenilik olmadığı da ifade edilmelidir. 61. Hükümet için ifade ettiğimiz "göstermelik hava" 62. Hükümet'in ve AKP'li vekillerin söylemlerinde de kendisini hissettirmektedir.

62. Hükümet döneminde AB müktesebatına uyum kapsamındaki mevzuat düzenlemeleri devam etmiştir. Hakimler ve Savcılar Kanunu, Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ve Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bunun yanında Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve Ticari İletişim ve Ticari Elektronik İletiler Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Sendika ve Konfederasyonların Kuruluşunda İstenilecek Belgelerin Şekli ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Özellikle AB müktesebatına ve Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmelerine uyum kapsamında mevzuat düzenlemeleri dikkat çekmektedir. İş Kanunu ile İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu maddelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliği'nde değişiklik yapılmıştır. Bunun yanında Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik çıkartılmıştır. Bu mevzuat düzenlemelerinin temelinde de Manisa'nın Soma ilçesindeki kömür madeninde meydana gelen ve 301 işçinin hayatını kaybettiği madencilik kazasının büyük bir etkisi vardır.

62. Hükümet'in döneminde iç politika gelişmelerinde AB süreci açısından aktif bir süreç geçirilmiştir. Bu dönemde Yeni Avrupa Birliği Strateji ve buna bağlı olarak Avrupa Birliği İletişim Stratejisi yayınlanmıştır. Ayrıca yine bu strateji kapsamında Yerel Düzeyde AB Çalışmalarına Yönelik Kapasitenin Güçlendirilmesi Eylem Planı da yayınlanmıştır. Bu gelişmeleri takiben birisi bu Hükümet dönemini kapsayan (Kasım 2014 – Haziran 2015) diğeri ise uzun vadeli (Haziran 2015 – Haziran 2019) iki adet Avrupa Birliği'ne Katılım için Ulusal Eylem Planı kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Bunların yanı sıra daha önce 2009 senesinde yayınlanan Yargı Reformu Stratejisi bu Hükümet döneminde güncellenmiştir. Ayrıca 62. Hükümet döneminde Kamuda Şeffaflık Paketi çıkartılmış ve AB müktesebatına müzakerelerde bulunan “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” isimli fasla uyum kapsamında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü etkin hale gelmiştir.

Önceki Hükümet döneminde de gerçekleştirilen ve AB'ye tam üyelik süreci için ihtiyaç duyulan azınlıklar hakkındaki girişimler bu Hükümet döneminde de görülmektedir. Dinler arası hoşgörü kapsamında atılımlar yapılan dönemde ayrıca Faki-yi Teyran Divanı, Kürtçe ve Türkçe olacak şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın destekleriyle çıkartılmıştır.

62. Hükümet'in AB ile müzakere sürecine dair dış politika gündemi ise mevcut durumlar göz önüne alınca kısıtlı bir hareket alanına sahiptir. Bu dönemde özellikle AB üye ülkeleri ve AB kurumlarıyla ikili ilişkiler kendini göstermiştir. Bunun yanında Hırvatistan ve

Litvanya ile yapılan karşılıklı mutabakatlar ise AB sürecine dair uzun vadede dikkat çekici unsurlardır.

AB ile mevcut kurumsal ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında Türkiye'nin Avrupa Sivil Savunma Mekanizmasına dahil olması olumlu bir işarettir. Bunun yanında Türkiye'nin de yer aldığı AB Savunma ve Güvenlik Politikaları kapsamında Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'de meydana gelen çatışmanın önlenmesi için kurulan misyona Türkiye'de dahil olmuştur.

AKP'nin 60. ve 61. Hükümetleri dönemde de kendini gösteren ve AB için önemli bir durum enerji arzı konusunda bu Hükümet döneminde iş birliği görülmektedir. Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu imzalanmış ve TANAP kapsamında gaz koridoru boru hattının temelleri atılmıştır.

Haziran 2015 seçimlerinde olası AKP'li 63. Hükümet kurulması halinde kabine değişikliklerin olacağı öngörülebilir bir durumdur. AKP'nin tüzüğünde yer alan "3 dönem kuralı" kapsamında özellikle 62. Hükümet döneminin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu yer almayacaktır. Diğer taraftan da AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır ise aday milletvekilliğine aday gösterilmiştir. Haziran 2015 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesinde AB ile ilişkilerin geliştirileceği vurgulanmış ve vizelerin kaldırılması, gümrük birliği ilişkisinin güçlendirilmesi ve mali iş birliğinin geliştirilmesi gibi konulara öncelik verileceği ifade edilmiştir.

62. Hükümet'i için diğer AKP Hükümetlerine nazaran daha aktif bir politikanın güdüldüğü söylenebilir. Dahası ilişkilerin geliştirilmesi adına somut adımlar da bu Hükümet döneminde görülememektedir. Fakat 62. Hükümet AB ilişkilerinde uzun vadeli ve stratejik planların yapıldığı, AB'ye dair yayınlanan belgelerin çoğunda kendinden sonraki Hükümet dönemini de kapsayan ve AB ilişkilerinde yeni bir dönemin haberci olan bir hükümet olarak tasvir edilebilmektedir.

Genel anlamda 2002-2015 yılları arasında kurulan AKP Hükümetlerini değerlendirirken süreci üç parçaya bölebilmekteyiz. 58. Hükümet ve 59. Hükümet dönemlerini kapsayan 2002-2005 arası dönemde AKP'nin AB'ye karşı bakışının olumlu olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Özellikle müzakere başlanması hedefi ile yola çıkan AKP yönetimindeki Türkiye 2005 senesinde AB'ye tam üyelik için müzakerelere başlamıştır. Fakat bu tarihten sonra hem ilişkilerde gerileme hem de AKP'nin ilgisinde azalma kendini göstermeye başlamıştır. Bu düşüşü özellikle AKP'li vekillerin ve kurulan diğer AKP Hükümetlerinin AB söylemlerinde herhangi bir değişiklik olmamasından anlayabiliyoruz. 2002 senesinde kurulan 58. Hükümet

döneminden kalma ifadeler her AKP Hükümeti'nde kendini göstermiştir ve bu ifadelere ek cümleler ile pek bulunmamaktadır. 60. Hükümet ve 61. Hükümet dönemlerinde AB ile ilişkilerin güçlendirilmesine dair atımlar atılsa bile yeterli etkiyi gösterememiştir. Bu Hükümetler dönemindeki söylemlerde ise “göstermelik bir hava” olduğu algısı oluşmaktadır. Bu sebepten ötürü 2005-2013 yılları arasındaki dönemde ilişkilerde gerileme ve duraklamadan, AKP'nin AB'ye karşı bakışında ise artması gereken ilginin düşmesinden bahsedebiliyoruz. 2013 yılının ikinci yarısında ise tekrardan ilişkilerin geliştirilmesi adına adımlar bulunmaktadır. 61. Hükümet'in son döneminde açılan fasıl ve imzalanan Geri Kabul Anlaşması ile ilişkilerde tekrardan hareketlilik başlamıştır. 62. Hükümet döneminde ise ilişkilerin geliştirilmesi adına uzun vadeli planlar dikkat çekmektedir. Her ne kadar bir yıl iktidarda kalan bir Hükümet olsa bile AB ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığına dair işaretler bulunmaktadır. Ancak AKP'li vekillerin ve Hükümet süresince yayınlanan belgelerdeki söylemlerde de bir değişik olmadığını belirtmek gerekmektedir.

AKP için AB'ye tam üyelik süreci, AB'nin içinde var olmanın yanında Türkiye'nin değişim ve dönüşümü için fırsat olarak görülmektedir. Bu konuda iç politikada atılan adımlar ve mevzuat düzenlemeleri her AKP Hükümeti döneminde kendini göstermektedir. AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Türkiye'ye olumlu olarak yansıdığı bu konuda AKP'nin aktif politikalar uyguladığını ifade etmek gerekmektedir. Gerek Anayasa değişiklikleri gerek çıkarılan ve/veya değiştirilen kanun ve yönetmelikler gerekse özellikle azınlık haklarına dair atılan adımlar ile AKP, AB'ye üyelik sürecinde değişim ve dönüşüm fikrini etkin uygulamıştır.

AB ilişkileri AKP'nin selefi partilerden farklılaştığı ve halkın gözünde yeni bir siyasi yaklaşım yürüttüğünün meşrulaştığı bir noktadır. Bu yüzden AKP, AB ile olan ilişkileri olumlu bir bakış açısına sahiptir. Özellikle 2005 senesine kadar hevesli bir politikaya sahip olan AKP, özellikle GKRY'nin üyeliği ve Avrupa Komisyonu'nun Haziran 2006 aldığı karar başta olmak üzere ilişkilerde ortaya çıkan bir takım gelişmelerden ötürü AB'ye olan ilgisini düşürmüştür. Ancak 2013 sonrasında ilişkilerde ilerlemenin ve yeni bir dönemin başladığının da ifade edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar :

- Akalın C. (2006). “Monnet’nin Gölgesinde Avrupa’dan Türkiye’ye; Liberalizm – Cumhuriyetçilik Kavgası”. Kalaycı İ. (ed.). *Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi – Politika – Teknoloji*, Nobel Yayınevi, Ankara, s. 3-20
- Akdemir E. (2012). “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”. Akçay B. ve Göçmen İ. (ed.). *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar, Politikalar*. Seçkin Yayınları, Ankara, s. 35-67
- Akdoğan Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul
- Akgül-Açıkmeşe S. ve Hisarlıoğlu F. (2013). “Avrupa Koşulluğu ve Türkiye’de Siyasi Reform Süreci”. Akçay B. ve Akgül-Açıkmeşe S. (ed.). *Yarım Asrın Ardından Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*. Turhan Yayınları, Ankara, s. 101-130
- Avcı G. (2004). “Turkish Political Parties And The EU Discourse”. Uğur M. ve Canefe N. (ed.). *Turkey And European Integration*. Routledge Publication, New York, s. 194-214
- Başkan F. “Siyasi Partilerin Avrupa Birliği Söylemleri”. Esen O. ve Başkan F. (ed.). *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri: Beklentiler ve Kaygılar*. Eflatun Yayınları, Ankara, s. 91-108
- Bilici N. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Seçkin Yayınevi, 6. Baskı, Ankara: 33
- Birand M. (2001). *Türkiye’nin Avrupa Macerası 1959-1999*. Doğan Kitap Yayınları. 11. Baskı, İstanbul
- Bozkurt V. (2001). *Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasi Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu ve Ortaklık Belgeleri*. Vipaş Yayınları, Bursa
- Canbolat İ. S. (2004). “The European Union and Turkey”. Bal İ. (ed.). *Turkish Foreign Policy in the Cold War Era*, Brown Walker Press, Florida, s. 153-164
- Canbolat İ. S. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık*. Alfa Aktüel Yayınları, 4. Baskı, Bursa
- Çalış H. Ş. (2008). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*. Nobel Yayınları, 4. Baskı, Ankara
- Çayhan B. E. (2003). “Kuruluştan Günümüze Avrupa Birliği”. Erdem M. Ş. ve Mehter Aykın S. (ed.). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 43-56

- Çayhan B.E. ve Oğurlu E. (2014), *Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı: Son On Yılda Ne Değişti*. Beta Yayınları, İstanbul
- Derviş K., Gros D., Ülgen S., Emerson M., (2004). *Çağdaş Türkiye'nin Avrupa Dönüşümü*. Doğan Kitapçılık Yayınları, İstanbul
- Dinan D. (2009). *Avrupa Birliği Tarihi*. (Çev. H. Akay). Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul
- Dura C. ve Atik H. (2007). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. Nobel Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara
- Erhan Ç. ve Akdemir E. (2008). "Avrupa Bütünleşmesi". Akçay B., Baykal S., Kahraman S. (ed.). *Avrupa Birliğinin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Seçkin Yayınları, Ankara, s. 15-48
- Gönlübol M. (1964). *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara Fakültesi Basımevi, Ankara
- Hakyemez Y. Ş. (2012). "Türkiye'de Son 10 Yılda (2002-2012) Demokratikleşme Sürecinde Atılan Adımlar". Yılmaz M. ve Beriş H. E. (ed.). *Türkiye'nin Demokratik Dönüşümü*. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, s. 7-41
- Hale W. (2003). "Human Rights, The European Union And The Turkish Accession Process". Çarkoğlu A. ve Rubin B. (ed.). *Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Frank Cass Publication, Londra, s. 107-126
- İyikan N. (2009). "AB-Türkiye Müzakereleri ve Türk Dış Politikası". Esen E. ve İyikan N. (ed.). *Türkiye – AB İlişkileri Nereye Gidiyor ? : Müzakereler, Reformlar ve Demokrasi*. Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 17-55
- Karadeli C. ve Bahçekapılı A. B. (2007). "Türkiye – AB İlişkileri ve Demokratikleşme Sorunu". Erol M. Ş. ve Efegil E. (ed.). *Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları*. Alp Yayınevi Yayınları, Ankara, s. 231-248
- Karakaya N. ve Özhabeş H. (2013), *Yargı Paketleri: Hak ve Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme Geniş Kapsamlı Rapor*. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İstanbul
- Karluk R. (2008). *Avrupa Birliği'ne Evet Mi Hayır Mı?*. Beta Yayınları, İstanbul
- Karluk R. (2013). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkamaz Sokak*. Beta Yayınları, İstanbul
- Keskin H. M. (2010). *Doğru Samılan Yanlılarla Avrupa Birliği*. Avrupa Birliği Bakanlığı. İkinci Baskı, Ankara

- Keyman F. (2006).” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”. Dikkaya M (ed.). *AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikası*. Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, s. 11-24
- Mercül A., Kar M., Ağır H. (2005). “Maastricht Uyum Kriterleri Bağlamında Avrupa Birliği Genişlemesi ve Türkiye”. Arıkan H. ve Kar M. (ed.). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Siyasal ve Bölgesel ve Ekonomik Boyutlar*. Seçkin Yayınları, 2005, Ankara, s. 301-328
- Nas Ç. (2013). “Türkiye’de Avrupa Birliği Algıları”. Akçay B. ve Akgül-Açıkmeşe S. (ed.). *Yarım Asrın Ardından Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*. Turhan Yayınlar, Ankara, s. 499-522
- Nas Ç. (2015). “Türkiye-AB İlişkilerinde Süreklilik ve Değişim: 2002-2014”. Oktav Ö. Z. ve Sarı-Ertem S. (ed.). *2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*. Nobel Yayınları, Ankara
- Reçber K. (2004). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Aktüel Yayınları, Bursa
- Roberts J. M. (2010). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna). İnkılap Yayınevi, İstanbul
- Rocard M. (2009). *Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’ye Evet*. (Çev: O. Kural). YapıKredi Yayınları, İstanbul
- Roskin, M. G. (2011). *Çağdaş Devlet Sistemleri*. (Çev. B. Seçilmişoğlu). Adres Yayınları, 3. Baskı, Ankara
- Terzi Ö. (2010). “Türkiye’deki Siyasal Aktörlerin Avrupalılaşması: Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları”. Nas Ç. ve İnci R. *Değişen Avrupa ve Türkiye: Güncel Tartışmalar*, Biltur Yayınları, İstanbul, s. 79-100
- Türkkan E. (2003). “Avrupa Birliği’nin Dayandığı Değerler”. Erdem M. Ş. ve Mehter Aykın S. (ed.). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 23-42
- Ulusoy K. ve Verney S. (2009) “Europeanisation and the Transformation of Turkey’s Cyprus Policy: A Case of Democratic peace?”. Verney S. ve Kostas I. (ed.). *Turkey’s Road to European Union Membership: National Identity and Political Change*. Routledge Publications, Londra, s. 109-125
- Ülger, İ. K. (2007). *Avrupa Birliği’nin A B C’si*. Sinemis Yayınları, 4. Baskı, Ankara
- Yanık İ. (2006). *Kopenhag Kriterleri*. Manisalı E. (ed.) *Avrupa Birliği Çıkmaz Sokak!*. Bilgi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 101-115

Yılmaz H. (2009). “Europeanisation and Its Discontents: Turkey, 1959-2007”. Arvanitopoulos C. (ed.). *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy*. Springer-Verlag Publications, Berlin, s. 53-64

Makaleler :

- Arısan-Eralp N. (2013). “Fransa’nın “Bölgesel Politika Faslında Blokajı Kaldırması Katılım Müzakerelerini “Güvenilir” Kılar mı ?”. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. (2): 1-5
- Arısan-Eralp N. (2014). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceğine Bakış”. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. (1): 1-7
- Baltacı C., Eke E., Avcı M, (2012) “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Türk Anayasal Demokrasisi Üzerine Etkisi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 13(2): 133-149
- Demirkıran Ö., Çiçek E., Eltetik H., Sarıkçıoğlu M. (2010). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Dönem”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*. 3(1): 57-75
- Dikici-Bilgin H. “Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of AKP and REFAH”. *Turkish Studies*, 9(3): 407-421
- Hiç-Gencer A. (2011). “Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerine Temel Bakışlar: Dün, Bugün Ve Yarın”. *Akademik Bakış Dergisi*. (25): 1-16
- Öniş Z. (2008). "Turkey-EU Relations: Beyond the Current Stalemate" *Insight Turkey*. 10(4): 35-50
- Özer M. A. (2009) “Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye”. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 16(1): 89-105
- Samur H. (2010). “Avrupa Birliğinin Yolu Türkiye’den Geçer”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 9(2): 145-167
- Yanarışik O. (2014). “AB’nin Türkiye’yi Kaybetme Lüksü Yok”. *Akademik Perspektif*. 1(1): 28-32
- Yılmaz-Elmas F. (2013). “Türkiye-AB İlişkileri: Kaldığı Yerden Yeniden”. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, (24): 3-17

Tezler :

- Balıkçı A. (2013), *2005 Yılından Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Erdoğan M. M. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Fıncı T. (2013). *Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Sefil-Sever Y. (2009). *Tarihsel Süreçte Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas
- Tam N. (2010). *2002 Sonrası Türkiye-Avrupa Birliği Siyasal İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Yıldız U. B. (2010). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Yılmaz A. (2005). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Yiğit D. (2006). *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır
- Yolcu T. (2006). *Helsinki Sonrası Türkiye’deki Siyasal Partilerin Avrupa Birliği’ne Bakış Açıkları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş

Belge ve Raporlar:

“62. Hükümet Döneminde Türkiye-AB İlişkileri”.

http://www.ab.gov.tr/files/onemlibelge/62_hukumet_doneminde_turkiye_ab_iliskileri.pdf

“Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Büyükelçi Sayın Volkan Bozkır’ın Basın Toplantısı Konuşma Notu. AB’ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı I. Aşama”.

http://www.ab.gov.tr/files/pub/uep_i_asama_bakankonusma.pdf

“Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Büyükelçi Sayın Volkan Bozkır'ın Basın Toplantısı
Konuşma Notu. AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı II. Aşama”.

http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/uep_ii_asama_konusma.pdf

“Avrupa Birliği İletişim Stratejisi”.

http://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/abis_kapak_eklenmis_3.pdf

“Siyasi Reformlar I. No: 4”. http://www.ab.gov.tr/files/rehber/04_rehber.pdf

“Siyasi Reformlar II. No: 5”. http://www.ab.gov.tr/files/rehber/05_rehber.pdf

“Türkiye-AB Katılım Müzakereleri. No: 6”. http://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf

“Yeni Avrupa Birliği Stratejisi”. http://www.ab.gov.tr/files/foto/ab_stratejisi1.pdf

“Yerel Düzeyde AB Çalışmalarına Yönelik Kapasitenin Güçlendirilmesi Eylem Planı”.

http://www.ab.gov.tr/files/iller/yerelde_ab_eylem_plani.pdf

2002-2014 Sessiz Devrim. Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri. (2015).

T. C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Ankara

2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya. (2012). Adalet ve Kalkınma Partisi, Ankara

“58. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>

“59. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>

“60. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>

“61. Hükümet Programı”. <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>

Adalet ve Kalkınma Partisi. (2002). *Kalkınma ve Demokratikleşme Programı.* Adalet ve Kalkınma Partisi, Ankara

Her Şey Türkiye İçin. 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. (2002). Adalet ve Kalkınma Partisi, Ankara

Nice Yıllara Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam. 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. (2007). Adalet ve Kalkınma Partisi, Ankara

T. C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. (2013). *Demokratikleşme Paketi.*

T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Ankara

T. C. Başbakanlık. (2014). *62. Hükümet Programı.* T. C. Başbakanlık, Ankara

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2010). *Türkiye'nin Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi.* T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye.* TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara

Türkiye Hazır Hedef 2023 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. (2011). Adalet ve Kalkınma Partisi, Ankara

Yeni Türkiye Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma. 2015 Seçim Beyannamesi. (2015). Adalet ve Kalkınma Partisi, Ankara

İnternet Kaynakları:

<http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/tdknin-kurtce-sozlugu-satista/157611> (23 Nisan 2016)

<http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/> (23 Mart 2016)

<http://avrupa.info.tr/tr/ab-mali-destegi/oencelikleri-nelerdir/neden-ab-mali-destegi/ueyelik-kriterleri-kopenhag-kriterleri.html> (13 Mart 2016)

<http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/tuerkiye-ab-sivil-koruma-mekanizmasina-katiliyor.html> (14 Mayıs 2016)

<http://bianet.org/bianet/siyaset/14900-ogretim-uyelerinden-kibrisi-cozun-cagrisi> (27 Mart 2016)

http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=5833&id=5840 (14 Mayıs 2016)

http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=5986&id=5988 (15 Mayıs 2016)

http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm (15 Mart 2016)

<http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/> (16 Mart 2016)

http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm (12 Mart 2016)

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602661.stm> (15 Nisan 2016)

http://web.archive.org/web/20150209030346/http://www.yzk.gov.tr:80/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/HaberDosya/2014CB-Kesin-416_d_Genel.pdf (11

Mayıs 2016)

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/04/203038.asp> (25 Mart 2016)

http://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_02_01_13_fotomat_version.pdf (24 Nisan 2016)

http://www.ab.gov.tr/files/2013TR%20IR/tthir_tr_14_01_2013.pdf (24 Nisan 2016)

http://www.ab.gov.tr/files/Muktesebat_Uyum_Programi/Giris.pdf (3 Nisan 2016)

<http://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf> (5 Nisan 2016)

<http://www.ab.gov.tr/files/pub/yayinlar/AB-MuzakereSurecindeYargiveTemelHaklarFasli.pdf> (21 Nisan 2016)

- http://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/I-giris.pdf (3 Nisan 2016)
- http://www.ab.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2008/Tr/pdf/i_giris.pdf (13 Nisan 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=65> (16 Nisan 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111> (13 Mart 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=34353&l=1> (7 Nisan 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45880&l=1> (7 Nisan 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46294> (13 Mayıs 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49004&l=1> (24 Nisan 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49706&l=1> (13 Mayıs 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49760> (13 Mayıs 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49794> (13 Mayıs 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49801> (14 Mayıs 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49818&l=1> (13 Mayıs 2016)
- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=50021> (14 Mayıs 2016)
- <http://www.abbulteni.org/tr/component/content/article/118-ankara-antlamas-ankara-treaty?directory=73> (12 Mart 2016)
- <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/adalet-ve-kalkinma-partisi-akp-ak-parti> (19 Mart 2016)
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abden-orta-afrikaya-asker> (15 Mayıs 2016)
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ak-partide-69-vekile-3-donem-engeli> (15 Mayıs 2016)
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hukumet-kurma-gorevi-yildirimda> (23 Mayıs 2016)
- http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/04/printable/070428_eu_turkey.shtml (15 Nisan 2016)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130613_avrupa_parlamentosu (23 Nisan 2016)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140616_catiaday_ihsanoglu (11 Mayıs 2016)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140630_hdp_cumhurbaskani_adayi (11 Mayıs 2016)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150608_erdogan_koalisyon_gs2015 (23 Mayıs 2016)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150824_secim_hukumeti (23 Mayıs 2016)
- <http://www.cnnturk.com/2005/dunya/07/29/ek.protokol.imzalandi/114306.0/> (8 Nisan 2016)

<http://www.cnnturk.com/2007/dunya/11/06/planlanan.anayasa.degisikligi.onem.tasiyor/402874.0/index.html> (14 Nisan 2016)

<http://www.cnnturk.com/2007/turkiye/05/08/ak.parti.degisiklik.paketini.ikiye.boldu/344217.0/index.html> (14 Nisan 2016)

<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/03/01/iste.turkiyede.yapilan.referandumlar/565803.0/> (14 Nisan 2016)

<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/24/ohal.neydi/581132.0/index.html> (26 Mart 2016)

<http://www.cnnturk.com/2013/ekonomi/genel/06/28/nabucco.bitti.tap.gundemde/713397.0/index.html> (24 Nisan 2016)

<http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/orta-afrika-ve-maliye-asker-gonderecek-tezkere-kabul-edildi> (15 Mayıs 2016)

<http://www.cnnturk.com/secim7Haziran2015/> (23 Mayıs 2016)

<http://www.haberler.com/sarkozy-turkiye-ile-ortak-pazar-kuralim-haberi/> (9 Nisan 2016)

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/639219-secimde-bir-rekor-daha-kirildi> (19 Nisan 2016)

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/664220-postmodern-darbeye-son-darbe> (15 Nisan 2016)

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/907076-bakanliklarda-devir-teslim> (23 Nisan 2016)

<http://www.haberturk.com/polemik/haber/531673-bdp-neden-boykot-ediyor> (14 Nisan 2016)

<http://www.hurriyet.com.tr/ab-komisyonu-yeni-baskani-juncker-genislemeye-kapiyi-kapatti-26811849> (14 Mayıs 2016)

<http://www.hurriyet.com.tr/ak-partinin-cumhurbaskani-adayi-recep-tayyip-erdogan-26719347> (11 Mayıs 2016)

<http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-davutoglu-kamuda-seffalik-paketini-acikladi-27966072> (12 Mayıs 2016)

<http://www.milliyet.com.tr/basbakan-davutoglu-yargi-reformu-stratejisi-ankara-yerelhaber-734635/> (12 Mayıs 2016)

<http://www.milliyet.com.tr/iste-o-kilise-gundem-1993838/> (12 Mayıs 2016)

<http://www.haberturk.com/secim> (19 Nisan 2016)

<http://www.haberturk.com/secim2007> (13 Nisan 2016)

<http://www.haberturk.com/yasam/haber/737343-dicle-universitesinden-kurtce-bolum-karari> (23 Nisan 2016)

- <http://www.hurriyet.com.tr/ab-hayir-diyemez-171525> (9 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/ap-sosyalist-grubu-turkiyenin-ab-uyeligi-katki-saglayacak-6795047> (9 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/arinc-otur-oturdugun-yerde-16780550> (15 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-ahmet-davutoglu-kabineyi-acikladi-29932108> (23 Mayıs 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/disisleri-kopenhag-zirvesinin-kibris-karari-kabul-edilemez-116497> (27 Mart 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/en-uzun-omurlu-koalisyon-74241> (23 Mart 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/gezi-parki-olaylari-turkiye-ab-iliskilerine-ivme-kazandirdi-25315494> (23 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/gulden-iran-yolunda-onemli-aciklamalar-11179281> (16 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/gul-tarih-gec-ama-yola-devam-115437> (27 Mart 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/ilk-kez-kurtce-bir-eser-cevrildi-16423603> (16 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/ab-orta-afrika-icin-turkiyeden-asker-istiyor-25810836> (15 Mayıs 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/kapatma-davasina-abden-tepki-8588940> (15 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/merkel-hedefimiz-turkiye-icin-imtiyazli-ortaklik-334800> (9 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/milli-gorusculeri-geriye-cekecek-38503928> (19 Mart 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548> (24 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/secim2011/> (19 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-bagciyi-dovmeyi-yegledi-115471> (27 Mart 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyenin-kibrista-cozum-icin-10-maddelik-eylem-plani-3837883> (8 Nisan 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-ve-kibrisa-eszamanli-alinmali-110038> (27 Mart 2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/universiteye-kurdoloji-kutuphanesi-25845338> (23 Nisan 2016)
- http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=33&id=263 (24 Nisan 2016)
- http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_e-bulten_5-11_eylul_2012.pdf (24 Nisan 2016)
- http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2004_turkish.pdf (9 Nisan 2016)

- http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf (17 Nisan 2016)
- http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2014_turkish.pdf (24 Nisan 2016)
- http://www.mfa.gov.tr/no_-182_-25-haziran-2013_-turkiye-ile-muzakere-surecinde-bolgesel-politikalar-ve-yapisal-araclarin-koordinasyonu-baslikli-22.tr.mfa (23 Nisan 2016)
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-ab-arasinda-vize-serbestisi-diyalogu-mutabakat-metni-ve-geri-kabul-anlasmasi-imzalandi.tr.mfa> (24 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/18/son/sontur19.html> (27 Mart 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/19/dunya/adun.html> (27 Mart 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/2002/12/14/son/sontur15.html> (27 Mart 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/almanak2002/> (23 Mart 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=siyaset&ArticleID=515294&Date=10.04.2008> (15 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/erdogan--basimizi-kumdan-cikaralim/dunya/haberdetayarsiv/21.11.2002/65910/default.htm> (27 Mart 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/geziye-katilmayan-tek-il/gundem/detay/1797621/default.htm> (23 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/habur-dan-diyarbakir-a-govde-gosterisi/gundem/gundemdetay/21.10.2009/1152997/default.htm> (16 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/ilk-kez-bir-turk-universitesinde-roman-arastirma-merkezi-kurulacak/yasam/sondakikaarsiv/26.03.2010/1215796/default.htm> (16 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/koskte--avrupa-gunu--resepsiyonu/siyaset/siyasetdetay/09.05.2008/525760/default.htm> (15 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/sangay-5-lisi-ab-ye-alternatif-olamaz/siyaset/siyasetdetay/05.02.2013/1664589/default.htm> (24 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/-soz-ola--kestire-basi--/siyaset/siyasetdetay/23.07.2009/1120538/default.htm> (16 Nisan 2016)
- <http://www.milliyet.com.tr/-taksim-meydani-yayalastirma-projesi-kabul-edildi/gundem/gundemdetay/16.09.2011/1439440/default.htm> (23 Nisan 2016)
- http://www.ntv.com.tr/dunya/11-uyeden-turkiyeye-makaleli-destek,83RtBtu8z022sez_Yp6deg (24 Nisan 2016)
- <http://www.ntv.com.tr/dunya/turk-ab-iliskilerine-pozitif-gundem,4yWoXXh6XEqVWkQ0eNxsBw> (24 Nisan 2016)

- <http://www.ntv.com.tr/turkiye/avrupa-birligi-parlamentosunu-tanimiyorum,Uhs9GUpuXkegiafOKmiIng> (23 Nisan 2016)
- <http://www.ntv.com.tr/turkiye/emasya-nedir,zLPkIh6QREK-3MKpa0JilQ> (14 Nisan 2016)
- <http://www.ntv.com.tr/turkiye/iki-bakanliga-atama,tTRJKVjv0kG0fovyp0vtLA> (23 Mayıs 2016)
- http://www.ntv.com.tr/turkiye/iste-64-hukümetin-bakanlari,GOu5Ye7bDk28YLJH8g_xrA (23 Mayıs 2016)
- http://www.ntv.com.tr/turkiye/iste-demokratiklesme-paketi,E5m3xY2fFEeYMJ7ZCLopSA?_ref=infinite (23 Nisan 2016)
- <http://www.ntv.com.tr/turkiye/kurtce-propaganda-serbest,4tOZgP8DaUCzi36g8pIpXQ> (19 Nisan 2016)
- <http://www.ntv.com.tr/turkiye/yeni-kabine-belli-oldu-65-hukümet-bakanlar-kurulu-listesi,QioafwQo9EKJ5btIhFaL7w> (23 Mayıs 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/erken-secim-2015/secim-sonuclari/sonuclar/milletvekili/> (23 Mayıs 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=208836> (8 Nisan 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244746> (15 Nisan 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=58469> (27 Mart 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/politika/kabinede-degisim-zamani-1209522/> (11 Mayıs 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/turkiye/iste-referandumun-resmi-sonuclari-1020362/> (14 Nisan 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/turkiye/suryaniler-mor-gabrielin-tapusunu-aldi-1178667/> (23 Nisan 2016)
- <http://www.radikal.com.tr/turkiye/turkiyenin-nufusu-aciklandi-1501091/> (16 Mart 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23266.pdf> (19 Mart 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm> (12 Mayıs 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140924-2.htm> (12 Mayıs 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141105-1.htm> (12 Mayıs 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141218-5.htm> (12 Mayıs 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150423-3.htm> (12 Mayıs 2016)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150715-4.htm> (12 Mayıs 2016)
- http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf (12 Mayıs 2016)

<http://www.trakya.edu.tr/news/roman-dili-ve-kulturu-arastirmalari-enstitusu-kuruldu> (23 Nisan 2016)

<http://www.turkishnews.com/tr/content/2009/08/31/genelkurmay-baskani-orgeneral-ilker-basbugun-zafer-haftasi-mesaji/> (16 Nisan 2016)

<https://archive.org/stream/perpetualpeaceap00kantuoft#page/92/mode/2up/search/europe> (10 Mart 2016)

https://komisyon.tbmm.gov.tr/detay_aciklama.php?pKomKod=401 (7 Nisan 2016)

<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-tbmm-grup-toplantisinde-yaptigi-konusmanin-tam-metni/2502#1> (2 Nisan 2016)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=8183&P5=B&page1=22&page2=22 (25 Mart 2016)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=17&page2=17 (3 Nisan 2016)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=27&page2=27 (3 Nisan 2016)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=9665&P5=B&page1=25&page2=25 (4 Nisan 2016)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=22299&P5=H&page1=31&page2=31 (11 Mayıs 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm> (25 Mart 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm> (2 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> (13 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> (20 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5218.html> (5 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6572.html> (12 Mayıs 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b011m.htm> (27 Mart 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b084m.htm> (4 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b087m.htm> (4 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b003m.htm> (3 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b032m.htm> (3 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b035m.htm> (8 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil4/bas/b013m.htm> (8 Nisan 2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil4/bas/b050m.htm> (4 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b035m.htm> (17 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b039m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/bas/b035m.htm> (17 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b001m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b004m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/bas/b035m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b004m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b007m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b037m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b040m.htm> (13 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil1/bas/b007m.htm> (20 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b023m.htm> (20 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b035m.htm> (23 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b037m.htm> (23 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil2/bas/b116m.htm> (20 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil3/bas/b041m.htm> (20 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil3/bas/b120m.htm> (20 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/bas/b030m.htm> (20 Nisan 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b13401h.htm> (13 Mayıs 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/bas/b001m.htm> (11 Mayıs 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01701h.htm> (15 Mayıs 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02701h.htm> (11 Mayıs 2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b02801h.htm> (15 Mayıs 2016)

Yararlanılan Diğer Kaynaklar:

İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 183. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri 2004 Almanacağı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul

İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 191. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri 2005 Almanacağı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul

İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 198. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri 2006 Almanacağı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul

- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 212. (2008). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri 2007 Almanadığı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 223. (2009). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri 2008 Almanadığı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 244. (2011). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri 2010 Almanadığı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 256. (2012). *Avrupa Birliği ve Türkiye ve AB İlişkileri Almanak 2011*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 262. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri Almanadığı Almanak 2012*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 265. (2014). *Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri Almanadığı 2013*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. No: 275. (2015). *2014 Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri Almanadığı*. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Arda DİLMAÇ
Doğum Tarihi ve Yeri : 05.01.1989 – Antalya

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Metin Nuran Çakallıklı Anadolu Lisesi, Antalya, 2007
Lisans Diploması : Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir, 2012
Yabancı Dil : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

Sözlü Sunum : 06 Kasım 2014 – 07 Kasım 2014 Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu, Konuşmacı, Antalya, TÜRKİYE
Yayınlar : Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikaları ve Türkiye'nin Bu Politikaya Olası Katkıları, 06-07 Kasım 2014, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu

E-Posta : arda.dilmac@gmail.com